

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN PERSPEKTİFİNDE HASET

Nezhat BİLİR
Iğdır 2020

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN PERSPEKTİFİNDE HASET

Hazırlayan:
Nevzat BİLİR

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN

İğdır 2020

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etięe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “KUR’AN PERSPEKTİFİNDE HASET” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kâğıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/01/2020

Nevzat BİLİR

KABUL VE ONAY

NEVZAT BİLİR tarafından hazırlanan “KUR’AN PERSPEKTİFİNDE HASET” adlı çalışma, 09/01/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı, TEFSİR Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Şadi EREN

Başkan

(İmza)

Doç. Dr. M. Salih GEÇİT

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN

Danışman

ÖZET

Allah, insanı birçok güzel hasletlerle süslemiş, yüce ve üstün duygularla bezemiştir. Aynı zamanda bir imtihan vesilesi olarak hırs, kin, nefret, haset gibi duygulara da yatkın kılmıştır. İnsan, bu şekilde güzel ve iyi olana meyilli olduğu gibi kötü ve çirkin olana da her an yönelme eğilim ve isteğinde olabilir. Bu bağlamda birçok insanda sebepli ya da sebepsiz kıskanma, çekememe duygusu bulunabilir. Bu duygu hayırda kullanıldığında güzel neticeler vermekle beraber yanlış yolda kullanılırsa birçok yıkıma ve zarara yol açabilir.

Bu tezin amacı, haset kavramının mahiyetini inceleme, haset kavramının Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçme şekillerini geniş bir şekilde tetkik etmedir.

Çalışmamızın birinci bölümde haset kelimesinin sözcük ve terim anlamları ortaya konulmuş, haset kavramının ne olduğu ve kıskançlık ile karıştırılan gıpta, münâfese ve gayret kavramları anlatılmıştır. İlgili hadislere de yer verilerek haset kavramının tahlili yapılmıştır. İkinci bölümünde Kur'an ayetlerinde haset ve hasede yakın kavramlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümünde ise hasedin mahiyeti ve kurtulma yolları üzerinde durularak hasede sebep olan durumlar ve bunun sonucunda meydana gelen zararlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kur'an perspektifi, Haset, Kıskançlık

ABSTRACT

Allah has graced people with many beautiful features, and has decorated them with great and superior feelings. At the same time, Allah has got inclined humans to the feeling of hatred, envy and cupidity as an etamination. In this way, a person may be inclined towards the good and the good, as well as the evil and the ugly, at any moment. In this context, most of people may have a sense of jealousy, with or without reason. This feeling gives good results when used in good ways, but if used in the wrong way may cause destruction and damage.

The aim of this thesis is to examine the nature of the concept of envy and to examine the ways of the concept of envy in the Qur'an and hadiths.

In the first part of our study, the word and term meanings of the word envy are put forward, what is the concept of envy and envy, envy, and endeavor mixed with jealousy are explained. The concept of envy has been analyzed by including related hadiths. In the second part of the Qur'an verses concepts of envy and envy are discussed. In the third part, the causes of the environs and the damages caused as a result of this, the nature of envy and the ways of getting rid of it have been emphasized.

Keywords

The Quranic perspective, Jealousy, Envy

ÖNSÖZ

İyi ve kötü tüm duyguları yaratılış itibari ile kendinde taşıyan¹ ve üstün bir varlık olarak yaratılan insanoğlu,² kabiliyeti nispetinde bunları hayatına yansıtır. Merhamet, sevgi, şefkat, iyilik gibi güzel hasletlere sahip olduğu gibi; kin, nefret, bencillik ve düşmanlık gibi duyguları da kendinde bulundurur. İnsan, hayrı, iyiyi ve güzeli arzuladığı gibi; şerre, çirkine ve kötü olana da meyyaldir. Bunlar imtihan olmanın gereklerindedir. Kişi, yaşamında bu duygulardan hangisinin etkisinde daha çok kalırsa, karakteri de aynı yönde gelişir. İnsanlık tarihi boyunca etkisini gösteren, insan karakterinde önde gelen duygulardan biri de kuşkusuz haset kavramıdır. Bu duygu, ilahi dinler ve kitaplar ile ahlaki öğretiler sayesinde etkisi en aza indirilmiş ve hayırda kullanılarak faydalı bir hale çevrilmişse de, insan fitratında seviyesine göre varlığını hep devam ettirmiştir.

Çekememe anlamına gelen haset, kullanılan yere ve duruma göre farklılık gösterebilir. Bazen gıpta, bazen hayırda yarış, bazen de eşlerin kıskançlığı şeklinde belirir. Haset duygusu dışa vurma ve içten içe yaşama şeklinde tezahür eder. Dışa vurulmayan kıskançlık sadece sahibine zarar verir, onu keder ve gam içinde bırakır. Fiiliyata dökülen haset ise sahibine zarar verdiği gibi haset edilene de çeşitli zararları vardır. Kişi, kendisinde var olan kıskançlık duygusunu bastırma ya da yönünü farklı mecralara çevirmek suretiyle zarar vereceği yerde faydalı bir hale sokabilir. Bu şekilde, başkasına özenerek gıpta etme ya da özenilen hale ulaşmak için hayırda yarışma anlamında münâfeseye çevirebilir.

Haset konusunda çeşitli çalışmalar olsa da, Kur'an ayetlerinde tahlili anlamında eksik görülmüştür. Haset ile ilgili var olan çalışmalarda bazı ayetlere değinilmişse de daha çok hasedin sosyolojik boyutu ele alınmış ve hasedin Kur'an'da detaylı bir şekilde ele alımı zayıf kalmıştır. Bu anlamda yeni çalışmalara ihtiyaç zaruridir. Özellikle de Kur'an-ı Kerim'de geçen şekliyle müstakil çalışmalara şiddetle ihtiyaç vardır. Bu sebeplerden dolayı haset maddesini ele alma ihtiyacını hissettim. En önemlisi de Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçtiği şekliyle araştırmayı gerekli gördüm. Çalışmamı da "*Kur'an Perspektifinde Haset*" başlığı altında inceledim.

¹ Şems, 91/8

² Bkz. En'âm, 6/102; Râ'd, 13/16; Hicr, 15/28; Fâtır, 35/3

Bu çalışmada haset kelimesinin sözlük ve terim anlamları ortaya konulmuştur. Haset ile karıştırılan gayret, gıpta ve münâfese kavramları ele alınmış ve aralarındaki farka değinilmiştir. Kur'an kıssalarında görülen haset örneklerine yer verilerek hasedin zararlarına dikkat çekilmiştir. Kur'an'ın hasede bakışı üzerinde durulmuş, doğrudan haset ile ilgili ve dolaylı olarak da haset kastedilen ayetlere değinilmiştir. İlgili hadislere de yer verilerek haset kavramı tahlil edilmiştir. Son kısımda da hasede sebep olan durumlar ve bunun sonucunda görülen zararlara dikkat çekilmiş, hasetten kurtulma yollarından bahsedilerek hasedin dereceleri ve mahiyeti üzerinde durulmuştur.

Tezime danışmanlık sürecinde bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN'e, bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Şadi EREN ve Doç. Dr. M.Salih GEÇİT'e, bana her türlü desteğini eksik etmeyen Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT'a teşekkür ederim.

Çalışmam sürecinde Tezime katkıda bulunan ve yardımlarını eksik etmeyen öğretmen arkadaşlarıma teşekkürü borç biliyorum. Ayrıca bu süreçte sabır ve dua ile beni yalnız bırakmayan eşime minnettarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

Nevzat BİLİR
İğdır 2020

İÇİNDEKİLER

Sh No:

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
1.1. HASET KELİMESİNİN ANLAMLARI	4
1.1.1. Haset Kelimesinin Sözcük Anlamı	4
1.1.2. Haset Kelimesinin Terim Anlamı	5
1.1.3. Hasede Yakın Kavramlar	10
1.1.3.1. <i>Gıpta</i> (غبطة).....	10
1.1.3.2. <i>Münâfese</i> (منافسة).....	15
1.1.3.3. <i>Gayret</i> (غيرة).....	20
1.1.4. Gayretullah.....	22
1.1.5. Hasedin Dereceleri	23
1.1.6. Hasedin Hükümü.....	26
2. BÖLÜM	30
2.1. KUR'AN'DA HASET KAVRAMI	30
2.1.1. Kur'an'da "Haset" Kelimesinin Geçtiği Ayetler	30
2.1.1.1. <i>Bakara Sûresi 109. Ayet</i>	31
2.1.1.2. <i>Nisâ Sûresi 54. Ayet</i>	32
2.1.1.3. <i>Fetih Sûresi 15. Ayet</i>	33
2.1.1.4. <i>Felak Sûresi 5. Ayet</i>	34
2.1.2. Haset ile Yakın Anlamlı Kavramlar.....	35
2.1.2.1. <i>Bağy</i> (بغى).....	35
2.1.2.2. <i>Danin</i> (ذنين).....	39
2.1.2.3. <i>Temenni</i> (تمنؤ).....	39

2.1.2.4.	<i>Vedd</i> (وَدَّ)	40
2.1.2.5.	<i>Beğda</i> (بَغْضَاء).....	42
2.1.2.6.	<i>Buhl</i> (بُحْل).....	43
2.1.2.7.	<i>Hâcet</i> (حَاجَةٌ).....	45
2.1.2.8.	<i>Ğill</i> (غِن).....	46
2.1.2.9.	<i>Zeleka</i> (زَلَق).....	46
2.1.2.10.	<i>Gayz</i> (غَيْظ).....	47
2.1.2.11.	<i>Feraha</i> (فَرَح)	48
2.1.2.12.	<i>Kibir</i> (كِبْر)	48
2.2.	İNSAN FITRATINDA HASET	49
2.3.	KUR'AN KISSALARINDA HASET ÖRNEKLERİ	51
2.3.1.	İblis'in Hz. Âdem'e Hasedi.....	52
2.3.2.	Kardeş Kıskançlığı	54
2.3.2.1.	<i>Kabil'in, Kardeşi Habil'e Hasedi</i>	54
2.3.2.2.	<i>Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a Hasetleri</i>	56
2.3.3.	Karun ve Servetine Haset.....	58
2.3.4.	Müşriklerin Efendimize Hasetleri	60
2.3.5.	Münafıkların Hz. Peygambere ve Müminlere Hasedi.....	64
2.3.6.	Ehli Kitabın Hasedi	66
2.3.6.1.	<i>Ehli Kitabın Müminlere Hasedi</i>	66
2.3.6.2.	<i>Ehli Kitabın Efendimize Hasetleri</i>	69
2.3.6.3.	<i>Ehli Kitabın Kendi Aralarındaki Hasedi</i>	74
2.3.7.	Geçmiş Kavimlerin Hasedi	76
3.	BÖLÜM	88
3.1.	HASEDİN SEBEP VE SONUÇLARI	88
3.1.1.	Hasedin Sebepleri.....	88
3.1.1.1.	<i>Allah'ın Hükmüne Rız Olmama</i>	89
3.1.1.2.	<i>Hırs</i>	90
3.1.1.3.	<i>Büyükleme (taazzüz)</i>	91
3.1.1.4.	<i>İrkçılık</i>	92
3.1.1.5.	<i>Cimrilik ve Tamah</i>	94
3.1.1.6.	<i>Düşmanlık, Kin ve Öfke</i>	96

3.1.1.7.	<i>Kibir ve Gurur</i>	97
3.1.1.8.	<i>Şaşkınlık ve Kuşku</i>	100
3.1.1.9.	<i>Makam ve Mevki Sevgisi</i>	101
3.1.1.10.	<i>Gayeyi Elde Edememe Korkusu</i>	102
3.1.1.11.	<i>Kanaatsizlik ve Şükürsüzlük</i>	103
3.1.1.12.	<i>Nefis ve Şeytanın Etkisi</i>	104
3.1.2.	Hasedin Zararları.....	106
3.1.2.1.	<i>Hasedin Kişisel Zararları</i>	106
3.1.2.2.	<i>Hasedin Dini Zararları</i>	109
3.1.2.3.	<i>Hasedin Toplumsal Zararları</i>	111
3.1.2.4.	<i>Nazar (Göz Değmesi) النظر</i>	112
3.2.	HASETTEN KORUNMA YOLLARI	116
3.3.	HASETTEN SAKINMANIN FAYDALARI	123
SONUÇ		125
KAYNAKÇA		128

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>a.s.</i>	Aleyhisselam
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>d.</i>	Doğum, doğumu
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>Ens.</i>	Enstitü
<i>h.</i>	Hicri
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>Ktp.</i>	Kütüphane, kütüphanesi
<i>m.</i>	Miladi
<i>md.</i>	Madde
<i>nr.</i>	Numara
<i>nşr.</i>	Neşreden (Tahkik eden)
<i>ö.</i>	Ölümü, ölüm tarihi
<i>r.a.</i>	Radiyallahu Anhü
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>sy.</i>	Sayı
<i>Tahk.</i>	Tahkik
<i>TDVY</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>y.</i>	Yıl

GİRİŞ

“Nefse ve onu şekillendirip düzenleyene; ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene! (yemin olsun ki) Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir.”³

İnsan hem güzele hem de çirkine meyyaldır. Kendisine hem iyi hem de kötü duygu ve kabiliyetler verilmiştir. Bu, onun yaratılışının gereğidir. Kişi, kendisine tevdi edilen bu duygu ve kabiliyetlerini nasıl kullanırsa ahlakı ve karakteri o yönde şekillenir. İnsan, akıllı ve irade sahibi bir varlık olmanın neticesinde yaptıklarından da sorumludur. Bu sorumluluğu, seçme ve reddetme hakkına sahip olmasının bir gereğidir. Önüne konulan iki yoldan her hangi birini seçmek de kendisine verilen irade ve özgürlüğünün gereğidir. Bu anlamda tüm davranışlarının hesabını verme sorumluluğu ona verilmiştir.

Kendisini tüm kötülüklerden arındırmaya çalışarak güzellikleri yaşamaya çalışan doğru yolu bulmuş demektir. Çirkin ve kötü hasletlerini terk etmeyip batılda ısrar edenler ise hep yanlış yolda bocalayıp durmuşlardır. Kıskançlık ve çekememe duyguları da yanlış olan hasletlerdendir. Kişi bu hasletlerden kendisini kurtaramadığı sürece doğru yolu bulmuş olamaz ve bu yönüyle de hakiki manada iman etmiş sayılamaz.

Allah, güzel şeyleri yarattığı gibi çirkin şeyleri de imtihan vesilesi olarak yaratmıştır. Görünüşte çirkin olarak görünen şeyler, hakikatte çirkin olmayabilir. Özünde çirkin görünse de sonuç itibari ile güzelliklerin meydana çıkardıklarından, güzel sayılırlar. Mesela ateş, bıçak gibi tehlikeli ve büyük yıkımlara sebep olabilen eşya zararlı olmakla beraber, hayatı kolaylaştırma ve medeniyeti oluşturan temel etmenler olma hasebiyle güzel ve faydalıdır. Bu anlamda kıskançlık, çekememe gibi çirkin görünen duygular da büyük zararlara yol açabildikleri gibi İslamiyet’in öğretileri ile terbiye edildiklerinde gıpta münâfese gibi güzel ve faydalı duygulara çevrilebilirler. Kıskanma duygusu haset hastalığına dönüştü gibi başka bir hal de alabilir. Mesela, eş ve namusu başkasından kıskanma gibi güzel bir hal alabilir. Kıskaçtığı kişiye haset etmeyip onun gibi olmak istediğinde hasedi gıpta halini alabilir. Sahip olamadığı ve kıskaçtığı nimeti haset edip yanlış yollara girme yerine o nimete ulaşmak için doğru bir

³ Şems, 91/7-9

şekilde gayret sarf ettiğinde kıskançlığı münâfeseye dönüşebilir. Kendisinde var olan bu duyguyu Allah'ın emir ve nehiyelerine uyarak doğru ve güzel bir şekle sokulabilir.

İnsanın nefsi günah işleme yönelimindedir. Kötülük yapmaya kabiliyetlidir. Fakat haramlardan kaçınıp salih amel işleyerek nefsini ıslah edebilir. Kendisinde bulunan kabiliyet ve yetenekleri hayırda kullanarak hem dünya hem de ahiret saadetini kazanabilir. Çirkin olarak nitelenen duygulardan haset de terbiye edilse kişi hem dünya hem de ahirette rahata ve huzura erişir. Eğer bu duygu terbiye edilmezse sahibine hem dünyada keder ve elem çektirir hem de ahiret hayatında sahibini helakete götürür.

Kur'an kıssaları ve tarihi olaylar haset, kin, düşmanlık gibi duyguların sebep olduğu elim sonuçları bizlere göstermektedir. Bu kötü duygular sebebiyle tarih boyunca birçok savaşlar yapılmış, toplumsal felaketler yaşanmış, insanlar arası ilişkiler zarar görmüş, bazı kavimler Allah'ın gazabı ile helak olmuştur. İblis Allah'a isyan etmiş, Kabil Habil'i öldürmüş, Hz. Yusuf yıllarca köle olarak yaşamaya mecbur olmuş, birçok peygamber çeşitli sıkıntılara maruz kalmıştır. Kişinin sosyal hayatı, özel hayatı, dini hayatı ve ahlaki karakteri anlamında birçok zararlara sebep olmuş.

Hasedi meydana çıkaran etmenler çoktur ve karmaşıktır. Bu sebeple kesin bir şekilde sayılacak nitelikte değildir. Fakat kin, nefret, düşmanlık, cimrilik gibi kötü duygular kıskançlığın sebeplerindedir. Ayrıca kişinin karakteri, sosyal durumu ve çevresel etmenler de bunda etkilidir.

Haset duygusu fiiliyata dökülmediği sürece kimseye zararı olmaz. Sadece sahibine zarar verir, sahibini içten içe kemirir ve ruhsal durumunu bozar. Haset edilene ise hiçbir zararı olmaz. Aksine hasetçinin iyiliklerinin haset edilenin amel defterine geçmesine sebep olduğundan, haset edilene zararından çok faydası vardır. Davranışa dökülen hasedin ise hem haset edene hem de edilene zararı çoktur.

Allah'ın başkalarına verdiği nimeti haset ile arzulamak ve nimet sahibini kıskanmak, Allah'ın hükmüne rıza göstermemek demektir. Aynı zamanda Allah'ın verdiklerine şükürsüzlük anlamına da gelir. Hâlbuki kişi her şeyin Allah'ın iradesine göre işlediğini bilse, kendisine verilen ya da verilmeyen nimetlerin de bir hikmetle taksim edildiğini düşünse, belki kıskanmaktan vazgeçip haline rıza gösterir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.): *“Haset etmekten sakının. Zira ateşin odunu (veya otları) yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir.”*⁴ buyurarak bu kötü ahlaktan sakınmak gerektiğini belirtmiştir. Bu durumdaki kişi yaptığı iyiliklerin kıskançlığı yüzünden heba olup boşa gideceğini düşünmeli ve bu durumdan kurtulmak için çaba göstermelidir.

*“Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar?”*⁵ ayeti, haset etmenin ne kadar anlamsız olduğunu ve bu kötü hasletten uzak durulması gerektiğini ifade eder. Nimet sahiplerinin ellerindeki onlarla kaim olmayıp Allah'tan olduğunu, hasetçinin de kıskanmak yerine nimetin gerçek sahibinden istemesi gerektiğini gösterir.

⁴ Ebû Dâvûd, Edeb 44; İbni Mâce, Zühd 22

⁵ Nisâ, 4/54

1. BÖLÜM

1.1. HASET KELİMESİNİN ANLAMLARI

1.1.1. Haset Kelimesinin Sözcük Anlamı

Haset kelimesi; bir kimsenin üstün bir duruma gelmesini çekemeyerek bu duruma karşı takınılan olumsuz tutum, anlamına gelir.⁶

“Hem mastar hem de isim olarak kullanılan (الحسد) haset kelimesi, başkasının sahip olduğu maddi veya manevi imkânların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyeti ifade eder.”⁷ Alûsî (ö.1270/1854): Başkasındaki nimetin yok olmasını temenni etmek haset olduğu gibi, başkasında nimetin olmamasını veya başkalarındaki fakirlik ve noksanlığın devam etmesini istemenin de haset olduğunu söylemektedir.⁸ Bununla beraber haset, Allahın kişiye verdiği nimeti kerih görme, nimetin ondan gitmesini temenni etme ve nimeti çekememe anlamlarına da gelir.⁹

İbn-i Manzûr (ö.711/1311) hasedi şöyle açıklamıştır: Arap dilinde ‘el-hased’ (الحسد) kelimesi, kene anlamına gelen ‘el-hısd’ lafzından alınmıştır. Çünkü kene vücudu kemirip insanın kanını emdiği gibi; haset duygusu da haset edenin içini kemirir, onu içten içe yiyip bitirir.¹⁰

“Türkçede, başkasındaki nimetin yok olmasını veya kendisine geçmesini istemeye ‘çekememezlik’; başkasının fakirliğinin ya da noksanlığının devam etmesini arzu etmeye de ‘istememezlik’ denmektedir. İster çekememezlik olsun, ister istememezlik olsun, her ikisi de hoş olmayan, dinen ve ahlâken kabul edilmeyen durumlardır.”¹¹

⁶ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Yeni Baskı, Ankara, 1988, II, 860.

⁷ Mustafa Çağrıncı, ‘haset’ mad., *DİA*, XVI, 378. ; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhâhu Tâcü'l-luğa es-Sıhâhu'l-'Arabiyye*, Tahk., Ahmet Abdulgaffar Attar, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987, II, 465.

⁸ Sıhabuddin Mahmud Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrût, 1985, XXX, 284.

⁹ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998, I, 188.

¹⁰ Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “Hasede” md., Dâru Sâder, Beyrût 1414/1968, III, 149. ; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l kâmûs*, Dâru'l Hidaye, tsz., VIII, 26.

¹¹ Adem Dölek, “Hadisler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 2002, 10/4, 41.

Özetle, çekememe anlamına gelen haset kelimesi, Allah'ın kişiye lütfettiği her türlü nimeti kıskanıp ondan olmasını temenni etme ve bu nimetlerin kendisine geçmesini arzulama anlamına gelir. Bu, bazen düşüncede kaldığı gibi bazen de davranışa geçmektedir.

1.1.2. Haset Kelimesinin Terim Anlamı

“Türkçede “çekememezlik” anlamına gelen haset kelimesi, bir ahlak terimi olarak kişinin başkalarının sahip bulunduğu maddi ve manevi imkânlarının elinden çıkmasını veya o imkânların kendisine geçmesini istemesi anlamına gelir.”¹²

İmam Gazali'ye (ö.505/1111) göre haset ancak bir nimete karşı yapılır. Nimet sahibi bir kişiye diğer insanda ona karşı iki türlü hal belirir. Birincisi; karşıdaki insanın elinde bulunan varlığı ve nimeti çok görmek, bu nimetin yok olması halinde ise sevinmektir. İkincisi ise; başkasındaki varlığa ne sevinmek ne de o varlığın yok olmasını istemektir. Tam aksine, o insanda bulunan nimetin kendisinde de bulunmasını arzu etmek, istemektir. Buna ise gıpta denir. Başkasının elinde bulunan bir nimetten hoşlanmayarak onun yok olmasını istemek, haram telakki edilmiştir. Ancak bir fâcir veya kâfirde bulunup fitne uyandıran, insanlar arası ilişkilerin bozulmasına, herkese eziyet edilmesine sebep olan nimetin ortadan kalkmasını istemek, bundan hoşnut olmamak haram ve günah değildir. Çünkü onun yok olmasını istemek, bir nimeti çekemeyerek yok olmasını istemek değildir. Aksine, bir fitne ve zulüm aracının ortadan kalkmasını istemek demektir.¹³

Ebû Bekir er-Râzî (ö.313/925) ise hasede nefsi (psikolojik) hastalık olarak bakmış ve hasedi şöyle tarif etmiştir: Kişinin kendisine herhangi konuda bir zarar verdiği birini savunma amaçlı kıskanması haset değildir. Haset, kendisine zarar ve yararı olmadığı halde nimet sahibini kıskanmasıdır.¹⁴ Râzî, burada çirkin işler yapan ve insanlara zarar veren kişilere karşı duyulan kıskanma biçimini hasedi kategorisine koymamaktadır.

¹² İsmail Karagöz, *Dini kavramlar sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2015, 234.

¹³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, Müessesetü'l-Halebî ve Şürekâh, Kâhire, 1387/1967, III, 236.

¹⁴ Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, *“Resâil Felsefiyye li Ebî Bekr er-Razî”, “et-Tıbbu'r-Ruhânî”*, Darü'l-Afaki'l-Cedîde, Beyrût, 1402/1982, 49.

Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857) hasedi şu şekilde çeşitli kısımlara ayırmıştır: Birincisi, haram kılınmamış olanıdır. Bunun da bir kısmı farz, bir kısmı mübah, bir kısmı ise amelde noksanlık ve harama sürükleyen cinstendir. İkincisi ise, tamamen haram olanıdır ve günaha götürür.¹⁵ Hüküm açısından iki kısma ayrılan hasedin birincisi haram olmazken, ikincisi tamamen haramdır. Burada önemli olan, hasetçinin haset etmedeki niyetidir.

“Kıskançlık ve haset kalpte bulunan ve insanları kötülöklere iten bir hastalıktır. Haset, aslında bir hastalıktan da öte bir musibet ve bir beladır. Haset bulunan bir kalbe kin, nefret ve her türlü kötölük yerleşmektedir. Haset, insanı içten içe yiyip kemiren bir duygudur.”¹⁶

Haset, bazen nimetin zevalini isteyen kişinin, o nimete kendisinin sahip olmasını temenni etme;¹⁷ bazen de nimet kendisinde olsun ya da olmasın o nimetin haset edilen kişiden gitmesi isteme olarak tezahür eder. Çünkü bu hastalığa sahip kimse için en önemli husus, haset ettiği kimsenin sahip olduğu nimetlerin onun elinden de çıkmasıdır.

Çekememezlik, başka birine ulaşan iyiliğin yok olmasını temenni etmek olduğu gibi bunu sağlamak için çaba göstermeyle de birleşebilir. Tam hasetçi; o iyilik veya nimetin zail olmasını hem temenni eden, hem de bu uğurda çaba sarf eden ve ona kendisi sahip olmak isteyen kimsedir. Bu yüzden şöyle denilmiştir: Hasetçi size ait bir nimetin sizden gitmesini kendisi için nimet sayar.¹⁸

“Haset, kıskanmanın çok daha ötesinde içinde düşmanlık, kin ve öfke barındıran bir kavramdır. Haset etme durumunda, kendini eksik gören taraf diğer tarafa karşı öfke ve düşmanlık besler. İçinde taşıdığı duygu kıskançlık olarak tarif edilmeyecek kadar yoğunudur ve bu duyguyu tatmin etmek de ancak karşı tarafın elinden üstünlüğün gitmesiyle mümkündür.”¹⁹ Bu anlamda haset, nimetin zevalini temenni etme ya da

¹⁵ Ebû Abdillâh Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, Tahk., Abdulkadir Ahmed Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986, 475.

¹⁶ Kemal Sayar, *Ruh Hali*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, 52.

¹⁷ Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitabu't-Tarifât*, trc., Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1997, 87.

¹⁸ Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râğib el-İsfehanî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, Darusselam, Kâhire, 1428/2007, 246.

¹⁹ Siraceddin Önlüer, *Kalbin Hastalıkları 1*, Semerkant Yayınları, İstanbul, 2013, 195-196.

bununla beraber nimetin nimet sahibinden gitmesi için fiilen çalışma da olduğunu söyleyebiliriz.²⁰

Tariflerden de anlaşıldığı üzere, haset: “Bir kişinin, başkasında bulunan üstün nitelik nimet ve faziletlerin yok olmasını ve sadece kendisinde olmasını temenni etmesi ya da o üstünlüklerin kendisinde olmamakla birlikte çekemediği kişide de bulunmamasını istemesidir. Böylece hasette esas olan, başkasındaki nimetin yok olmasını veyahut sadece bencil (egoist) bir düşünce ile yalnız kendisinde olmasını arzu etmedir.”²¹

Peygamber Efendimiz, hasedi kesin bir dil ile kötülemekte ve hasetten uzak durulmasını tavsiye etmektedir. Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ” *Hasetten sakının çünkü ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir.*²²

Hadisten anlaşıldığı üzere; haset, yapıldığında kişiye ne yarar ne de zarar sağlayan masum bir iş değildir. Aksine faydası olmadığı gibi hasetçiye hem dünya hem de ahret ile ilgili ciddi zararları vardır. Haset, yapılan tüm iyiliklerin üstünü örter. Amel defterindeki iyilikleri siler. Dünyada ve ahirette haset edenin hanesine günah ve zarardan başka bir şey kaydetmez.

Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“...Bir insanın kalbinde iman ile haset bir arada bulunmaz.”²³ Hadiste geçen iman ile hasedin bir müminde birleşmemesi ifadesi, hasetçinin iman sahibi mümin olmadığı anlamına gelmez. Bu, haset eden kişinin iman zafiyetini ve bulunduğu durumun yanlışlığını bize göstermektedir.

Enesten rivayet edilen diğer bir hadis şöyledir:

“مَا رَأَيْتُ ظَالِمًا أَشْبَهَ بِمَظْلُومٍ مِنْ حَاسِدٍ، نَفْسٌ دَائِمٌ، وَحُزْنٌ لَازِمٌ، وَعَبْرَةٌ لَا تَنْفَدُ.” *Mazlumun acı çekmesinden, ona hasedinden dolayı lezzet alandan zalim kimseyi görmedim.*” Abdullah

²⁰ İsfehani, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1992, I, 234.

²¹ Dölek, *a.g.e.*, 41.

²² Ebu Dâvûd, Edeb, 44; İbni Mâce, Zühed, 22

²³ Nesai, Cihad, 8

b. Mesud (r.a.) şöyle buyurdu: Allah'ın nimetlerine düşmanlık etmeyiniz. Ona soruldu: Kim Allah'ın verdiklerine düşmanlık eder. Cevaben: Allah'ın kendi fazlından nimet verdiği kişiyi kıskanan, diye buyurdu. Bazı kitaplarda geçtiğine göre Allah şöyle buyurur: Hasut, verdiğim nimetlere düşman, kadere rıza göstermeyip kısmetine razı olmayandır.²⁴

*“Dedikoduların peşine düşmeyin, kusur araştırmayın, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin! Ey Allah'ın kulları, kardeş olun!”*²⁵ Hadisinde de haset etmenin ve kıskançlığın yanlışlığı belirtilerek, İslam kardeşliğinin gereği olarak bu kötü hasletten uzak durulması gerektiği belirtilmiştir.

Allah Teâlâ insanda var olan kıskançlık duygusunun ve üstünlük yarışının, hayırlı şeylerde ve iyi yönde olması gerektiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan haset duygusunun ve bu duyguya sebebiyet verecek çabaların istenmeyen sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekerek, bundan uzak durulması konusunda kesin bir uyarıda bulunur. *“أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ”* *“Yoksa onlar, Allah'ın lütfünden verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar?”*²⁶ ayetinde de haset davranışı çirkin bir iş olarak görülmüştür.²⁷

Başka bir ayette de:

“وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ لِّلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا”
“وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا”

*“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayı kıskanarak) arzulamayın...”*²⁸ buyurularak, dünya malı ve diğer nimetlerden dolayı kıskançlık etmenin yanlışlığı konusunda net ve kesin uyarılarda bulunulur.²⁹

Haset kavramı, Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde niyet, bazı ayetlerde de niyeti fiiliyata dökme olarak geçmiştir.

²⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an*(tefsiru taberi), V, 251.

²⁵ Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 23

²⁶ Nisâ, 4/54

²⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî , *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Dâru'l Fıkr, Beyrût, tsz., II, 566.

²⁸ Nisâ, 4/32

²⁹ Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, tsz. II, 171.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ “Haset ettiği vakit hasetçinin şerrinden”³⁰ Allah’a sığınılmasını emreden bu ayetteki “hâsid” “حَاسِدٍ” kelimesinden, hasedin insanda tabiatından gelen bir duygu olarak bulunduğu, “إِذَا حَسَدَ” fiilinden de bu duygunun niyette kalmayıp; haset ettiği kişinin zarar görmesi adına her türlü fiili icraya başlanması anlamı çıkarılmıştır.³¹ “Allah’ın lütfunu isteyin.”³² ifadesi de ‘insanların haklarını istemeyin. Allah’ın, bitmeyen hazinesinden onun gibisini isteyin’ anlamındadır. Bu da yasak olanın başkasının sahip olduklarını temenni ve kıskanma olduğunu gösterir.”³³

Haset kelimesi, çekememezlik anlamını içerdiği gibi, hem Kur’an hem de hadislerde gayret, gıpta ve munâfese³⁴ anlamlarını da içerdiği görülmektedir. Hasedin bu hali kıskanma, gıpta ve munâfesedir. Haset ifadesi cümlede kullanılma durumlarına göre bu anlamlara gelebilir. Bu kavramları gelecek konularda detaylı bir şekilde ele alacağız.

Açıklamalardan anlaşılacağı üzere: Bazı İslam ahlakçıları hasedi haset duygusunun sadece eyleme dönüşmesi olarak kabul ederken, bazıları bu duygunun hem niyet, hem de eyleme dönüşmesi olarak kabul etmişlerdir. Bazı İslam bilginleri de hasedi psikolojik bir durum olarak görür. Bu duygunun fiiliyata geçmediği sürece haset edilene bir zararı olmadığını, kıskanan kişinin kendi iç âleminde yaşadığı ve sadece kendisine elem çektiği ifade edilmiştir.

Haset kavramı çekememe, kıskançlık gibi olumsuz anlamların yanında gıpta, imrenme ve gayret gibi olumlu anlamlarda da kullanılmıştır. Kur’an nazil olmadan önce gıpta ve münafese anlamında kıskançlık ve çekememezlik anlamlarını da taşırken; Kuran’ın nazil olması ile birlikte haset kavramının anlamı dini bir boyut kazanmış, nimet sahibini çekememe anlamını almıştır. Günümüzde kastedilen haset kavramı ise olumsuz ve kötü anlamı ifade eden kıskançlık ve çekememe şeklindedir.

İslam literatüründe ve günümüz toplumunda kullanılan haset, daha çok olumsuz anlamında kullanılan çekememezlik anlamını ifade eder.

³⁰ Felâk, 113/5

³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1982, IX, 6402-6403.

³² Nisâ, 4/32

³³ Nasırüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed Kâdî el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Tahk., Muhammed Abdurrahman Mar’aşlı, Dâru İhyai Turasi-l Arabî, Beyrût, 1998/1418, II, 72.

³⁴ Mutaffifin, 83/26

1.1.3. Hasede Yakın Kavramlar

1.1.3.1. Gıpta (غبطة)

Gıpta (غبطة): başkalarının sahip olduğu imkânları kıskanmadan aynı şeyleri elde etme arzusu anlamında ahlâk terimidir. Gıpta eden kişiye غَابِطٌ , gıpta edilene de مَغْبُوطٌ denir.³⁵

“Sözlükte incelemek, araştırmak, yoklamak gibi manalara gelen ve gabete (غبط) kökünden türetilen gıpta kelimesi, nimete kavuşma arzusu ve sevinç anlamındadır. Terim olarak ise ‘bir kimsenin, maddî veya manevî imkân ve meziyetlere sahip olan başka birine imrenmesi, onun elindeki nimetlerin yok olmasını isteme gibi kötü bir düşünceye kapılmadan kendisinin de aynı şeylere kavuşmayı arzulaması’ anlamında kullanılır. İslâm ahlâk literatüründe gıpta genellikle haset kavramıyla birlikte ele alınır ve aralarındaki farka dikkat çekilir.”³⁶

Gıpta الغبطة güzel haldir. Hadiste, “Allah’ım bizi gıpta ehli eyle, düşenlerden eyleme” buyuruluyor. Yani senden gıpta hasletine sahip olmayı diliyor ve bulunduğumuz güzel durumdan aşağı derecelere düşürmenden de sana sığınıyoruz. Gıpta etme (الاعتباط), Allah’ın verdiği nimet ve faziletlere şükürdür. Bunu yapana مَغْتَبِطٌ ya da مَغْتَبِطٌ denildiği gibi, gıpta edilene de مَغْبُوطٌ denir. Haset, nimetin nimet sahibinden kendisine geçme, gıpta ise nimetin nimet sahibinden gitmesi ya da ondan kendisine geçmesi değil, gıpta ettiği kişi gibi olma isteğidir.³⁷

Gıpta, İslam kaynaklarında genellikle imrenme olarak kullanılmaktadır.

Gazzâlî’ye (ö.505/1111) göre; herhangi bir nimete sahip bir kimsenin durumunu kıskanıp onun bu halinden rahatsız olmaya haset, onun bu durumundan memnunluk duymaya da gıpta denir.³⁸

Kıskançlık anlamı haset kelimesi ile ifade edildiği gibi, gıpta anlamı da bazen aynı kelime ile ifade edilir. Her iki anlamı ifade için kullanılan lafız aynı olsa da, gıpta ya da

³⁵ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu’cemu’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, “gbt” md., Alemü’l-Kütüb, Beyrût, 1429/2008, II, 1592.

³⁶ Hüsameddin Erdem, “Gıpta”, *DİA*, XIV, 51.

³⁷ İbn-i Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “Gbt”, VII, 358-359; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-kâmûs*, XIX, 502-503.

³⁸ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Din*, III, 236.

çekememe anlamları duruma ve olaya göre belirlenir. “Gıptada imrenme, aynı iyi hali isteme, şiddetle başkasının güzel bir halinin kendisinde de olmasını arzu etme durumu vardır.”³⁹ Gıpta bu yönüyle hasetten ayrılır.

“Gıpta, insanın sahip olmak isteyip de olamadığı bir obje üzerindeki duygusal yoğunlaşması, kıskançlık ise insanın sahip olduğu ama kaybetmek istemediği bir obje üzerindeki duygusal yoğunlaşmasıdır. Gıpta dışa dönük bir duygudur. Elde edilmesi arzulan bir objeye yönelir. Kıskançlık tam tersine içe dönüktür. Burada eldeki arzu objesinin kaybedilmemesi, bir başkasına kaptırılmaması söz konusudur.”⁴⁰

Gıptada esas olan, kişinin başkasında olan nimetin o kişiden gitmesi arzusuna kapılmamasıdır. Kıskançlık ile gıpta arasındaki temel fark budur. Kişi, ister dünya ile ilgili işlerde ister ahiret ile ilgili işlerde kendinden üstün olana yetişmeye, ya da onu geçmeye çalışabilir. Hedefine ulaşamadığında bu duruma üzülebilir. Keşke bende de olsa halini yaşayabilir. Bu durum kişiyi ‘bende olsun, onda olmasın’ fikrine ya da ‘bende yoksa onda da olmasa’ düşüncesine götürmediği sürece hiçbir zararı yoktur. Karşısındakinin sahip olduğu nimetin aynısını ‘ona zarar vermeden’ arzulama vardır. Çünkü içinde bulunduğu ruh hali onu yanlış bir eğilime götürmemekte, aksine özendiği duruma ulaşmada onu olumlu bir gayrete itmektir.

“Başkalarının fenalığını istemeden, aynı şeyleri kendisi için de istemeye gıpta denir. Aynı ruhsal kaynaktan doğan haset ve gıpta birbirine benzese de, haset ve kıskançlık kötü istikamete yönelirken; aynı duygunun akıl ve terbiye ile doğru yola yönelmiş hali de gıptadır. Hayatta hiç kimse ömrü boyunca olduğu yerde saymak istemez. Daha iyiye, daha güzele doğru ilerlemek insanın tabii bir hakkı ve isteğidir. Olanaklardan azami derecede faydalanmak arzu eder. Fakat bu hak ve isteği başkalarının zararına kullanmak haset; başkalarıyla el ele vererek ve yardımlaşarak çalışmak gıptadır. Gıpta, din ve ahlakta övülen ve beğenilen bir meziyettir.”⁴¹ Bu meziyete sahip bir kişi hem toplum nezdinde itibar görür hem de Allah katında değer ve fazilet sahibi olur.

³⁹ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2013, 315.

⁴⁰ Hilmi Yavuz, *İslam'ın Zihin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, 103.

⁴¹ Osman Pazarlı, *İslâmda Ahlâk*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1993, 277-278.

Ali Fuat Başgil de hayatta başarılı olmanın kanunlarından bahsederken, “Kimseye karşı kin tutma ve kimsenin muvaffakiyet ve saadetini kıskanma. Fakat imren, sen de öyle bir muvaffakiyet ve saadete erişmeye çalış. İmrenmek, terakkinin şartıdır. Kin ve kıskançlık ise, iç ferahlığın, sağlık ve saadetin iki azgın düşmanıdır.”⁴² diyerek, imrenmeyi tavsiye etmiş ve hasedi kötüyerek ondan uzak durulması gereğini ifade etmiştir.

Râgıb el-İsfahani (ö.502/1108) gıptayı şöyle açıklıyor: Gıptayı hasetten ayıran en önemli özellik, kıskançlık ve çekememezlik duygusunun olmayışıdır. Kıskançlık ve çekememenin olduğu bir durumda gıptadan bahsedilemez. Dolayısıyla, başkasının nail olduğu bir nimete bakarak kişinin aynı şeye kendisinin de sahip olmasını temenni etmesine gıpta, o nimete ya da daha iyisine ulaşmak için çaba harcamaya da münâfese denir. Başkasının sahip olduğu nimetin onun elinden çıkmasını istemeye veya bu yolda çaba göstermeye de haset denildiğini belirtir ve bu durumu *“Ve Yarışanlar, işte bunlar için yarışınlar”*⁴³ ve *“Rabbimizin mağfiretine mazhar olmak için yarışın”*⁴⁴ ayetleriyle yorumlar.⁴⁵

Peygamberimizin (s.a.v.) hadislerinde غبط lafzının kullanıldığını görüyoruz. Bazı hadislerde gıpta anlamı غبط lafzı ile ifade edilirken, bazı hadislerde de gıpta kastedildiği halde farklı lafız kullanılmıştır. Şöyle ki:

“Mümin gıpta, münafık ise haset eder.”⁴⁶ hadisinde gıpta anlamı, غبط lafzı ile belirtilmiştir. Gıpta ve haset kelimelerinin birlikte geçtiği bu hadiste iki sözcük de normalde kastedilen kendi anlamlarında kullanılmıştır.

Bazı hadislerde lafız olarak haset kelimesi aynen geçtiği halde, anlam olarak gıpta kastedilmiştir. *لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَىٰ هَلْكَتِهِ فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَفْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا* “Ancak iki kişiye haset (gıpta) edilir: Bunlardan biri Allah’ın kendisine mal verdiği ve bu malı hak yolunda tüketme iradesine sahip kıldığı kişi, diğeri de Allah’ın kendisine ilim verdiği, hem bu ilimle amel eden hem de onu başkasına öğreten

⁴² Ali Fuat Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2000, 65.

⁴³ Mutaffifin, 83/26

⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/133

⁴⁵ İsfahani, *ez-Zerî‘a ilâ mekârimi’s-şerî‘a*, 245-246.

⁴⁶ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, III, 236; İsfahani, *el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’ân*, I, 154.

kişidir.”⁴⁷ Geçen hadiste kelime olarak haset lafzı kullanıldığı halde, kelimedeki gıpta anlamı kastedilmiştir. Kullanılan bu kelime, çekememe ve kıskançlık anlamını değil imrenme anlamı içermektedir.

Gıpta غبطة kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de ise müstakil bir kelime olarak geçmemektedir. Bazı ayetlerde gıpta anlamı غبطة kelimesinden farklı lafızlarla belirtilmiştir. Nisâ Sûresinde şu şekilde geçmektedir:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ
“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın lütfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”⁴⁸

Ayetin ilk kısmındaki تَتَمَنَّوْا ‘iç çekerek arzulama’ ifadesi haset anlamında kullanılmıştır. Ayetin ikinci kısmındaki وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ‘Allahın lütfünden isteyin’ ifadesi ise gıpta anlamında kullanılmıştır. Gıpta, arkadaşının güzel durumunun ondan gitmesini arzulamadan onun gibi olma isteğidir.⁴⁹ Müslümanların, bunu yaparken herhangi kötü bir yanlış duygu ve düşünceye kapılmadan, kendilerinden daha iyi olanlara imrenmeleri ve bu amaca ulaşmak için çaba göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Bazı müfessirler gıptanın dünya işlerinde olmaması sadece ahiret ile alakalı işlerde gıptanın yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu duruma şu ayeti delil olalar göstermişler:

Kim dünya Kim dünya مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَجَّزِي الشَّاكِرِينَ
nimetini isterse ondan kendisine veririz; kim âhiret nimetini isterse ona da ondan veririz.”⁵⁰ Yani, مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا kim yaptıklarının karşılığını dünyada istese ona verilir ve ahirette hiçbir alacağı olmaz. Allah bununla, dünya işlerinin gıpta edilecek kadar önem arz etmediğini vurgulamıştır. مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَجَّزِي الشَّاكِرِينَ ifadesinde ise, ‘kim de yaptıklarıyla ahiret mükâfatını isterse, ona da söz verdiğimiz gibi

⁴⁷ Buhârî, Zekât 5

⁴⁸ Nisâ, 4/32

⁴⁹ Vehbe ez-Zuhayli, *Et-Tefsîrü'l-Münîr*, Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, Dımeşk, 1418/1997, V, 45.

⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/145

veririz' ifade edilmiştir. Allah'ın مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا “Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.”⁵¹ ayetinde anlaşıldığı gibi ahiret ile ilgili çalışmalar teşvik edilmiş ve yapılması sonucunda da mükâfatın tastamam verileceği belirtilmiştir.⁵²

Haset ile gıpta arasında bir benzerlik görünse de aslında aralarında açık bir fark vardır. Haset, başka birinin sahip olduğu bir mevki ve makamı, dünya malı veya üstün bir dereceyi çekemeyerek, bu nimetin haset ettiği kişiden alınmasını ya da yok olmasını istemek anlamı taşır. Gıpta ise, kişinin hayır işleyen, iyilik yapan ve güzel nimetlere sahip bir kimsenin elindeki nimetin ondan gitmesini düşünmeden, kendisinin de öyle bir imkâna sahip olmasını arzu ve temenni etmesidir. Haset eden için kıskandığı kişideki nimetin onda olduğu gibi kendi eline de geçmesi önemli değildir. Kişi ister o nimete nail olsun ister olmasın, onun için en mühim nokta kıskandığı durumun karşısındakinden de olmamasıdır. Haset edende ‘yeter ki onda olmasın’ düşüncesi hâkimdir. Nimetin kendisinde olup olmamasının hiçbir önemi yoktur.

Özetle; gıpta ve haset duyguları kaynak itibariyle birbirine benzese de anlam ve sonuç itibariyle birbirine çok uzak kavramlardır. Bu iki duygunun temelinde istenilen nimete sahip olma arzusu ve hırsı olsa da, gıptada hasedin tam tersi bir durum söz konusudur. Kişi, elde edemediği ve kendisinde olmayan daha iyi bir duruma üzülür ve kendisinde de aynı nimetlerin olmasını arzular. Gıptada bu üzüntü hali nimetin karşısındakinden de gitmesi değildir. Ondaki bu üzüntü, bir temenni hali ve kendisinde olmayan nimet ve güzelliklere ulaşma isteğidir. Başkalarının nimetlere sahip olması onu rahatsız etmez, onlara karşı herhangi bir kin duymaz. Sadece o nimete karşı isteği doğar ve kendisinin de aynı nimete sahip olmasını ister. Kişide “Keşke bu nimetlere ben sahip olsam, şayet olamıyorsam onda da olmasa, keşke onun elinde de çıkırsa!” düşüncesi yoktur. “Keşke bende de olsa ben de bu güzelliklere sahip olsam” isteği vardır. Nimet sahibinin o güzelliklerden mahrum kalmasını temenni etmeden, kendisinin de o güzelliklere sahip olmasını arzulama isteği vardır. Gıpta bu yönüyle de, hasetten tamamen ayrılır.

⁵¹ Şûrâ, 42/20

⁵² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefûsîr*, Dâru Sâbûnî, Kâhire, 1417/1997, I, 212.

1.1.3.2. Münâfese (منافسة)

Münâfese (منافسة) başkasının sahip olduğu bir nimetin benzerini elde etmeye çalışma, güzel ve hayır işlerinde rekabet içine girmez.⁵³ Münâfese, نَفْسِ filinin müfaale babından olup, rekabet etmek yarışmak manalarına gelmektedir.⁵⁴

Haset ve münâfese birbirinin yerine de kullanılmıştır. Arap toplumunda haset ile münâfese aynı anlamda da kullanılmış, aralarında bir ayrım yapılmamıştır. Birisi diğerine ‘nefiste aleyye’ dediği zaman ‘bana haset ettin’ demek ister. Fakat kişi, başkasında dini ve dünyevi bir nimet görüp Allah’ın kendisine vermeyişine üzüлüp kendinde de olmasını arzulama münâfesedir. Burada nimet sahibinin nimet içinde olmasına değil, kendisinin de onun gibi olmadığına üzüлmek söz konusudur.⁵⁵

Münâfese, aslında gıpta duygusunun biraz daha ileri halidir. Gıptada, gıpta edilen kişiyi özenme, onun gibi olma isteği, keşke bendede olsa hali vardır. Bu hal, fikir ve temennide kalmayıp eyleme dönüştüğünde, aynı duruma ulaşmak için çaba gösterildiğinde münâfese halini alır. Burada başkasının sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını istemek yoktur. Aksine, o kişi nereye ulaşırsa ulaşsın onu geçme azmi vardır.⁵⁶ Bu açıdan düşünüldüğünde kişiler arasında olumlu bir rekabet hali oluşur. Çünkü kişinin hedefi, gıpta ettiği kardeşinin daha ilerisine geçmektir. Bu da her iki tarafın da daha fazla nimete sahip olması demektir.

Münâfese duygusu, uhrevi meselelerde de kişiyi olumlu yönde etkiler ve amellerinde daha iyi olmaya teşvik eder. Kişinin Müslüman kardeşindeki hayır ve nimetin ondan gitmesini arzulamadan onun gibi olmaya çalışması, haset değil münâfesedir.⁵⁷

Uhrevi meselelerde münâfesenin olması gerektiğini Hz. Ali’in (r.a.) şu sözünden de anlıyoruz: İnsanlar ancak Rablerine olan ibadetleriyle övünebilirler. Yani birbirlerine heveslenir ve yarışır. Dünya ehlinde iki kişi, rabbinin indinde, birbirlerine karşı

⁵³ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “nfs” md., VI, 238.

⁵⁴ Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü'l-luğa es-Sihâhu'l-'Arabiyye*, III, 985; Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, II, 292; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-kâmûs*, XVI, 570.

⁵⁵ Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 477.

⁵⁶ Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, “nfs” mad., III, 2253.

⁵⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân (tefsirul kurtubi)*, Tahk., Ahmet Bedrettin ve İbrahim Etfîş, Dâru'l-Kutubi-l Mısıriyye, Kâhire, 1384/1964, II, 71.

övünürler. Biri, diğerinden önce hata etmek istemez. Zira rabbinin muhabbeti hususunda öbürünün kendisini geçeceğinden ve ondan geri kalacağından, öbürünün makamının kendisinininkinden güzel olacağından korkar, arkadaşının bulunduğu manevi makama ulaşmak için yarışır durur.⁵⁸

Münâfesenin, daha çok uhrevi işlerde olması gerektiğini hadislerden de anlıyoruz. Peygamberimiz sahabelere hitaben “*Dünyanın sizden öncekileri basitleştirdiği gibi sizi de basitleştirmesinden korkuyorum.*”⁵⁹ sözünden anlaşıldığı üzere, Müslüman’ın dünyevi meselelerde birbiriyle rekabet ve yarışı birbirlerine karşı olumsuz durumların oluşmasına sebep olabilir. Uhrevi ve ahlaki meselelerde ise Müslümanların rekabet etmeleri birbirlerine karşı olumsuz herhangi bir durumu getirmez. Çünkü yapılan her güzel davranışın karşılığı ahiret yurdunda herkese verilecektir.

Münâfese birçok ayette de hayırda yarış anlamında kullanılmıştır.

“Mutaffifin Sûresinde; *وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ* “*Onlara mühürlenmiş, mührü de misk olan nefis bir içki sunulur. Yarışanlar, işte bunlar için yarışsınlar.*”⁶⁰ buyurularak münâfese tavsiye edilmiştir. Ayette sözü edilen yarış, başkalarının iyi haline imrenip onlar gibi olmaya, hatta daha ileri gitmeye çalışmak demektir. Bunun ise hasetle ilgisi yoktur.”⁶¹ Allah (cc) bu ayette kıyamette verilen en güzel nimetlerden bahsederek, yarışanlar bunlar için yarışsınlar buyurmaktadır. *تَنَافَسَ*, kişinin bir şeyi elde etmek için başka biriyle yarışması ve nimetin kendisinin olması için çabalaması demektir. Nimetin başkasında olup olmaması buna engel değildir. Bu durum, insanların sahip olmaya çalıştığı güzel bir şeye kendisinin de sahip olmayı istemesidir.⁶²

Münâfiste bulunan yarış, daha çok iyide ve hayırda olan yarıştır. Onda nimet sahibini imrenme ve ona ulaşma gayesi vardır. Kişi başkasını, yenmesi gereken bir rakip olarak değil, ulaşmaya çalıştığı bir hedef olarak görür. Dolayısıyla yanlış ve zararlı herhangi bir durum söz konusu değildir. Münafisin hedefi kişi değil, ulaşılmak istenen nimettir.

⁵⁸ Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 476.

⁵⁹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 238.

⁶⁰ Mutaffifin, 83/25-26

⁶¹ Lütfî Şentürk, *Örnek Vaazlar*, DİB Yayınları, Ankara, 2013, 46-59.

⁶² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Tahk., Ahmet Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000, XXIV, 299.

Kur'an'da hayırda yarış, münâfese منافسة dışında, sebeka مسابق ve serea سارع kelimeleri ile de ifade edilmiştir.

Mü'minûn Sûresinde مسارع ifadesi şöyle geçmektedir:

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ

“Verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verener; İşte bunlar iyiliklere koşup, bu uğurda yarışır.”⁶³

Râzi (ö.606/1210) yukarıda geçen ayeti şu şekilde tefsir etmiştir: Allah ihlâslı müminlerin sıfatlarını zikrettikten sonra أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ‘işte bunlar hayırlarda yarışır’ ifadesini takdir etmiştir. Bu, iki anlama gelebilir. Birincisi: Onların ibadete arzu ve saygılarından değil de, ibadetten kazanılan sevap elden kaçmasın diye ibadet yapmaya koşmaları kastedilmiştir. İkincisi: Onlar dünyada iken çeşitli fayda ve ikramların hemen verilmesini isterler. وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ifadesi ise; ‘onlar bu yarışmayı o hayırlar için yaparlar’, ‘onlar insanlarla hayır hususunda yarışır’ ya da ‘onlar, bu hayırlara ahiretten önce dünya için yarışır’ anlamlarına gelmektedir.⁶⁴ Ayette iyilikte yarış, سبق sebeka ve سارع serea kelimeleri ile belirtilmiştir.

Âl-i İmrân Sûresinde ise şöyle geçmektedir:

”وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُنْتَقِينَ“

“Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!”⁶⁵

Bu ayette de hayırda yarış سَارِعُوا ifadesi ile belirtilmiştir. Allah'ın rahmetini kazanmak ve cennete ulaşmak için yarışın anlamı anlaşılmaktadır.⁶⁶

Başka ayeti kerimelerde مسابق ifadesi de geçmektedir. Mesela Bakara Sûresinde şöyle geçmektedir:

”وَلِكُلِّ وُجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيٰهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ“

“Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın.

⁶³ Mü'minûn, 23/60-61

⁶⁴ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrût, 1420/2000, XXIII, 284; Zemahşerî, *El-keşşâf*, Dâru Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987/1407, III, 192.

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/133

⁶⁶ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 415.

Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”⁶⁷ Bu ayette müminlerin arzu edilen hallerine sadece gıpta etmekle kalmayıp, ona ulaşmak için de kişinin elinden geleni yapması gerektiği (فَاسْتَبِقُوا) ‘hayırda yarışın’ ifadesi ile vurgulanmaktadır.⁶⁸

Hadîd Sûresinde ise şöyle geçmektedir: “سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ الْأَرْضِ أَوْ أَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ”

*“Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah’ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.”*⁶⁹

Cenabı hakkın bu ifadesiyle adeta “sizin yapacağınız yarış bu dünyada çok arzuladığımız şeylerden öteye, ahiret i elde etmek için olmasına özen gösteriniz” demek istenmiştir.⁷⁰ Geçen ayette “ rabbinizin mağfiretine yarışın” ifadesiyle münâfese emredilmiştir. Daha sonra da bu yarışmanın neye ve nasıl olması gerektiği sorusuna “Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için” ifade edilerek; sadece iyi ve güzel olan için yarışın yapılabileceği ve bunun da daha çok uhrevi meselelerde olması gerektiği vurgulanmıştır.

Cenabı hak ayetlerde, Müslüman’ın Müslüman kardeşini örnek alıp ondaki güzel nimetlerin daha iyisini de kazanmaya çalışılmasını teşvik etmiştir.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذِنَ اللَّهُ”
”ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ”

*“ Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah’ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük fazilet budur.”*⁷¹ ayetinde anlaşıldığı gibi, münâfese hayırda olduğunda Allah’ın beğendiği güzel bir durum olur. Bu şekilde münâfese yapanlar Allah’ın katında büyük ve şerefli bir rütbeye erişirler.

⁶⁷ Bakara, 2/148

⁶⁸ Sábûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 92.

⁶⁹ Hadîd, 57/21

⁷⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XXIX, 464-465.

⁷¹ Fâtır, 35/32

Münâfese genelde güzel işlerde yarış⁷² anlamında kullanılsa ve ayetlerde buna teşvik edilse de kötü işlerde de münâfesenin olduğunu görüyoruz.

Bu anlamı Mâide Sûresinde şu şekilde görüyoruz:

“وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّخْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ”

“Onlardan birçoğunun günaha girmede, haksızlık etmede ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”⁷³ ayetinde çirkin ve kötü yolda yapılan yarıştan bahseder. “Burada Yahudilerin tipik bir karakteri tasvir edilmektedir. Ayette geçen مسارعة lafzı müfaale babından olup; günah, haksızlık ve haram yemede birbirleriyle yarışan Yahudi toplumunu göstermektedir. Bu durum onların çirkinliğini ve kötü hallerini canlandırmakta, fesadın, bozgunculuğun ve kaosun hâkim olduğu toplumu tasvir etmektedir.”⁷⁴ Bu şekilde yapılan münâfese, Kur’an’da öğütlenip teşvik edilen bir hal olmayıp aksine bunun ne kadar kötü bir durum olduğu ve bu çirkin halden kesinlikle sakınılması gerektiği belirtilmiştir.

Münâfese ve haset kelimeleri bazen birbirinin yerine kullanılsalar da, anlam itibariyle birbirinden çok farklıdır. “Hâsîd, kemale düşmandır. Haset edilenin zararından ve nimetin ondan gitmesinden memnun olur. Münâfîs (yarışçı) ise kemale âşıktır. O, karşısındakinin aşağı derecelere düşmesini değil kendisinin daha ileri gitmesini ister.”⁷⁵

Yukarıda ele alınan ayetler gösteriyor ki; münâfesenin hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Kur’an’da müminlere tavsiye edilen münâfese şekli ise sadece hayır ve güzelde yapılan yarıştır. Ayet ve hadislerde anlaşılacağı üzere, münâfesenin daha çok uhrevi işlerde ve hayır işlerinde olması gerekir. Müminlerin, ister dünyevi işlerde olsun ister uhrevi meselelerde, hayırda yarışmaları bir fazilet olarak görünür. Fakat münâfesenin dünyevi işlere nazaran uhrevi işlerde olması daha faziletli olanıdır. Zaten mümine yakışan da yerinde saymak değil, iyi ve güzel işlerde her zaman bir adım önde olmaktır. Helal dairede nimetin en iyisine sahip olmaya gayret etmektir. *وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا* Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da

⁷² Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-kâmûs*, XVII, 570.

⁷³ Mâide, 5/62

⁷⁴ Seyyid Kutub, *Fî zılâli’l-kur’ân*, Dâru’l-Arabiyye, Beyrût, tsz., VI, 201.

⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 663.

nasibini unutma!”⁷⁶ ayetini rehber etmektir. Unutulmamalıdır ki, çalışma, gayret etme ve her zaman bir adım daha ileriye atılma, müminin sahip olması gereken en önemli özelliklerinden biridir.

1.1.3.3. Gayret (غيرة)

Kıskançlık daha çok haset anlamına gelse de Arapçada gayret diye de tabir olunur. Mesela; erkeğin karısını başkasından kıskanması, kezalik karının kocasını başkasından kıskanması haset değil gayret ve hamiyettir. Bu da herkesçe kabul edilen bir durumdur.⁷⁷ Bu kıskanma biçimi, insanın ailesine ve namusuna karşı olabilecek yanlış tutumları hoş görmemesinden ve olası bir durumda gerekli önlemleri almaya çalışmasından kaynaklanır. Arapçada غيرة kelimesi علي harf-i ceri ile kullanıldığında kişinin kendi hanımını kıskanması anlamına gelir. Bu anlam غار الرجل على أهله ‘adam eşini kıskandı’ şeklinde ifade edilir. Kıskanan kişi de غيورُ ismi faili ile ifade edilir.⁷⁸

Gayret, yabancı kişilere karşı olduğu gibi eşler arası münasebetlerde de görünür. Kıskançlığın gayret anlamında kullanıldığını gösteren bir örnek şöyledir: Sa’d b. Ubade’nin eşine olan kıskançlığını anlattığı bir konuşmada efendimiz: “*Sa’dın kıskançlığına şaşıyor musunuz? Ben ondan, Allah da benden daha kıskançtır.*”⁷⁹ buyurmuştur. Efendimizin burada kullandığı haset ifadesi, eşini başkasından kıskanma anlamındaki gayreti belirtmektedir. Yine başka bir hadiste Hz. Ayşe, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Hz. Hatice’yi methetmesine kıskanmıştır. Hz. Ayşe’nin: “*Hatice’yi haset ettiğim kadar hiçbir kadına haset etmedim.*”⁸⁰ sözü, eşler arası kıskançlığın kötü ve yanlış hiçbir duygu içermeyen, sadece aşırı sevgi ve sahiplenmeden ileri gelen gayret anlamını belirttiğini gösteriyor.

“Kıskanç olmak dini gayret ve hamiyet anlamlarında da kullanılmıştır. Yanlış ve zararlı durumlarda kıskançlığın gösterilmesi kötü görülmemiştir. Mesela; birinde bulunan servet, ilim, makam ya da başka güzel bir şeyi haset edip o kişiden gitmesini ummak uygun bir durum değildir. Ancak bir kısım insanlar vardır ki ellerindeki

⁷⁶ Kasas, 28/77

⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 6405.

⁷⁸ Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü’l-luğa es-Sihâhu’l-‘Arabiyye*, II, 776.

⁷⁹ Buhârî, Nikâh 108; Müslim, Liân 17

⁸⁰ Tirmizi, Menakıb 61

imkânları kötü yollarda, Allah'ın haram kıldığı yerlerde kullanırlar. Bir makam ve mevki elde etmişlerse bunu çıkarları için kullanır, diğer insanlara zulüm vasıtası yapar. Bir servete sahip olmuşsa, servetini insanları Allah yolundan saptırmak için sarf eder. Allah'ın haram kıldığı yollarda harcar. Böylelerinin ellerindeki imkânların yok olmasını istemek haset değil, dini gayrettir.”⁸¹

Kötü ve yanlış yolda olan birisinin haline karşı kıskançlık göstermeyi Peygamber Efendimizin hadislerinde de görmekteyiz. Bir hadislerinde: “*Kıskançlığın bazısını Allah sever, bazısını da çirkin görür. Allah'ın hoşlandığı kıskançlık, kötülük kuvvetle muhtemel olduğunda gösterilen tepkidir. Allah'ın hoşlanmadığı kıskançlık da, kötülük belirtisi olmadığı yerde gösterilen tepkidir.*”⁸² diye buyurmuştur. İnsan kendisine, ailesine ya da mümin kardeşine gelme ihtimali yüksek bir kötülüğe tepkisiz kalmaz. Hadisten de anlaşıldığı gibi böyle bir durumda gayretli olmak, yani kıskanç olmak güzeldir. Bu, Allah'ın da hoşlandığı ve izin verdiği kıskanma biçimidir.

İslam ahlakında yanlış yollara ve işlere sebep olan durumlar kötü görülmüştür. Gayrı ahlaki yollara sebep olabilecek durumlara karşı uyanık olma ve gerektiğinde tepki gösterme öğütlenmiştir. Bu tepkilerden biri de kıskançlıkla gösterilmektedir. Mesela: “Bir adam hırsızlık ederek veya haksız kazanç sağlayarak zengin olsa, o malın ondan alınmasını arzu etmek haset değildir. Ya da varlıklı kişi varlığını ve servetini yanlış yollarda harcasa, Allah'ın dinine muhalefet, toplumu fesat etme ve bozgunculuk için kullansa; bu kişinin elindekileri kaybetmesini arzulamak haset değil gayrettir. Bu davranış hayrı istemektir.

Haset etmek yanlış bir tutum olsa da bazı durumlarda iyi bir duruma döner. Mesela; birinde bulunan servet, ilim, makam ya da başka güzel bir şeyi haset edip o kişiden gitmesini ummak uygun bir durum değildir. Ancak bir kısım insanlar vardır ki, ellerindeki imkânları kötü yollarda, Allah tealanın haram kıldığı yerlerde kullanırlar. Bir makam ve mevki elde etmişlerse bunu çıkarları için kullanır, diğer insanlara zulüm vasıtası yapar. Bir servete sahip olmuşsa, servetini insanları Allah yolundan saptırmak için sarf eder. Allah tealanın haram kıldığı yollarda harcar. Böylelerinin öncelikle ıslahı için dua edilir. İslah olmazlar, kötülüklerine devam ederlerse, ellerindeki imkânların yok olması için beddua edilir. Bu gibi kişiler için böyle bir davranış haset değildir.⁸³

⁸¹ Zeki Soyak, *İslamda Ahlâk ve Âdâb*, İlkadım Yayınları, Nevşehir, 2012, 106.

⁸² Ebu Davud, Cihad, 140; İbni Mace, Nikâh, 56; Nesai, Zekât, 66

⁸³ Soyak Zeki, *İslamda Ahlak ve Adab*, ilkadım yay ., s.106

“Haset: Makam, şöhret ya da meşru olan tüm nimetleri ve faziletleri çekememektir. Bu sebeplerden dolayı yanlış bir yolda olması hasebiyle kişiye gayret anlamında haset edilebilir. Faydalı olmayan, zararlı olan bir şeyin ondan ayrılmasını istemek, haset olmaz, gayret olur. İlmini, mal, mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından ilmin gitmesini istemek gayret olur. Malını haramda, zulümde, İslamiyet’i yıkmada, bidatleri ve günahları yaymakta kullananın malının yok olmasını istemek de haset olmaz, din gayreti olur.”⁸⁴ Bu hal İslam’da yasaklanmamış aksine tavsiye edilmiştir.

Kıskanma duygusu yaratılışın gereği olarak her insanda derecesine göre bulunabilir. Fakat yukarda bahsi geçen hadislerden de anlaşılacağı üzere, insanlara karşı olumsuz durumlara girme ve zararlı olma ihtimali olan kişileri kıskanma iyi görülmüş ve gayret anlamı ile ifade edilmiştir. Kişinin ailesini, namusunu, dinini ve mukaddesatını koruması adına göstermiş olduğu tutum ve davranışlar onun gayret ve hamiyetinin bir sonucudur. Allah’ın ve peygamberimizin de güzel gördüğü ve teşvik ettiği davranış biçimi budur. Fakat kişinin kendisine herhangi bir kötülük ihtimali olmadan, hamiyet ve gayreti haricinde kendisine zarar gelme ihtimali olamadan göstermiş olduğu kıskançlık davranışı çekememedir. Bu, gayret duygusunu değil, haset duygusunu gösterir.

1.1.4. Gayretullah

Gayret, kullar arasında olduğu gibi Allah’ın da gayreti bulunmaktadır. Allah’ın gayreti kullardaki gayrete benzememektedir. Bu gayret Allah’ın varlığı ve birliği, Allah’a isyan etme, hükümlerine uymama gibi konularda olur.

Hz. Peygamber Allah’ın kıskançlığı ile alakalı olarak şunu beyan etmiştir: *“Allah’tan daha kıskanç olan yoktur. Bu sebeptendir ki fuhşiyyatın (çirkin şeylerin) açığını da gizlisini de haram kıldı.”*⁸⁵ Allah’ın kendi emirleri dışına çıkılmasını kıskanması ve yapılmasını kerih gördüğü çirkin işlerin işlenmesini kıskanması gayret ifadesini gösteren bir durumdur. Mutlak güç ve kudret sahibi olan yaratıcı yarattığı

⁸⁴ Muhammed Hâdimî, *İslâm Ahlâkı*, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, 71.

⁸⁵ Buhârî, Nikâh, 107

kullarının kendi emirlerine muhalefet etmesine kıskançlık gösterir. Bu, hem ilah olmanın bir gereği hem de davranışı sebebi ile kulunun kötü bir akıbetle uğramasını istememesidir.

Başka bir hadiste: *“Allah gayretlidir, (kıskançtır) mü’min de gayretlidir. Allah’ın gayretliliği mü’minin Allah’ın haram kıldığı şeyi yapması hususundadır.”*⁸⁶ buyrulur. Burada Allah’ın ve müminlerin gayretli, yani kıskanç olduğundan bahseder. Bir insan istenmeyen bir durumda tepki gösterir. Kendisine ve alakalı olduğu çevresine herhangi bir zarar gelmesi durumunda, koruma ihtiyacını hisseder. Bu tepki onun gayretini gösterir. Cenabı Hak da kullarının kendisinden başkasına tapmada ve onlara kul olmada son derece (gayretli) kıskançtır. Kitabı Mukaddeste de: *“Ne yukarıda, ne gökte, ne yerde, ne yerin altında, ne de suda bulunanın resmini yap, ne onlara tap, ne de hizmet et! Çünkü ben, senin efendin ve tanrın, kıskanç bir tanrıyım.”*⁸⁷ şeklinde, gayret anlamını belirten kıskanma ifadesi kullanılmıştır.

Helak olan eski kavimler için: *“Onlar günah ve isyanda sınırı aştıkları için gayretullaha dokundu. Allah da onları helâk etti.”* denilir. Ancak Allah’ın gayreti, insanların gayretine asla benzemez. Cenabı Hakk’ın yüce zatına yakışır ve kutsiyetine lâyık bir gayreti vardır. Onun bu yüce gayreti, çoğu kez, günah ve isyanda sınırı aşanları cezalandırma şeklinde tezahür eder. Allah Teâlâ’ya nispet olunan gayretle, insanlardaki gayret hiçbir cihetle birbirine benzemez. Allah’ın gayretinden, kullarına merhameti, hayır ve saadet dilemesi anlaşılır.⁸⁸

1.1.5. Hasedin Dereceleri

Haset kavramı asıl itibarıyla kıskançlık ve çekememe anlamlarında olsa da, İslam âlimleri bu kavramı farklı şekillerde derecelendirmişlerdir.

İmam-ı Gazali (ö.505/ 1111), hasedi dört derece halinde inceler:

⁸⁶ Müslim, Tevbe 36; Buharî, Nikâh 107.

⁸⁷ Kitâb-ı Mukaddes, Çıkış, 20/4.

⁸⁸ <https://sorularlailslamiyet.com/gayretullah-nedir-aciklar-misiniz-zulumler-haksizliklar-belli-bir-raddeden-sonra-gayretulllah>

1. Kişinin, başkasında bulunan herhangi bir nimetin yok olmasını istemesidir. Bu nimet ister kendisine geçsin ister geçmesin, yeter ki o nimet onda bulunmasın. Hasedin en kötü olanı budur.

2. Kişinin, başkasında bulunan güzel bir ev, güzel bir hanım veya benzeri herhangi bir nimetin, o kişiden alınıp kendi eline geçmesini istemesidir. Bu haset şeklinde “karşısındakinde olmasın, bende olsun” düşüncesi vardır.

3. Kişinin, başkasında bulunan herhangi bir nimetin aynısının değil, benzerinin kendisinde de bulunmasını arzu etmesidir. Olmadığı takdirde, başkasındaki o nimetin onda da yok olmasını istemesidir.

4. Kişinin, başkasında bulunan herhangi bir nimetin, o kişiden gitmesini istememesi, ancak aynısının meşru ölçülerde kendisinde de olmasını istemesidir.

Birinci çeşit en kötü haset çeşididir. Sonuncusu ise haset değil gıpta ve münâfessedir. Bu da olumlu bir durumdur.⁸⁹

“İbni Receb (ö.795/1393), haset etme bakımından insanları birkaç kısma ayırmaktadır:

1. Bazı insanlar bağı denecek şekilde, haset edilen kişide bulunan nimet ve üstün vasıfları çekemez ve o nimetlerin o kişide yok olmasına fiili ve kavli olarak çalışır. Bu kısma giren kişiler iki kısma ayrılır: Bunlardan bazıları haset edilen kişide nimetin, onun elinden zail olmasına ve kendisine geçmesine çalışır. Bazıları da haset edilen kişideki nimetlerin ne kendisine ne de başkasına geçmesini ister. Sadece o nimetin yok olmasına çaba harcar.

Bu iki guruba giren insanların hasetleri, hasedin en kötüsü ve yasaklanan haset olmakla birlikte mertebe bakımından ikincisi, birincisinden daha şerli ve daha kötü olmaktadır. Çünkü ikincisinde nimetin tamamen yok edilmesi mevzu bahistir.

2. Kimileri de, başkasını haset ettiği zaman hasedinin gereğini yapmayan ve haset edilen kişiye fiili ve kavli olarak saldırıda bulunmayan kişilerdir. Bu kısım da iki guruba ayrılır:

⁸⁹ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 239.

Bazı kişilerde, isteğe bağlı olmadan içinde haset hissi doğar ve bu hissi yok etmeye, içinden atmaya çalışır. Ancak buna gücü yetmez. Bu duyguya mağlup da olabilir. Bu kişiler, içlerindeki haset hissini açığa vurmamakça günah işlemiş sayılmazlar, yani mesul değiller.

Bazıları da isteyerek ve ihtiyari olarak haset eden kişilerdir ki bunlar hislerini fiili ve kavli olarak açığa vururlar. Müslüman kardeşindeki nimetlerin gitmesine sevinirler. Böyle kişiler, fiili olmasa da sözlü olarak saldıracırlar. Şayet böyle yaparlarsa o kişiler mesul olurlar.

3. Bir kısım insanlar da haset ettiği zaman, haset edilen kişinin elindeki nimetlerin ondan yok olmasını istemez. Fakat o kişide bulunan nimetlerin, üstünlüklerin aynısının kendisinden de olmasını ister. Bu uğurda da çaba harcar, haset edilen kişi gibi olmak ister. Bu durumda olan insanlar da iki guruba ayrılır:

Birincisi, istenilen üstün vasıflar şayet dünyevi üstünlükler ise, sadece dünyevi açıdan varlı sahibi olmayı temenni etmede bir hayır yoktur.

İkincisi, istenilen üstünlükler şayet dini konularda ise bu güzeldir ve istenilecek bir durumdur. Hasedin bu çeşidine gıpta denilmekle birlikte istiare olarak haset diye isimlendirilmiştir. Bu guruba giren temenniler, makbul görülmekte hatta teşvik dahi edilmektedir.”⁹⁰

Her insan, fitratı gereği içinde haset duygusunu besleyebilir. İnsan ya kendisinde yaratılıştta bulunan ya da dış sebeplerden dolayı bu duygudan tamamen kurtulamayabilir. Fakat kişinin ahlakı, eğitimi, dini hassasiyetleri ve başka etmenler kendisinde olan bu duyguyu bastırabilir ya da mecrasını iyiye çevirebilir. Mesela; namus kavramı söz konusu olduğunda, kıskançlık gayrete döner. Zararlı ve şerli birinin bulunduğu halden kurtulması için ona kıskançlık göstermek haset değil, gayret olur. Din kardeşinin iyi yönlerine imrenme ve onun gibi olma çabası, gayret ve münâfese anlamlarını ifade eder. Bu bakımdan kıskanma davranışı yerine göre farklı anlamlar içerebilir. Kötü ve olumsuz durumu haset olmakla beraber; gıpta, gayret ve münafese ile güzel ve zararsız bir hal alır.

⁹⁰ Dölek, *a.g.e.*, 45-47; Abdurrahman İbn Receb, *Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem*, Müessetü'r-Risale, Beyrüt, tsz., II, 260.

1.1.6. Hasedin Hükümü

İmam gazali başkasının elinde bulunan bir nimetten hoşlanmayarak onun yok olmasını istemeyi haram olarak görmüştür. Ancak bir facir veya kâfirde bulunup fitne uyandıran, insanlar arası ilişkilerin bozulmasına, herkese eziyet edilmesine sebep olan nimetin ortadan kalkmasını istemek, bundan hoşnut olmamak haram ve günah değildir. Çünkü onun yok olmasını istemek, başkasındaki nimeti çekemeyerek nimetimin ondan yok olmasını istemek değildir. Aksine bir fitne ve zulüm aracının ortadan kalkmasını istemek demektir.⁹¹

Muhâsibî, (ö.243/857) başkasında bulunan helal ve mubah olan nimetleri kıskanıp kendinde olmasını istemek, mubah bir haset olur. Dolayısıyla haram olmaz. Ancak Allah'ın verdiği nimetlere razı olmayıp, isyana varan durumlar haramdır.⁹²

“Bir kimsenin kalbinde haset bulunur, kendisi buna üzülür, bunu istemezse, bu günah olmaz. Kalpte bulunan hatıra, düşünce, günah sayılmaz. Hatıranın kalbe gelmesi insanın elinde değildir. Kalbinde haset bulunmasından üzülmezse veya arzusu ile haset ederse, günah olur, haram olur. Bu hasedini sözleri ile hareketleri ile belli ederse, günahı daha çok olur. Hadisi şerifte: *İnsan, üç şeyden kurtulamaz: Suizan, tayere, haset.* Suizan edince, buna uygun harekette bulunmayınız. Uğursuz zan ettiğiniz şeyi, Allaha tevekkül ederek yapınız. Haset ettiğiniz kimseyi hiç incitmeyiniz! buyuruldu. Tayere, uğursuzluğa inanmaktır. Suizan, bir kimseye kötü zan etmektir. Bu hadisi şeriften anlaşılıyor ki, kalpte haset hâsıl olması, haram değildir. Bundan razı olmak, devamını istemek, haram olur.”⁹³

“Kadıızade (ö.1173/1759), haram olan ve olmayan olarak iki çeşit hasetten bahsetmektedir. Haram olan haset, kalpteki fitri sevgi olup nimetin zevalini ya da ulaşmamasını istemektir. Hasedin sevgisi Allah'ın nimetinin zevalini istemeye matuftur. Haram olmayan haset ise, gayrı ihtiyarî biçimde kalbe gelen ve bundan dolayı kalpte haset sevgisi ortaya çıkmayandır. Bunun insana bir zararı yoktur. Eğer davranışlarla ortaya çıkarsa haset haram olur.”⁹⁴

⁹¹ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 236.

⁹² Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 478.

⁹³ Hâdimî, *age.*, 72.

⁹⁴ Akot, *age.*, 18.

Kişi, kalben yapılan ve fiiliyata geçmeyen hasetten sorumlu olmaz. Bu durum, başkasına değil sadece kendisine zarar verir. Fakat kalbin bu kötü durumundan dolayı pişmanlık duyup bu durumdan kurtulmaya çabalanmalıdır. Haset; kin, nefret, yalan, gıybet gibi durumlarla fiiliyata geçildiğinde sahibini mesuliyete sokar.

Peygamber efendimizin hadislerde haset davranışının yanlış ve kaçınılması gereken bir durum olduğu belirtilmiştir.

Örneğin:

*“Haset etmekten sakının. Zira ateşin odunu (veya otları) yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir.”*⁹⁵

*“Size geçmiş milletlerin hastalığı sirayet etti. Bu, haset ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz, kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi? Aranızda selâmı yaygınlaştırın.”*⁹⁶

*“Birbirinize haset etmeyiniz. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızdırtmak için artırmayınız. Birbirinize kin ve nefret beslemeyiniz. Birbirinize darılıp yüz çevirmeyiniz. Birinizin satışı üzerine başka biriniz satış yapmasın. Ey Allah'ın kulları, böylelikle kardeş olunuz.”*⁹⁷

*“Dedikoduların peşine düşmeyin, kusur araştırmayın, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin! Ey Allah'ın kulları, kardeş olun!”*⁹⁸

Geçen hadislerden anlaşılıyor ki; cennete girmeye engel olan, iyilikleri tüketip bitiren, İslam kardeşliğini bozan ve daha nice zararlara sebebiyet veren haset yasaklanmaktadır.

Cenabı hak Kur'an'da da hasedi zemetmiş ve kesin bir şekilde yasaklamıştır. Birçok ayette hasedin kalbin işi olduğu belirtilmiş, fiiliyata geçmese bile bu duygu çirkin görülmüştür. Bazı ayetler de, de hem kalpte bulunan hem de fiiliyata geçen

⁹⁵ Ebû Dâvûd, Edeb 44; İbni Mâce, Zühd 22

⁹⁶ Tirmizi, Sıfatul Kıyame 56

⁹⁷ Müslim, Birr 32; Buhârî, Edeb 57; Ebû Dâvûd, Edeb 47; Tirmizi, Birr 24; İbni Mâce, Dua 5

⁹⁸ Buhârî, Edeb 57-58

hasetten bahsedilmiş ve müminlerin bu kötü duruma düşmemeleri için uyarılarda bulunulmuştur. Haset, her iki durumda da Kur'an'ı Kerim'de kesin bir şekilde yasaklanmıştır.

Bu ayetlerden birkaç tanesi şöyledir:

*“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”*⁹⁹

*“Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar.”*¹⁰⁰

*“Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler.”*¹⁰¹

*“Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir. Size bir iyilik gelirse bu onları üzer, ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler. Eğer sabreder ve sakınırsanız, onların tuzağı size hiçbir zarar vermez. Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”*¹⁰²

*“Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna Kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümrânlık bahsettik.”*¹⁰³

Kur'an'da haset etmeyenler de ayrıca övülmüştür.

*“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarır ise işte kurtuluşa erecekler onlardır.”*¹⁰⁴

“Kuran, başkalarını kıskanmak ve ellerinde olana sahip olmak yerine, o nesnenin veya özelliğin var edicisi olduğuna inanılan Allah'a yönelmeyi ve ondan istemeyi ve paylaşımı öngörmektedir. Nitekim inanan bireyin ruh sağlığı açısından bu davranış hem

⁹⁹ Nisa, 4/32

¹⁰⁰ Haşr, 59/9

¹⁰¹ Nisâ, 4/89

¹⁰² Âl-i İmrân, 119-120

¹⁰³ Nisa, 4/54

¹⁰⁴ Haşr, 59/9

daha olumlu, hem de bu yüzden stres yaşamasının engellenmesi bağlamında önemlidir.”¹⁰⁵

Bu bağlamda bir müminin yapması gereken: “*Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar.*”¹⁰⁶ Ayetini hayatının her anında rehber yapmaktır. Ayet ve hadislerde yerilen ve yapılması kesinlikle yasaklanan bu kötü hasleti kendinden uzaklaştırma ya da zararını en aza indirmek için olduğu haletten kurtulmaya çalışmaktır.

¹⁰⁵ Karacoşkun, *age*, IX, 2005, 99.

¹⁰⁶ Haşr, 59/9

2. BÖLÜM

2.1. KUR'AN'DA HASET KAVRAMI

2.1.1. Kur'an'da "Haset" Kelimesinin Geçtiği Ayetler

Haset kavramını Kur'an-ı Kerim'de dört ayette görmekteyiz.¹⁰⁷ Bu kavram حسد ifadesi ile üç ayette fiil,¹⁰⁸ bir yerde fail,¹⁰⁹ bir yerde de masdar¹¹⁰ olarak dört ayette geçmektedir. Kelimenin bir ayette tekrarlanması ile beraber حسد ifadesi Kur'an'da beş defa geçmektedir.¹¹¹

Felak Sûresinde حسد اذا حسد ومن شر حاسد اذا حسد şeklinde fail olarak حاسد , fiil olarak حسد kelimeleriyle; Bakara Sûresinde حسد من عند أنفسهم şeklinde masdar olarak حسد ifadesiyle; Nisâ Sûresinde حسد أم يحسدون الناس şeklinde يحسدون ifadesiyle; Fetih Sûresinde حسد فسيقولون بل تحسدوننا şeklinde, fiil kalıplarında geçmektedir.¹¹² Geçen ayetlerde حسد kelimesi ile kıskanma ve çekememezlik anlamları kastedilmiştir. Bu dört kavram da çekememeyi gösteren kıskanma hasletini belirtir. Bu ifadeler toplumda genel olarak kullanılan haset ve çekememe anlamları ile aynıdır.

Kur'an ayetlerinde kıskanma ve çekememe anlamlarının ifade edildiği yerlerin tamamında haset ifadesini belirtmek için lafız olarak aynı kelime kullanılmamıştır. Bazı ayetlerde haset حسد kelimesi ile anlam ve lafız bir bütün olarak beraber kullanılmışken, bazı ayetlerde ise haset ifadesini belirtmek için حسد kelimesi yerine türevi başka kelimeler kullanılmıştır. Bunu farklı başlıklar altında gelecek konularda detaylı bir şekilde ele alacağız.

Bu bölümde Kur'an ayetlerinde حسد kullanımının örneklerini ele alacağız. Haset kelimesinin, hem lafız hem de mana olarak nasıl kullanıldığını ayetler üzerinden inceleyeceğiz. Kur'an'da dört ayette geçen bu beş örneği detaylı bir şekilde ele alacağız.

¹⁰⁷ Bakara, 2/109; Nisâ, 4/54; Fetih, 48/15; Felak, 113/5

¹⁰⁸ Nisâ, 4/54; Fetih, 48/15; Felak, 113/5

¹⁰⁹ Felak, 113/5

¹¹⁰ Bakara, 2/109

¹¹¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi-l-Mısriyye, Kâhire, 1364/1945, 201.

¹¹² İbrâhîm b. İsmâîl el-Ebyârî, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyyetü'l-müeyyere*, Müessesetü-l-sicilü-l-Arab, Kâhire, 1405/1985, VII, 112.

2.1.1.1. Bakara Sûresi 109. Ayet

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتَصُوا وَأَصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ehli kitap’tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”¹¹³

Cenabı Hak bu ayette, Ehli Kitab’ın iman nimetinin Müslümanlardan gitmesini istemelerinin bir haset belirtisi olduğunu bildirmiştir.¹¹⁴ Yani, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra, yine de hasetleri onları inkâra götürmektedir. Hem Tevrat hem de İncil’de Hz. Muhammed’in peygamber olacağı bildirildiği halde onlar sırf kıskançlıklarından inanmadılar. Böylece Allah onları kınamakta, tehdit etmekte ve en ağır şekilde aşağılamaktadır. Peygamber ve müminlere de üzerinde buldukları imanda sebat etmeleri, hem kendilerine hem de kendinden öncekilere inenlere inanıp bu yolda devam etmelerini öğütlemiştir.¹¹⁵

Burada özellikle Ehli Kitab’tan bazılarının müminlere karşı içlerinde besledikleri kin, nefret ve hasetlerini anlatmaktadır. Fakat bu duruma sebep onların dinleri, kutsal kitapları ya da dindarlıkları değildir.¹¹⁶ Peygambere ve müminlere haset edip inanmamakta direnmelerinin sebebi, kendi dinlerine olan cahilliklerinden ya da sırf içlerindeki haset duygusuna kapılmalarındandır.¹¹⁷ Çünkü kendi kitapları ve din adamları da gelen peygamberden ve dinden bahsetmişlerdi. Ayette geçen Ehli Kitab’ın hasedinden maksat, Yahudilerin Müslümanlara olan hasetleridir.¹¹⁸

Bu ayette, (حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ) ‘içlerindeki haset duygusu’ ibaresi çekememezliğe örnek olarak gösterilebilir. Kıskançlık anlamı da mastar kalıbından حَسَدًا ibaresi ile belirtilmiştir.

¹¹³ Bakara, 2/109

¹¹⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, III, 646.

¹¹⁵ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*, Tahk., Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Dâru Kitab-ul ilmiyye, Beyrût, 1419/1999, I, 265.

¹¹⁶ Zemahşerî, *El-keşşûf*, I, 177.

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, II, 499.

¹¹⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, VI, 373.

2.1.1.2. Nisâ Sûresi 54. Ayet

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا

“Yoksa onlar, Allah’ın lütfunden verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlık bahsettik.”¹¹⁹

Kitabın ve İslam dininin Peygamber Efendimize indirilmesini kabullenemeyen Yahudiler, doğruyu bildikleri halde bu güzelliklerin asıl kendilerine verilmesi gerektiği düşüncesi ile Efendimize ve Müslümanlara haset ediyorlardı.¹²⁰ Onlara göre en seçkin kavim kendileri ve müjdelenen nebi de kendilerinden olmalıydı. Fakat beklentileri olmadı. Gelen peygamber Araptı ve üstelik iddia ettiği tevhit inancı da bu kavmi rahatsız etmişti. Oysa ayette belirtildiği gibi bu Allah’ın lütfuydu ve Allah kendi lütfundan nimetini dilediğine verir. Nitekim ayetin ikinci kısmında bahsettiği gibi daha önce kendi atalarına da aynı hakikatler verilmişti, Yahudilerin bu konulardan habersiz bir kavim olmadığı belirtilmişti.¹²¹

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ “yoksa insanları mı kıskanıyorlar?” ifadesi şu anlamı içermektedir: Onlar Resulüllahı (s.a.v.) ve ashabını yahut Arapları veyahut bütün insanları kıskanıyorlar. Çünkü bir kimseyi peygamberlikte kıskanan, bütün insanların kemal ve faziletlerini kıskanmış gibidir. Bundan dolayı onların göstermiş olduğu kıskançlık ve cimrilikleri ayette kınandı. Bu iki duygu birbirinden ayrılmayan ve birbirini netice veren en kötü hasletlerdir. عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ yani; onlar Allah’ın nübüvvet, kitap, zafer ve vaat edilen nebilerle şereflendirdiği şeye haset ediyorlar. فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ onlar, Hz. Muhammed’in ceddinin amca çocuklarıydı. الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا burada mülk ifadesi ile peygamberlik kastedilmektedir. Allah’ın onların atalarına verdiği aynısını Resulüllah’a da vermesi Allah’a zor değildir.¹²² Bu gerçekler açık bir şekilde bilindiği halde, hasetlerinden ötürü hakkı kabule yanaşmadılar. Kıskançlıkları onların küfürde ısrar etmelerine sebep oldu.

¹¹⁹ Nisâ, 4/54

¹²⁰ Celâlüddîn el-Mahallî & Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Darul Hadis, Kahire, tsz., 110.

¹²¹ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrü'l-Merağî*, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1946/1365, V, 65.

¹²² Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, II, 79.

Ayette, *أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ* ifadesi, hasedi yadırgamak ve çirkinliğini göstermek amacıyla “*yoksa peygambere ve müminlere haset mi ediyorlar?*” sorusu sorulmaktadır. Allah’ın müminlere nasip ettiği zafer, galibiyet, izzetlerinin artması ve Müslümanların günden güne ilerlemelerinden dolayı Yahudiler Müslümanlara haset etmekteydi.”¹²³

Göründüğü gibi bu ayette de kıskanma ve çekememe hasletlerinin çirkin bir davranış biçimi olduğu belirtilmiş ve inananların bu tür yanlış davranışlardan uzak durması gerektiği güzel bir şekilde vurgulanmıştır. Bu ayette hasede örnek olarak (*أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ*) ifadesini gösterebiliriz.

2.1.1.3. Fetih Sûresi 15. Ayet

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمٍ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ فُلَنْ تَتَّبِعُونَا
”كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَمَا يَسْتَفْتُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا

“*Ele geçirmek üzere ganimetlere doğru hareket ettiğinizde savaştan geri kalanlar, Allah’ın sözünü değiştirmeyi dileyerek, "Bizi engellemeyin de size katılalım" diyecekler. De ki: "Asla bizim peşimize takılamayacaksınız, Allah (kötü niyet ve davranışınız sebebiyle) sizin için daha önce böyle buyurdu." Bunun üzerine, de "Hayır, siz bizi çekemiyorsunuz, kıskanıyorsunuz " diyecekler. Tam aksine kendileri kavramakta güçlük çekiyorlar.*”¹²⁴

Hz. Peygamber Hudeybiye’den döndükten bir zaman sonra, kuzey bölgesinin güvenliğini bozan Hayber Yahudilerine bir sefer düzenlemiştir. Bu ayet indiğinde henüz Hayber seferine çıkılmamıştı. Allah Teâlâ düzenlenecek seferin zaferle sonuçlanacağını, müslümanların ganimet elde edeceklerini bildirmekte ve Hudeybiye seferine, meşrû mazeretleri bulunmadığı halde katılmamış olanların bu sefere de katılamayacaklarını bildirmiştir.

Hudeybiye savaşına mazereti olmadığı halde katılmayanlara Hayberde izin verilmemesi ile ganimet elde edemeyeceklerinden, ikinci bir katılma isteklerinin reddedilmesine; “*hayır, bize haset ediyorsunuz, size ganimette iştirak edeceğiz diye*

¹²³ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 521.

¹²⁴ Fetih, 48/15

kıskanıyorsunuz”¹²⁵ diyerek, müminlere itirazlarda bulunmuşlar. Cihattan geri kalanlar, Müminlerle beraber savaşa katılmalarına izin verilmemesinin Allah’ın emri gereği olduğuna inanmayıp şöyle diyecekler; bilakis, size katılmamamızı istemeyişinizin sebebi Allah’ın emrinden değil size ganimetlerde ortak olacağımızdan korktuğunuz içindir.¹²⁶

Aslında; بَلْ تَحْسُدُونَنَا “bilakis, siz bizi kıskanıyorsunuz” sözüyle, bedevilerin cihattan kaçma ithamını kabul etmeyip reddettiklerini haber vermiştir. Yani, Hudeybiye’ye katılmayan bedeviler Hudeybiye ehlinen bu sözü işitince şöyle diyeceklerdir: ‘Aslında siz bizim ganimetlere ortak olmamızı çekemiyorsunuz. Sizinle beraber gelmemize müsaade etmeyişinizin tek sebebi kıskançlıktır.’ Bedevilerin bu ifadelerine Allah şu sözüyle cevap vermiştir: بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا “Aksine onların anlayışı çok kıttır” yani gerçek, onların ganimetten pay almasına karşı onları kıskanmanız değildir. Aksine, onlar anlayışı çok kıt insanlar olduğu için bütün bunlar meydana gelmiştir. Onlar, dünya işlerini bilseler ve anlasalar bile Allah için cihat etmek, din kardeşine suizan etmemek ve iman davasında sadık olmak gibi işlerden anlamazlar. Bu ayet, Allah’ın hükmünü kabul etmeme ve müminleri kıskanç olmakla itham etmelerinin onların cehaletinden ve anlayışsızlıklarından ileri geldiğini gösterir.¹²⁷

Bu ayette haset kelimesi تَحْسُدُونَنَا ‘bize haset ediyorsunuz’ şeklinde kullanılmıştır. Burada hem anlam hem de yazım itibari ile haset ifadesi تَحْسُدُوا fiili ile belirtilmektedir. Geçen bu lafız çekememezlik anlamındadır.

2.1.1.4. Felak Sûresi 5. Ayet

”قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ“

“Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!”¹²⁸ Allah’a sığınırım. Bu ayette çekememe anlamı, hem hâsید حاسيد (fail), hem de حَسَدَ (fiil) ifadeleri ile

¹²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 4418; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San‘ânî el-Yemenî, *Fethu’l-Kadîr*, Dâru ibn-i Kesir, Dımeşk, 1994/1414, V, 58.

¹²⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 205.

¹²⁷ Zuhayli, *Et-Tefsîrü’l-Münîr*, XXVI, 173.

¹²⁸ Felak, 113/5

belirtilmiştir. حاسد ve حسد arasında cinas ve iştikak olup, hâsid, nimetin başkasından zevalini temenni eden anlamındadır.¹²⁹

Felak Sûresindeki bu ayette, önce Allah'ın yarattığı bütün yaratıkların şerrinden ona sığınma dile getirilmektedir. Ondan sonra gecenin karanlığı ve büyücülerden meydana gelebilecek kötülüklerden Allah'a sığınma üzerinde durulmaktadır. Neticede ise, genel olarak bütün kötülüklerin anası konumundaki haset ve onun şerrinden Allah'a sığınma gündemde tutulmaktadır.

Bazı tefsirciler, nazarın da hasetten kaynaklanabileceğini görüşünü Felak Sûresindeki bu ayette çıkartmışlardır.¹³⁰

Geçen ayetlerde kıskançlık ve çekememe duygusuna örnekler verildi. Tüm ayetlerde حسد kökünden kelimeler gelmiştir. Gelen bu kelimelerin hepsi de kötü ve yanlış görünen çekememe duygusunu belirtir.

2.1.2. Haset ile Yakın Anlamlı Kavramlar

2.1.2.1. Bağy (بغى)

Meşrû devlet başkanına silahla karşı koyma, isyan etme anlamında bir fıkıh terimi¹³¹ olan bağy kelimesi, sözlükte ise “haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak”¹³² ve bir şeyin ne olduğunu anlamak için iyice bakmak, araştırmada aşırı gidip haddi aşmak, bir şeyi aşırı derecede istemek¹³³ anlamlarına gelir. Bağy kelimesi Kur'an'da haset etme anlamında da kullanılmıştır. بغى ifadesi, Kur'an'da beş yerde¹³⁴ kıskanma, çekememe ve haset etme anlamında geçmektedir. Bu ayetlerin genel anlamında kıskanma görünmektedir. Bunu ifade etmek için حسد lafzı yerine بغى ifadesi kullanılmıştır.

بغى (bağy) ifadesinin haset ve kıskanma anlamında kullanılmasını ayetlerde örneklerle göstereceğiz.

¹²⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefûsîr*, III, 598.

¹³⁰ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, V, 348; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2010, XII, 200; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6403.

¹³¹ Ali Şafak, “bağy”, *DİA*, XIV, İstanbul, 1991, 51.

¹³² İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “Hasede” md., XIV, 75; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-kâmûs*, XXXVII, 179.

¹³³ İsfahanî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 136.

¹³⁴ Bakara, 2/90,213; Âl-i İmrân, 3/19; Şûrâ, 42/14; Câsiye, 45/17

Bakara Sûresinde bir ayette şöyle geçmekte:

“بَسْمًا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا “
”بِعْضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ”

“Allah’ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah’ın inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”¹³⁵

أَنْ يَكْفُرُوا kendilerinin olmayan şeyi hasetle istemelerinden demektir. Bu da ‘inkâr etmeleri’ sebebiyledir. أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ Yani Allah’ın indirdiği şeyden dolayı onu kıskandılar demektir. مِنْ فَضْلِهِ “lütfünden” bundan kasıt vahiydir. عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ “kullarından dilediğine” yani elçilik için seçtiğine demektir. İnkârları ve Resulüllah’ı kıskandıklarından dolayı فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ ‘böylece gazap üstüne gazaba çarpıldılar.’ Şöyle de denilmiştir: Hz. İsa (a.s.)’dan sonra Hz. Muhammed’i (s.a.v.) de inkar ettikleri için yahut Üzeyir (a.s.) Allah’ın oğludur demelerinden sonra. وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ‘kafirler için aşağılayıcı bir azap vardır’, onların şiddetli bir azaba müstahak olduklarını ifade etmiştir. Günahkâr kimselerin azabı onları temizler. Ama kâfirlerin azabı zillet vericidir, ebedi devam edicidir.¹³⁶ Ayette بَغْيًا ifadesi ayetin genel mühtevasında حسدا kıskanma ve çekememe anlamında yorumlanmıştır.¹³⁷

Bakara Sûresinde diğer bir ayette şu şekilde geçmektedir:

“كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيهَا “
”أَخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ “
”مَنْ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ”

“İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler de onun kendilerine verildiği kimseler oldu. Sonra Allah onların,

¹³⁵ Bakara, 2/90

¹³⁶ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, I, 93-94.

¹³⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, III, 646; Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 237; Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 479; el-Cevziyye, *Et-Tefsîru'l-Kayyım*, I, 87.

üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği, kendi izniyle müminlerin bulmasını sağladı. Allah dilediğini doğru yola iletir.”¹³⁸

Bu ayet, kâfirlerin dünya sevgisine ve inkârlarında ısrar etmelerine işaret etmektedir. Ayette belirtilen bu mana sadece geçmiş zamanın insanlarını değil, gelecek nesilleri de kapsamaktadır. Çünkü insanlar hak üzere tek bir ümmetken haset, bağı ve anlaşmazlık yüzünden ayrılığa düşüp fırkalara bölündüler.¹³⁹ Ayette ‘ihtirasları yüzünden’ şeklinde çevrilen بَغِيًّا بَيْنَهُمْ ifadesi; ‘kıskançlık ve hasetleri yüzünden’ anlamında tefsir edilmiştir.¹⁴⁰ Dolayısıyla ayetin genel anlamında kıskançlık duygusunu belirgin bir şekilde görmekteyiz.

Âl-i İmrân Sûresinde bir ayette şöyle geçmekte:

“إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغِيًّا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ”

“Allah katında din kesinlikle İslâm’dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Allah’ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah’ın hesabı çok çabuktur.”¹⁴¹

الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ‘kitap verilenler’ ifadesiyle Ehl-i Kitaptan Yahudi ve Hıristiyanlar kastedilmektedir. Bunların ihtilafi ise, tevhit ve adalet olan İslam’ı terk etmiş olmalarındır. بَغِيًّا بَيْنَهُمُ الْعِلْمُ ‘İslam’ın gerçeğe dair ilim kendilerine geldikten sonra böyle yapmışlardır. Hıristiyanlar teslis inancına sapmış, Yahudiler “Üzeyir Allah’ın oğludur”¹⁴² demiş ve şöyle eklemişler: Biz nübüvveti Kureyşten daha çok hak ediyoruz, çünkü onlar ümmi biz ise kitap ehliyiz. Onların bu düşünceleri Allah’a haksızlık atfetmektir. بَغِيًّا بَيْنَهُمُ ‘sırf aralarındaki kıskançlıktan dolayı’ yani onların farklı görüş içinde olup ihtilafa düşmeleri, İslam’dan şüphe duymalarından değil, aralarındaki haset ve liderlik istekleri, dünya menfaati ve her gurubun kendine daha çok taraftar toplama gayretine girmeleri sebebiyledir.¹⁴³

Şûrâ Sûresinde şöyle geçmektedir:

¹³⁸ Bakara, 2/213

¹³⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, VI, 372.

¹⁴⁰ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 236; Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 479.

¹⁴¹ Âl-i İmrân, 3/19

¹⁴² *Tevbe*, 9/30

¹⁴³ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 346.

وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ
”وَإِنَّ الَّذِينَ أَوْرَثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي سَبَكٍ مِنْهُ مُرِيبٍ“

“Onlar (peygamberlerin muhatapları), özellikle kendilerine dine dair bilgi geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden bölünüp parçalandılar. Rabbin tarafından belirli bir süre tanıma sözü verilmemiş olsaydı, aralarında hemen hüküm verilir, iş bitirilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içine düşmüşlerdir.”¹⁴⁴ Ehli Kitap kendilerini tüm peygamberlerin lisanlarıyla ikaz eden bir ilim geldikten sonra, riyaset, başkasına hükmetme ve baş olma sevdası sebebiyle birbirlerine haset edip ayrılığa düştüler.¹⁴⁵ Allah, ilmi kendilerini bir araya getirip birbirine ısıdırma ve kullukta bulunmaları için indirmiştir. Ama onlar birbirlerine haset edip ayrılığa düşmüşler. Çünkü herkes kendisinin lider olmasını istiyordu.¹⁴⁶ Başkasının üstün olmasını nefislerine yedirememiş ve böylece birbirlerini reddedip durmuşlar; hasetleri yüzünden ayrılığa düşmüş ve hakkı bırakıp birbirleriyle inatlaşıp durmuşlar.¹⁴⁷ Yapılan tefsirlerde haset duygusu ve sonuçları üzerinde durulduğu, ayetin bu yönde açıklandığı görünmektedir.

Câsiye Sûresinde bir ayette şöyle geçer:

وَأْتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَفْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
”فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ“

“Onlara din konusunda açıklamalar yaptık. Kendilerine bu bilgiler geldikten sonra sadece birbirine karşı hak tanımazlık yüzünden aralarında görüş ayrılığına düştüler. Kuşkusuz Rabbin kıyamet gününde, aralarında ihtilâfa düştükleri konularda hükmünü verecektir.”¹⁴⁸

Râzî bu ayetteki بَعِيًّا kelimesini; başa geçme, lider olma ve benzeri arzularla insanda oluşan bencillik, kıskançlık ve haset duygusu anlamında tefsir etmiştir. Allah onlara hakkı bilip inanmaları için peygamberi ile ilim nimetini verdiği halde, ilmi

¹⁴⁴ Şûrâ, 42/14

¹⁴⁵ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâkiku't-Te'vîl (tefsiru nesefî)*, Dâru Kelimu-t Tayyib, 1998/1419, Beyrût, III, 248.

¹⁴⁶ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, III, 237.

¹⁴⁷ Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 479.

¹⁴⁸ Câsiye, 45/17

bırakıp riyaset peşine düştüler. Onlar inat ve kıskançlıkları yüzünden ayrılığa düştüler.¹⁴⁹ Şeklinde haset anlamında yorumlamıştır.

Geçen ayetlerden anlaşılıyor ki; bağı kelimesi üstünlük kurma, başa geçme gibi anlamları içerir. Fakat bu anlamlar haset ve kıskançlıkla istenen durumlardır. Bu sebeple ayetlerin genel anlamlarında kıskançlık duygusu öne geçmektedir. Bağy kelimesi, geçen ayetlerde daha çok haset etme, kıskanma anlamlarını belirtmektedir.

2.1.2.2. Danin (ضنين)

ضنين cimrilik anlamına gelmektedir.¹⁵⁰ Bu her tür cimrilik anlamına gelebilir.

“O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez.”¹⁵¹ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ

Ayette وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ cümlesi, ‘Muhammed (s.a.v.) gayb konusunda töhmet altında değildir’ demektir. Gayb ifadesi ile Kur’an ve Kur’an’da yer alan, kıssa ve haberler kastedilmiştir. ‘ظَنِينٍ’, müttehem (töhmet altına) olan demektir. Arapçada, “onu itham ettim” manasında ظَنَنْتُ زَيْدًا “zanantu zeyden” denilir. Buna göre mana Muhammed (s.a.v.) Kur’an konusunda itham edilemez. Aksine “o, Allah adına söylediği her sözde güvenilir bir zattır” şeklindedir. Bu kelimeyi (ض) ile ضَنِينٍ (danin) şeklinde okuyanlara göre, bu kelime ‘cimri, kıskanan, vermeyen’ manasına gelir. Nitekim Arapçada ‘cimrilik yaptım’ manasında ضَنَنْتُ بِهِ denilir.¹⁵² Buna göre ayette ضَنِينٍ lafzıyla kıskanma ve tutumlu manası kastedilmiştir.

2.1.2.3. Temenni (تَمَنَّى)

Hasedin diğer bir şekli de kişinin karşısındakine verilen nimetlerin kendisinden olmasını arzulamasıdır. Aşağıda geçen ayette ise iç çekip kıskanarak temenni etme hali vardır. Bu arzu, normal bir duygu olmayıp iç çekme hasetle arzulama şeklindedir. Bahsettiğimiz temenni anlamı, ayette تَمَنَّى lafzıyla belirtilmiştir.

İç çekerek, hasetle arzulama anlamının geçtiği ayet şöyledir:

¹⁴⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, XXVII, 675; Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XXII, 69.

¹⁵⁰ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “danin” md., XIII, 261.

¹⁵¹ Tekvîr, 81/24

¹⁵² Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, XXXI, 70.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلنِّسَاءِ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لَكُمْ وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın lütfünden isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”¹⁵³ Ayette insana verilen dini ve dünyevi üstünlüklerin kıskanılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Nimet sahibi kişilere haset ve düşmanlık etmenin yanlışlığından bahsedilmiştir.¹⁵⁴

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ “Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin” yani mevki ve mal gibi dünyevi şeyleri arzu etmeyin, belki sizde olmaması sizin için daha hayırlıdır. Sizden olmayana hasetle arzulama, kıskançlığa ve düşmanlığa götürüp Allah’ın verdiği razı olmamayı gösterir. Bu durum bir şeyi çalışmadan elde etme arzusunu gösterir. Çünkü istediği şey kaderinde yoksa onu hasetle temenni etmenin anlamı yoktur. Ona kaderde takdir edileni de çalışmadan temenni etmek tembelliktir. Bir şeyi çalışmadan temenni etmek boşadır. لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلنِّسَاءِ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لَكُمْ “Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var” yani erkeklerden ve kadınlardan herkes için ancak kazandığından bir hisse vardır. Öyleyse haset ve temenni ile değil, çalışarak nimeti elde etmeye çalışın. Efendimizin de ‘temenni imandan değildir’ sözü bu anlamı teyit niteliğindedir.¹⁵⁵

Ayetin ilk kısmındaki (تَتَمَنَّوْا) “iç çekerek arzulama” ifadesi haset anlamında kullanılmıştır.

2.1.2.4. Vedd (وَدَّ)

Vedd muhabbet ve isteme temenni etme anlamlarına gelir.¹⁵⁶ Kur’an’ın bazı ayetlerinde وَدَّ ifadesi doğrudan değil, cümle içerisinde haset anlamını ifade etmektedir.

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكْفُرُونَ سَوَاءٌ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وُلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

¹⁵³ Nisâ, 4/32

¹⁵⁴ Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, 106.

¹⁵⁵ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, II, 71-72.

¹⁵⁶ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l kâmûs*, “vedd” md., IX, 278.

“Kendileri nasıl inkâr etmişlerse (kıskançlıklarından) sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.”¹⁵⁷

İnkârlarında inat eden münafık ve küfür ehli, müminlerin de küfre girmelerini şiddetle temenni ediyorlar. Hasetlerinden, inananları doğru yollarından saptırmak istiyorlardı.¹⁵⁸ Doğruluğuna kesin bir şekilde emin oldukları halde, kıskançlıkları Resulüllah’a iman etmelerini ve İslam’a girmelerini engelliyordu. Ayetteki وَدُّوا ‘istiyorlar’ kelimesinin hasedi ve kıskançlığı barındırdığını ayetin genel anlamından çıkartabiliriz. Bu, dosdoğru bir imana sahip müminlerin de kendileri gibi çarpık bir inanca sahip olmalarını hasetle arzulamaları, anlamına gelmektedir.

Diğer bir ayette şu şekilde geçmektedir:

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Ehl-i kitap’tan kâfirler ve putperestler rabbinizden size iyi bir şey indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütf sahibidir.”¹⁵⁹ Bu ayet bir bölüm Yahudi’yi yalanlamak için indi. Onlar müminlere yalandan sevgi gösterir ve onların iyiliğini istediklerini savunurlardı. وَدُّوا bir şeyi temenni ederek sevmektir. مَنْ edatı faili belirtmek içindir. ¹⁶⁰لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ, ayetinde olduğu gibi, rabbinizden size iyi bir şey indirilmesini istemezler” de وَدُّوا’in mefulüdür. Şu anlama gelir: Onlar sizi kıskanırlar ve size ilim ve zaferin gelmesini istemezler.¹⁶¹

Zemahşeri (ö.538/1144) de bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: Bu ayette, haset anlamını “مَا يَوَدُّ” ifadesi barındırır. Mana şöyledir: Onlar (müşrikler ve kâfirler) vahye nail olmaya kendilerini daha layık görüyorlar da sizi kıskanıyorlar. Vahiyden hiçbir şeyin size indirilmesini istemiyorlar. Oysa Allah nübüvveti istediğine tahsis eder. Allah ancak

¹⁵⁷ Nisâ, 4/89

¹⁵⁸ Kurtubî, *El-câmi‘ li-ahkâmi’l-kur‘ân (tefsirul kurtubi)*, V, 307; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Me‘âlimü’t-tenzîl*, Dâru İhyai Turasi-l Arabî, Beyrût, 1429/1999, I, 673.

¹⁵⁹ Bakara, 2/105

¹⁶⁰ Beyyine, 98/1

¹⁶¹ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, I, 99.

hikmetinin gerektirdiği şeyi diler. “Allah muazzam bir lütfu sahiptir” ifadesi, peygamberlik vermenin muazzam bir lütf olduğuna işaret etmektedir. Nitekim bu manada ayeti kerimede “şüphesiz onun sana karşı lütfu daima büyük olmuştur”¹⁶² buyrulmaktadır.”¹⁶³

Âl-i İmrân Sûresinde bir ayette ise şöyle geçmektedir:

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

“Ehl-i kitap’tan bir kısmı istediler ki sizi saptırsınlar. Oysa onlar ancak kendilerini saptırıyorlar da farkına varmıyorlar.”¹⁶⁴

Bu ayet, Muaz bin Cebel, Huzeýfe bin Yeman ve Ammar bin Yasir’in Medine Yahudileriyle aralarında geçen bir tartışma üzerine inmiştir. Bu ayet, وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ “Ehli kitap’tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler.”¹⁶⁵ Ayeti ile aynı konu hakkında gelmiştir.¹⁶⁶ وَدَّتْ ifadesi ayetin genel manasında kiskanarak temenni ve arzu anlamında kullanılmıştır.

2.1.2.5. Beğda (بَغْضَاء)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تَحْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

“Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışsınız, eğer düşünüyorsanız!”¹⁶⁷

البغضُ ifadesi, nefretleri onların düşmanlıklarının ve küfürlerinin ağızlarıyla Müslümanlara yansımaları gösterir.¹⁶⁸ Onlar Müslümanlara olan haset ve kinlerini

¹⁶² İsra, 17/87

¹⁶³ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 175.

¹⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/69

¹⁶⁵ Bakara, 2/109

¹⁶⁶ Kurtubî, *El-câmi‘ li-ahkâmi‘l-kur‘ân (tefsiri kurtubi)*, IV, 110.

¹⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/118

¹⁶⁸ Begavî, *Me‘âlimü‘t-tenzîl*, I, 498.

nefretle kusmakta, bunu her fırsatta dışa vurmaktadırlar. İbni Abbas nefret anlamında olan بَغْضَاء kelimesini, bu ayette haset ifadesi ile tefsir etmiştir.¹⁶⁹

2.1.2.6. Buhl (بُخْل)

Buhl بُخْل , cömertliğin zıddıdır. Bırakmayacak şekilde malı sınıksız tutmadır.¹⁷⁰

بُخْل malda aşırı cimrilik anlamına geldiği gibi, ilim ve diğer nimetlerde de cimrilik anlamına gelmektedir. Aşağıdaki ayetlerde cimrilikle beraber kıskançlık anlamını da içermektedir.¹⁷¹

Bu anlam ilim ve bilgide kıskançlık şeklinde ayette şöyle geçmektedir:

”الَّذِينَ يَبِخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا“

”Onlar ki hem kıskanır cimrilik ederler, hem de herkese cimriliği tavsiye ederler ve Allah’ın kendilerine lütfunden verdiğini gizlerler. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.”¹⁷²

Tâberî’nin görüşüne göre bu ayet Yahudiler hakkında inmiştir. Ayette ifade edilen cimrilik, Yahudi din adamlarının Hz.Peygamber’in Tevrat’taki isim ve sıfatlarını kıskançlıkları sebebiyle insanlardan gizlemelerini belirten bir ifadedir.¹⁷³ İbni Abbas da (الَّذِينَ يَبِخُلُونَ) ifadesinin Yahudilerin peygamberimizin sıfatlarını ve ashabına verilen nimetleri gizlemelerini belirttiğini söylemektedir.¹⁷⁴ Ayet genel olarak kıskançlık ve haset anlamına gelip ‘onlar hem mallarını Allah yolunda vermekten kıskanır, esirger ve hasislik eder; hem de söz ve davranışlarıyla başkalarını da vermekten menederler’ manasını ifade eder.¹⁷⁵

Başka bir ayette:

”وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبِخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَجُلُوا بِهِ يَوْمَ”
”الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ“

¹⁶⁹ Abdullah b. Abbas, *Tenvîrû'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, Tahk., Muhammed Firuzâbâdî, Dârtül-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 55.

¹⁷⁰ Heyet, *Mu'cemül Eلفazil Kuran-il Kerim*, ysz., Mısır, 1970, I, 83.

¹⁷¹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “şuhh” md., II, 495; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l kâmûs*, “şuhh” md., VI, 498.

¹⁷² Nisâ, 4/37

¹⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân'an Te'vî'l-Kur'an(tefsiru taberi)*, VIII, 351.

¹⁷⁴ Abdullah b. Abbas, *Tenvîrû'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, 70.

¹⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4755-4756.

“Allah’ın lütfunden kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁷⁶

Allah’ın lütfunden kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenlerden maksadın kimler olduğuna dair farklı rivayetler ve değerlendirmeler vardır. Meselâ buradaki cimriliğin “ilmi ve gerçeği gizlemek” anlamında mecaz olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, malî tasarruflardaki cimrilik anlamında değerlendirenler de vardır. Müfessirler ayetin Hz. Peygamber’in özelliklerini ve peygamberliğini bildikleri halde bu bilgileri gizleyen Ehl-i kitap hakkında indiği görüşünde bulunmuşlardır.¹⁷⁷

Hadîd Sûresinde bir ayette ise şöyle geçmektedir:

“الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَنِيُّ الْحَمِيدُ”

“Onlar kendileri cimrilik yaptıkları gibi insanlara da cimrilik telkin ederler. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır.”¹⁷⁸ Bu ayette de بَخُلُ Yahudilerin bildikleri ile insanlara üstünlük taslamaları ve kıskançlıkları sebebi ile bildikleri halde, efendimizin peygamberliğini insanlardan gizlemelerini ve insanlardan saklamalarını belirtmiştir.¹⁷⁹ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ den maksat Hz. Muhammed’in Tevrat’ta anlatılan sıfatlarını saklamaktır. وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ‘insanlara da cimrilik telkin ederler’ ifadesi de bu sakladıkları bilgiyi insanlardan gizlemelerini onlara anlatmamalarını göstermektedir.¹⁸⁰ Bu da hasetlerinin bir sonucu olarak görülmüştür.

Leyl suresinde de buhlun (بَخْلٌ) kıskançlık ve cimrilik anlamlarını içerdiğini görüyoruz: وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى “Ama kim cimrilik eder, kendisiyle yetinirse”¹⁸¹

Izutsu bu ayeti şöyle yorumlamaktadır: “Kıyamet Günü kendisine verilecek o en iyi ödülün hakikat olduğuna da iman edeni soracak olursan, muhakkak biz ona huzura giden yolda kolaylıklar göstereceğiz. Haset edeni ve kendisini kendine kâfi göreni وَأَمَّا

¹⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/180

¹⁷⁷ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-âmme li'l-kitâb, Kahire, 1990, IV, 210-211; Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an(tefsiru taberi)*, VII, 439.

¹⁷⁸ Hadîd, 57/24

¹⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an(tefsiru taberi)*, XXIII, 199.

¹⁸⁰ Abdullah b. Abbas, *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, 459.

¹⁸¹ Leyl, 92/8

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا“ o en hayırlı mükâfatı da yalan sayanı soracak olursan, ona biz Iştirap yolunda kolaylıklar göstereceğiz.”¹⁸² Görüldüğü üzere buhl bu ayette de genel olarak kıskançlık anlamını ifade etmektedir.

Ayetlerde geçen cimrilikte kasıt malda yapılan cimrilik değil, ilim ve bilgide yapılan cimriliktir. Gerçeği saklayıp başkasıyla paylaşmama cimriliğidir. Bunun sebebi ise haset ve kıskanmalarının onları paylaşmaktan engellemeleridir.

2.1.2.7. Hâcet (حَاجَةٌ)

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا“
”وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ“

“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık (haset) duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler.”¹⁸³

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً“ ifadesi “içlerinde bir rahatsızlık duymazlar” ifadesi “onların kalplerinde kıskançlık ve hasetten bir şey bulunmaz” anlamındadır.¹⁸⁴ Böylece Allah onları haset etmemekle övmüştür.¹⁸⁵ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ şu anlama da gelmektedir: Hicret yurduna yerleşerek “medineyi ve imanı yurt edinenler (ensar) kendilerine hicret edenleri severler ve” kendileri mahrum bırakılarak sırf “onlardan verilenlerden” ganimetlerden “dolayı gönüllerinde” وَلَا يَجِدُونَ , muhacirlere karşı hiçbir haset, kıskançlık¹⁸⁶ ve kin duymazlar. وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ, “şiddetli ihtiyaçları olsa da onları kendilerine tercih ederler”, onların yararlarını kendilerinkinden önde tutarlar. وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ Yani; Kim aşırı mal sevgisinde ve Allah yolunda harcama konusunda “nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar” هُمُ الْمُفْلِحُونَ dünyada verilecek bir övgüye ve daha sonra da

¹⁸² Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc., Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, 205.

¹⁸³ Haşr, 59/9

¹⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an(tefsiru taberi)*, XXIII, 283-284; Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed En-Nisaburi el-Vâhidi, *et-Tefsîrû'l-Basît*, İmâdu Bahsu-l İlmi, tsz., IX, 140.

¹⁸⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, III, 646; Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 482.

¹⁸⁶ Abdullah b. Abbas, *Tenvîrû'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, 464.

ahirette verilecek sevaba nail olarak kurtuluşa ererler.¹⁸⁷ Bu ayette de haset anlamını açık bir şekilde görmekteyiz.

2.1.2.8. Ğill (غَل)

Cennet ehli olanlar birbirine haset etmez, çünkü haset aynı zamanda غل ğill'dir. Ğill: birinin başka birini, cennette daha güzel eve ya da daha yüksek bir mertebeye sahip olmasını kıskanmasıdır.¹⁸⁸

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

“Bunların ardından gelenler de "Ey rabbimiz" derler, Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.”¹⁸⁹

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ Onlardan, yani Muhacir ve Ensardan sonra kıyamete kadar gelecek olan bütün müminler şöyle derler: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi af eyle. İman edenlere karşı kalplerimizde hiçbir غل kin, buğz ve haset yaratma. Ey rabbimiz, şüphesiz sen çok şefkatli, çok merhametlisin, öyle ise sana layık olan, dualarımızı kabul etmelidir.¹⁹⁰ Müminin mümin kardeşinin manevi mertebe ve halini kıskanması uygun bir davranış değildir. Mümin mümine ancak gıpta ile bakabilir.

Ayete yapılan tefsirlerden anlaşılıyor ki, müminlerin dualarında çekindikleri غل ifadesinin anlamlarından bir de haset duygusudur.

2.1.2.9. Zeleka (زَلَق)

Kâfirler peygambere efendimize olan hasetlerini içlerinde saklamayıp dışa vurmuşlar. Hz. Peygambere inen kuranı dinledikçe ona karşı duydukları kıskançlık ve düşmanlık sebebiyle gözleriyle onu neredeyse olduğu yerden devirecek gibi şiddetle

¹⁸⁷ Zuhayli, *et-Tefsîrü'l-Münir*, XXV, 87-88; Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, 731; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XXIX, 508.

¹⁸⁸ Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*, IX, 139-140.

¹⁸⁹ Haşr, 59/10

¹⁹⁰ Zuhayli, *et-Tefsîrü'l-Münir*, XXV, 88.

bakarlardı.¹⁹¹ Bu durum onların hasetlerinin ve kıskançlıklarının dışı yansımasıydı. Kalem Sûresinde haset anlamını şöyle görmekteyiz:

“وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ”

“O inkârcılar Kur’an’ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, "Şüphe yok o bir delidir" derler.”¹⁹²

İbn-i Abbasa göre لَيُزْلِقُونَكَ yerine لَيُزْهِقُونَكَ , lam (ل) yerine he (ه) harfi ile okunduğunda helak etme manasına gelir. Yani, Kur’anı işittiklerinde kin ve hasetleri daha çok artmaktadır.¹⁹³ Bunu yapmalarının sebebi ise, onların düşmanlık ve hasetleridir.¹⁹⁴ Bu ayette لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ifadesi, ‘senden Kur’anı işittikleri zaman, sana olan düşmanlık ve hasetlerinin şiddetinden, o bir delidir derler’ anlamına gelmektedir.¹⁹⁵

2.1.2.10. Gayz (غَيْظ)

Öfke anlamındaki الْغَيْظِ ifadesi bu ayette haset anlamını da içermektedir.

Âl-i İmrân Sûresinde şöyle geçmektedir:

“هَآأَنْتُمْ أَوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لُفُّوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَلَیْكُمْ”
“الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُؤْتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ”

“Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısıyorlar. De ki: "Öfkenizden çatlayın!" Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir.”¹⁹⁶

Burada Ehl-i Küfrün müminlere olan düşmanlıkları ve hasetleri, onlara öfke göstermeleriyle belirmiştir.¹⁹⁷ Bu ayetin genel anlamında hasedin bir sonucu olarak öfkenin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla öfke ve haset birbirini netice veren iki durum olarak görünmektedir. Allah onların bu vaziyetlerine cevaben "Öfkenizden

¹⁹¹ Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, 761.

¹⁹² Kalem, 68/51

¹⁹³ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 43.

¹⁹⁴ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merağî*, XXIX, 47.

¹⁹⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 407.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/119

¹⁹⁷ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merağî*, IV, 47; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 205.

çatlayın!" buyurarak; onların hayır ve şer anlamında gizlediklerinin de açıkladıklarının da bilinmekte olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

2.1.2.11. Feraha (فرح)

إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

*"Eğer size bir iyilik dokunsa, bu onları endişelendirir. Ama eğer size bir kötülük isabet ederse, buna da sevinirler."*¹⁹⁹ Bu sevinç Müslümanların başına gelen musibete sevinmektir. Buna göre, haset ile başkasının başına gelen belaya sevinmek, birbiriyle ayrılmayan iki özelliştir.²⁰⁰ Burada sevinmek anlamına gelen فرح kelimesi haset anlamını göstermektedir.

2.1.2.12. Kibir (كِبْر)

Sözlükte "büyüklük" anlamına gelen kibir, tevazuun karşıtı olarak "kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması" demektir.²⁰¹ Ayette kibir ve haset birbirlerini destekleyen ve ortaya çıkaran iki durumudur.

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

*"Ellerinde hiçbir kesin delil olmadan Allah'ın ayetlerini tartışmaya kalkışanlara gelince, onların içlerindeki, hedefine asla ulaştıramayacakları bir büyükleme duygusundan başka bir şey değildir. Öyleyse sen Allah'a sığın; kuşkusuz her şeyi işiten, gören yalnız O'dur."*²⁰²

Kâfirlerin Allah'ın haşır ve ahiret ile ilgili ayetlerini inkâr etmelerinin sebebi, onların ellerinde bu konuda herhangi bir delil ya da hüccet olmasından değildir. Bu, onların haset, cahillik kibir ve taassuplarından ileri gelmektedir.²⁰³ Geçen ayette genel itibari ile haset anlamını görmekteyiz.

¹⁹⁸ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, I, 498.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/120

²⁰⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, III, 646.

²⁰¹ Mustafa Çağrıç, 'Kibir', *DİA*, XXV, 562.

²⁰² Mü'min, 40/56

²⁰³ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, XXVII, 526.

2.2. İNSAN FITRATINDA HASET

Yüce Allah, insanı birçok güzel hasletlerle süslediği gibi imtihan vesilesi olarak da hırs, kin, nefret, haset gibi duygulara yatkın kılmıştır. İnsan bu şekilde güzel ve iyi olana meyilli olduğu gibi; kötü ve çirkin olana da her an yönelme eğilim ve isteğinde olabilir. Birçok insanda, sebepli ya da sebepsiz bir kıskanma, çekememe duygusu bulunabilir.

İnsanın ilk yaratılış anında var olan, temel yapısını ve karakterini gösteren durumlar fitrat diye nitelenir.²⁰⁴ Ayet ve hadislerde anladığımız kadarıyla haset insan fitratında var olan bir duygudur.

“*Bir de kıskandıği vakit kıskanç kişinin şerrinden!*”²⁰⁵ ayetinde “hasit” yani “içinde haset duygusu zaten bulunan” anlamında, kıskançlığın insan fitratında var olduğunu gösterir. “*Bir de kıskandıği vakit kıskanç kişinin şerrinden!*”²⁰⁶ Allah’a sığınırım. Bu ayette yer alan haset iki yoruma müsaittir. Birincisi kıskanan kimse kıskandıği kişinin altında bir konuma sahip olursa ona kötülük yapmaya gücü yetmez. Böylesinden gelebilecek kötülük gözünün şerrinden kaynaklanır. İkincisi kıskananın kapıldığı haset olgusunun entrikalara ve fitnelere yol açacak çeşitli faaliyetlere sebep teşkil etmesidir ki bunlar aslında basit faktörler durumunda bulunmalarına rağmen sonuçta bozgunculuk meydana getiren hususlara başvurma şeklini alabilir.²⁰⁷

Bu kötü duygu ile hareket edenler, her türlü fenalığı yapabilirler. Haset edilenin elindeki nimet tamamen gitmedikçe o kimse tamamen helak olmadıkça rahat etmezler. Haset ettikleri kişi o halde durdukça bunlar kendi kendilerini yerler. Demek ki hasedin zararı, işleme konduğu zaman ortaya çıkar. Onun için ayette: “*Bir de kıskandıği vakit kıskanç kişinin şerrinden! Allaha sığınırım*” buyrulmuştur. Çünkü hasetçi, hasedinin gereğini yamaya kalkmadığı ve bundan geri durmak için kendi içinde mücadele edebildiği takdirde haset edilene pek zarar vermez. Nefsiyle mücadelesinden, kötü

²⁰⁴ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ftr” md., XIII, 325; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l kâûs*, “ftr” md., III, 439.

²⁰⁵ Felak, 113/5

²⁰⁶ Felak, 113/5

²⁰⁷ Ebu Mansur el-Maturidi, *Tevîlatul Kurandan Tercümeler*, trc., Bekir Topaloğlu, İmam ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma vakfı, İstanbul, 2003, 109-110.

duygularını engellemesinden dolayı sevap bile alabilir ama bu duygu kendisini kemirir, rahatsız eder.”²⁰⁸

“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin.”²⁰⁹ ayeti kıskançlığı gösterir. Kişinin, Allah’ın bazı müminleri diğer müminlerden üstün kılmasını çekememeyi de kapsayan bu hüküm umumidir. Bu çekememezlik duygusu, vazife, mevki, istidat, kabiliyet, servet ve benzerleri gibi üstünlüğün her türüsüne karşı duyulabilir. Allah’ın hazinesinden istemeyi bir tarafa bırakıp kulların servet ve şöhretleriyle ilgilenerek, “şu benim olsa veya ben filan bibi olsam” şeklinde temenniler, özellikle sahip olmadığı bir nimetse, bu durum zamanla insanda kin ve hasedin doğmasına sebep olur.²¹⁰ Geçen ayetten ise haset duygusunun sonradan kazanılan bir hal olduğunu anlıyoruz.

Şu ayet de kıskançlık ve hasetleri nedeni ile inkâra sapanların durumlarını açık bir şekilde göstermektedir: “Ne kadar çirkindir o karşılığında nefislerini sattıkları şey ki Allah’ın kullarından dilediğine kendi fazlından vahiy indirmesini kıskanıp isyan ettiler ve Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler.”²¹¹

“Göründüğü gibi haset bataklığına gömülenler, inkâra saplanıp kalmışlardır. Doğrulara inanamamışlar, hakka teslim olamamışlardır. Hatta hasetçiler inkâr etmekle kalmamış müminlere karşı her türlü imkânı kullanarak onlarla amansız bir mücadeleye girişmişlerdir.”²¹²

Bu anlamda Gazali diyor ki: Adamın birisi Hasan-ı Basri’ye:

- “Mümin hiç haset eder mi?” diye sormuş. Hasan Basri:

- “Yakup (a.s.)’n oğullarını unuttun mu? Elbette mümin de haset edebilir, ama onu sinende sakla, eline ve diline yansımadıkça sinendeki kıskançlık sana zarar vermez!” diye cevap vermiştir.²¹³

²⁰⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 200.

²⁰⁹ Nisâ, 4/32

²¹⁰ Kutub, *Fî zılâli’l-kur’ân*, II, 41-42.

²¹¹ Bakara, 2/90

²¹² Bilal Gündüz, *Kuranda Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, 147; Abdülkerim, Zeydan, *Usulü’-d-Da’ve fi Mekke ve Kudüs*, Bağdat, 1991, 382.

²¹³ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Din*, III, 235.

Mümin, kendisinde bulunan iyi ya da kötü tüm meyilleri ve duyguları kontrol altına almalıdır. Kendisinde bulunan ve kötü addedilen duyguları iyi bir mecraya yöneltip ondan güzel olana ulaşmalıdır. “*Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefisini arındıran kurtuluşa ermiştir.*”²¹⁴ ayetinde belirtildiği gibi, haset kin ve düşmanlık gibi kötü duyguları da iyi yönde kullanılmalıdır. Mesela; kişide düşmanlık duygusu hâkimse nefis ve inkârcılara düşmanlık etmeli, haset duygusu hâkimse bunu gayret ve münâfeseğe çevirmelidir.

Kişi bu duyguyu iyi yönetip mecrasını hayra ve güzele çevirdiği ölçüde kendini kıskançlık ve haset hastalığından koruyabilir.

2.3. KUR’AN KISSALARINDA HASET ÖRNEKLERİ

Kıssa kavramı: Birinin izini sürmek, ardınca gitmek, haber vermek veya sözü bildirmek, nakletmek anlamlarına gelir.²¹⁵

Kur’anı Kerim’de haset konusuyla ilgili birçok kıssa ve olay bahsedilmektedir. Müminleri uyarmak ve geçmiş toplumların bu kötü duygu nedeni ile düştükleri zelim hallerini hatırlatmak için, bu kıssalar Kur’an’da işlenmiştir. Kur’an, geçmiş toplumların kin, nefret ve özellikle de haset gibi çirkin davranışlar sergilemeleri ve bu nedenle uğradıkları elim sonuçları anlatır. “*Peygamberlere ait haberlerden kalbini yatıştırarak olanlardan her türlüünü sana kıssa olarak anlatıyoruz. Bunda da sana bir hakikat, müminlere de bir öğüt ve ibret gelmiştir.*”²¹⁶ ayeti kıssaların Kur’an’da anlatılma gayesini belirtmektedir.

“İnsanların ıslah ve irşadında Kur’an’ın kullandığı metotlardan biri de geçmiş ümmetlerin peygamberlerine karşı gelmeleri sonucunda helak olmalarından bahsetmesidir. Kur’an-ı Kerim geçmişte olan bu tarihi olayları dikkatlere sunarak onların helak oluş sebepleri üzerinde tefekkürü emretmektedir.”²¹⁷

²¹⁴ Şems, 91/7-9

²¹⁵ Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi’l-Kur’ân*, Tahk., Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru’l kalem, Dimeşk 2002, 671; İbn-i Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “Kasas” md., VII, 73.

²¹⁶ Hüd, 11/120

²¹⁷ İbrahim Akgün, *Kur’an’ın Işığında Tefekkür*, Gece Akademi Yayınları, 2019, 200-201.

Toplumların hasetleri yüzünden peygamberlere isyan etmesinin hem kişisel hem de sosyal yönlerine değinir. Kıskançlıklarından ısrar edip aşırıya giden bu toplumların feci sonlarına dikkat çeker. Bu kötü duygudan müminleri sakındırarak bunun için çaba gösterilmesini teşvik eder. Haset etmekten sakınanların hem dünya hem de ahirette güzel sonuçlar kazanacağını müjdeler. Kur'an'da anlatılan kıssalar hasedin zararları gösterme konusunda iman edenler için ders verici niteliktedir. Biz, bu kıssalardan birkaçını kıskançlık duygusunu daha iyi anlama adına kısaca bahsedeceğiz.

2.3.1. İblis'in Hz. Âdem'e Hasedi

“İblis, Kur'an'da hasedin kendisiyle ilişkilendirildiği ve hatta özdeş kılındığı ilk örnektir. O, Hz. Âdem'in Allah'ın lütfüne nail oluşuna karşı kıskançlık göstermiş ve bu bağlamda ilahi emre muhalefet etmiştir. Kur'an'da bahsedilen bu isyan hali, aslında bir inkâr sebebi olarak yer almıştır. İblis'in haset formunda ortaya koyduğu tepkinin özü, Allah'ın hükmüne razı olmamasıydı. İsyanınin açığa çıkmasına dek geçen süredeki itaatkâr tavrı, daha doğrusu isyanına dair bir şeyin bilinmeyişi ise imanından ziyade muhatap olduğu emirlerin arzularına ters düşmemiş olmasındandır.”²¹⁸

Çekememezlik ve hırsın iki günahın kaynağı olduğu söylenir. İblis ve Âdem'in işledikleri günahların sebebi de bu ikisidir. İblis âdemi çekemediği için lanetlenip cennetten kovulmuş, Âdem de hırsından Rabbinin yasakladığı ağaca yaklaşmış ve cennetten kovulmuştur. Haset ve hırs bütün kötülüklerin dal verdiği iki ağaç hükmündedir.²¹⁹

Kur'an'da geçtiğine göre, şeytan, İblis adında bir cindi.²²⁰ Âdem'e secde emrini almış fakat yaratılış mahiyeti itibariyle kendini Âdem'den daha üstün görmekteydi. Allah, ilk insanı yaratacağı esnada “*Meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar: "Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah: "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu.*”²²¹ Meleklerle Âdem

²¹⁸ Ramazan Yazıcıoğlu, *Haset*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2014, 59.

²¹⁹ İsfahânî, “*ez-Zerî'a ilâ mekârîmi's-şerî'a*”, Dârusselâm, Kâhire, 1428/2007, 245; Taberî, *Câmiu'l-Beyân'an Te'vî'l-Kur'an (tefsiru taberi)*, I, 296.

²²⁰ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 127; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, I, 71.

²²¹ Bakara, 2/30

imtihan edilmiş ve Âdem'in üstünlüğünü kabul eden melekler itirazlarından vazgeçmişler. Şeytandan ise kibir hile ve haset ortaya çıkmış. İblis Kibirleşip büyülenmiş ve secde emrini yerine getirmemiştir.²²² “Allah, “Ey İblis” dedi. “Kendi ellerimle yarattığım şu varlığın önünde secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü taşıyorsun yoksa ululardan mısın?” İblis, “Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” diye cevap verdi. Allah, “O halde çık oradan!” dedi; “Artık kovuldun! Kıyamet gününe kadar rahmetimden uzak kalacaksın!”²²³

“Bu ilâhî kovulmanın ardından Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya haset eden şeytan onlara gizlice fısıldayarak, onları tahrik ederek, hile ve tuzak kurarak yasak ağaçtan yemeye sevk etmiştir. Kendilerine örtülmüş, gizlenmiş olan çirkin yerlerinin ortaya çıkmasını, avret mahallerinin onlara açılmasını istemiştir. Avret mahallerinin açılması ve mahcup duruma düşmeleri için vesvese vermiştir. Onların kalplerini yasak ağacın meyvesinden yemeye meylettirecek şekilde telkinde bulunmuştur. Onlara, “Allah size, iki melek olacağınız, cennette sonsuza dek kalacağınız için bu ağacın meyvesinden yemeyi yasaklamıştır. Bu ağaçtan yediğiniz takdirde ikiniz de melek olacaksınız, yemek içmek gibi ihtiyaçlarınız olmayacak ve ölmeyip cennette ebedi kalacaksınız. Allah, sizin ölümsüz ve melek olmanızı, cennette sonsuza kadar kalmanızı istemediği için o ağaca yaklaşmanızı yasakladı.” demiştir. Şeytanın vesvesesinin içeriği işte böyleydi.”²²⁴

Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde geçen bu olay,²²⁵ kendini başkalarından büyük görme ve kibrin hasede dönüşümünün örneğidir. Özellikle de farklı surelerde konunun tekrar tekrar işlenmesi, durumun önemini ve hassasiyetini anlamak adına dikkate değerdir.

İblis, yüksek makamından aşağı makama düşmesini Âdeme bağlamış ve dolayısıyla onun tüm nesline de düşman kesilmişti. Bu düşmanlığını her defasında

²²² Bakara, 2/31-34; Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Et-Tefsîrü'l-Kayyım*, Daru ve Mektebetü Hilal, Beyrût, 1410/1990, 133; Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 175.

²²³ Sâd, 38/71-83

²²⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da haya/utanma olgusu”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, 2011, 18; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I, 334; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1994, III/504-505; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/439; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 2140-2141.

²²⁵ Hicr, 15/26,27; Bakara, 2/34; A'araf, 7/11-13; İsrâ, 17/61-62; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116-117; Sâd, 38/71-83

yineliyor,²²⁶ ""Şu benden üstün kıldığına bak! Yemin ederim ki eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, az bir kısmı dışında, onun neslini peşime takacağım! Diyordu. " Allah şöyle buyurdu: "Git! Onlardan kim sana uyarsa cezanız, eksiksiz bir ceza olarak cehennem olacaktır. Eksiksiz bir ceza!"²²⁷

İşte İblis adındaki cin, uzun yıllar Allah'a ibadet edip melekler seviyesine çıkmışken, Allah'ın Âdem'e (as) verdiği üstünlüğü çekememiş ve ona haset etmiştir. Nihayetinde hasedini fiilen gösterip secde emrine uymamış ve Allah katındaki yüksek makamını ve değerini yitirmiştir. Böylece ilk defa, haset yüzünden Allah'a isyan edilmiştir. Âdem'e olan hasedi sonucunda da Allah'ın rahmetinden kovulmuş ve uzaklaştırılmıştır.

2.3.2. Kardeş Kıskançlığı

2.3.2.1. Kabil'in, Kardeşi Habil'e Hasedi

İnsanlık tarihi daha yeni başlamışken farklı toplum ve kültürler oluşmamışken dahası aile kavramı yeni yeni oluşmaya başlamışken yeryüzü ilk cinayete şahit oldu. Daha önce bir örneği olmayan bu ilk kavga ve ilk katl, haset yüzünden işlendi. Kabil Habil'i haset ve kininden dolayı öldürdü.²²⁸

Kıskanma duygusunun semadaki sonucu İblisin akıbeti, dünyadaki olumsuz sonuçlarının ilki ise Hz. Âdem'in çocukları arasında yaşanan olaydır. Bu, aynı zamanda Allah'ın hükmünü beğenmeme ve ona karşı çıkmaktır.

Âdem'in iki oğlu, öz oğulları Habil ve Kabildir. Allah, Hz. Âdem'e, onlardan her birini diğersinin ikiz kardeşi ile evlendirmesini vahiy etmiştir. Kabil'in ikiz kardeşi daha güzel olduğu için Habil'i çekememiş ve kıskanmıştır. Bunun üzerine Âdem onlara: "Bir kurban sunun, hanginizin kabul olunursa onu o alsın." demiş. Habil'in kurbanı kabul edilmiş ve Kabil'in kurbanı kabul edilmemiş. Bu durum Kabil'in hasedini ve öfkesini

²²⁶ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, V, 34-35.

²²⁷ İsrâ, 17/61 -63

²²⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, VI, 373.

daha da arttırmış ve Habil'i öldürmekle tehdit etmiştir. Sonucunda öldürme gibi çirkin bir işi ona yaptırmıştır.²²⁹

Olay Kur'an'da anlatıldığına göre şöyle cereyan etmiştir:

“Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti.

(Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi.

Diğeri de "Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder" dedi (ve ekledi:) Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.

Nihayet nefsi, onu kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü; bu yüzden de kaybedenlerden oldu.”²³⁰

“Habil'in, kardeşi Kabil'e “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder” demesi, Kabil'in ibadetini Allah'a yakınlaşma dışında bir amaçla yaptığını gösteriyor. Bu niyeti sebebi ile ibadeti boşa gitmiş oluyor. Fakat dikkat edilmesi gereken, Kabil'in “Andolsun seni öldüreceğim!” sözüdür. Çünkü içindeki kıskançlık ve çekememezlik duygusu Kabil'in kendi kusurunu görüp yanlışını düzeltmesine mani olmuş; dahası bu duruma da kardeşini sebep olarak görmesine neden olmuştur. Kıskançlığı kardeşini öldürme işini de ona yaptırmıştır.”²³¹

Haset, insanın benliğini saran öyle bir hastalıktır ki tüm güzellikleri örtüp yerine kin ve düşmanlığı getirir. Kardeşlik gibi kutsal bir bağı zedeler. Haset öyle bir hatalıktır ki örnekte geçtiği gibi, Kabil'e cana kıyma gibi çirkin bir işi yaptırıp, kardeşi, kardeş katili yapar.

²²⁹ Zemahşerî, *El-keşşâf*, II, 624-625; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 311; Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an (tefsiru taberi)*, X, 202.

²³⁰ Maide, 5/27-30

²³¹ Hayrettin Karaman & diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2007, II, 256-257.

2.3.2.2. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a Hasetleri

“Kardeşin kardeşe karşı kin ve haset beslemesine bir örnek de Yakup’un (a.s.) oğullarıdır. Bunlardan Yusuf ile Bünyamin bir anadan, diğer oğulları ise başka bir anadandı. Hz. Yakup’un oğulları, babalarının Hz. Yusuf ile Bünyamin’i kendilerinden daha çok sevdiğini, onlara daha çok teveccüh gösterdiğini ve babalarının apaçık bir yanlışlık içinde olduğunu söylüyorlardı. Yusuf’un babası, onun rüyasını dinlediği zaman sevinmişti; kardeşleri ise kıskanmışlardı ve hoşlarına gitmemişti. Aslında kin, haset ve kıskançlığa sebep olabilecek bazı şeyleri gizleyip herkese söylememek gerekir. Babası, Yusufu uyardığı halde rüyasını kardeşlerinden gizlememiş ve onlara anlatmıştı.”²³²

Kendilerince güçlü ve kalabalık olmak, sevgiyi kazanmanın ölçütüydü. Dolayısıyla onlar daha güçlü ve daha kalabalıkken Yusuf’a gösterilen özen onlara gösterilmeliydi. Bu durumları Yusuf’a haset beslemelerine sebep oldu. Yusuf’un daha sonra rüya görmesi ise hasetlerini daha da arttırdı.²³³ Babalarının Yusuf’un üstüne titremesi, onları önemsememesi anlamına gelmiyor, aksine Yusuf’un anne yokluğunu azaltma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Fakat bu durum, onların benliklerini saran kıskançlıklarını ortaya çıkarmıştı. Ne yapacaklarını aralarında tartıştılar. Sonunda kıskançlıkları, onları Yusuf’u öldürme düşüncesine itti.²³⁴

Kur’an’da geçtiğine göre:

“Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.

Hani kardeşleri demişlerdi ki: "Yusuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!

Yusuf’u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!"

²³² Nurettin Turgay, “İslam’da Hased Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, XII, Ankara, 2004, 84; M. İzzet Derveze, *Et-Tefsîrul-Hadis*, trc., Ahmet Çelen & diğerleri, İstanbul, 1998, II, 502.

²³³ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Tefsîr-ul Mâverdî ve en-Nüket ve'l-Uyûn*, Tahk., Seyyit ibn Abdulkasut bin Abdurrahim, Dâru Kitâb-ul ilmiyye, Beyrût, tsz., III, 10.

²³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an(tefsîru taberi)*, XV, 558; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, XII, 210.

Onlardan biri, "Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır" dedi.

Dediler ki: "Ey babamız! Ne için Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz.

Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin içsin, oynasın; onu mutlaka koruruz."

Babaları, "Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum" dedi.

Dediler ki: "Biz böylesine kalabalık iken onu kurt yerse o zaman gerçekten bize yazıklar olsun!"

Onu götürüp kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar. Biz de Yusuf'a, "Kardeşlerinin bu yaptıklarını bir gün onlara, kendileri (senin kim olduğunun) farkına varmadan mutlaka haber vereceksin!" diye vahyettik.

Akşam ağlayarak babalarına geldiler.

"Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiştir! Ama biz doğru söyleyen kimseler olsak da sen bize inanmazsın" dediler."²³⁵

Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler.

Babalarının korktuğu başına gelmişti. Ancak gömleği yırtmayı akıl edemediklerini fark eden Hz.Yakup sessiz kalmadı. "Ne zamandır bu kurt böyle yumuşak huylu oldu? Yusuf'u yemiştir de gömleğini yırtmamıştır!"²³⁶ "Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, (bana) yardım edecek olan ise ancak Allah'tır" dedi."²³⁷

İnsanın kendini başkalarından üstün görmesi, tüm güzellik ve iyi şeylerin sadece kendisinde olmasını arzulaması ve buna çalışması insanı hasede götüren sebeplerin başında gelir. Yusuf suresi de bu düşüncenin giderek kıskançlığa ve hasede

²³⁵ Yûsuf, 12/4-17

²³⁶ Yemenî, *Fethu'l-Kadir*, III, 16.

²³⁷ Yûsuf, 12/18

dönüşümünün en canlı örneğidir. Yusuf ailesinden ayrılarak köle olarak satılmış, yıllarca eziyet ve hakaretlere maruz kalmış, türlü türlü sıkıntılara uğramıştır.

Ayette “*Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde (almak) isteyenler için ibretler vardır.*”²³⁸ buyurularak, bu yanlış duruma düşmemek için kıssadan dersler çıkarma öğütlenmiştir. Geçici dünya nimetleri için kıskançlık gibi kötü hasletin kardeşlik bağı gibi kutsal bir bağı nasıl kopardığını gösterir. Bu çirkin işi yapanın hem dünyadaki vicdan azabı, hem de ahiretteki manevi mesuliyetinin büyüklüğü ihtar edilir.

“Kardeş kıskançlığı doğal bir duygu olup şiddeti ve dışa vurumu her çocuğa göre farklılıklar gösterebilir. Ancak kontrol edilemezse başkalarına bir şekilde zarar verme düşüncesine dönüşebilir. Düşmanlık, kıskançlık duygularının yol açtığı doğal bir tepkidir. Bu tepki kontrol altına alınamadığı takdirde kendisini saldırganlık, hatta öldürme arzusu şeklinde gösterebilir. Kur’an, Yusuf kıssasında buna da işaret etmektedir.”²³⁹

Kardeşler arası haset ve düşmanlığın bir şekli olan Yusuf kıssası insanlık ve müminler için ibret verici bir durumdur. Bu kötü duyguların insanı nasıl bir ruh haline soktuğunun göstergesidir. Bilincin güzele kapanıp kontrol altından çıkmasıdır. İnsanda bu duygular hâkim olduğunda diğer güzel hasletler etkisi azalmakta, insan hayra yöneleceği yerde şerri tercih etmektedir.

2.3.3. Karun ve Servetine Haset

Karun Hz. Musa’nın amcasının oğlu²⁴⁰ ya da onun kavminden biri olarak rivayet edilmektedir. Karun dünya malı ve servet bakımından çok zengin biriydi.²⁴¹ Hatta hazinelerinin anahtarlarını develer taşıyacak bir zenginlik ona verilmişti. İhtişam ve refah içinde hayat süren Karun’a özenen insanlar da olmuştur. Bu insanlardan bazıları da refah içinde olmayı, Karun gibi zengin bir hayatı temenni etmişler.²⁴² Bu temenni gıpta şeklinde değildir. Karun’un mal ve servetini hasetle istemiş, kendilerinin de bu ihtişama sahip olmalarını hasetle arzulamışlar.

²³⁸ Yûsuf, 12/7

²³⁹ Faruk Vural, “Yusuf Süresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2, 2011, 149.

²⁴⁰ Abdullah b. Abbas, *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, 330.

²⁴¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 409.

²⁴² Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmî'l-kur'ân (tefsirul kurtubi)*, XIII, 317.

“Karun gösterişli bir şekilde kavminin karşısına çıkardı. Dünya hayatını arzulayanlar, "Keşke Karun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı!" derlerdi.

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle derlerdi: "Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlar için Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir."

Sonunda biz onu ve evini barkını yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı ona yardım edecek adamları olmadığı gibi, kendi kendini kurtarabilecek durumda da değildi.

Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler bu defa, "Yazıklar olsun bize! Demek ki Allah rızık kullarından dilediğine bol, dilediğine de ölçülü veriyormuş. Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti. Vah ki vah! Demek inkârcılar iflâh olmazmış!" der oldular. ”²⁴³

Orada bulunan akliselim sahibi insanlar bu durumu garipsemekteydiler. Çünkü Allah'ın lütfu ve verdiği helal rızık dururken başkasına ait mal ve serveti haset etmek mümine yakışmazdı. Hele hele haksız kazanılmış olanı hasetle arzulama, mümine kesinlikle yakışmayan bir davranıştı. Bir de haset edilen şey haksız yollardan kazanılmış bir şey ise bunun kalbe alınması mümine hiç yakışmazdı. Allah'ın kısmet ettiğine rıza göstermek gerekirdi.

Karun'un ibretlik sonu, dünya malını hasetle arzulayan insanlara iyi bir ders olmaktadır. Kıssadan anlaşılıyor ki Allah'ın, istediği kişiye istediği şekilde ikramda bulunması haset edilmemeli, Allah'ın bir nimeti verdiği gibi onu hemen alabilme gücüne de sahip olduğu unutulmamalıdır. Onun verdiği rıza gösterip şükretmek, vermediğinde de bir hikmet arayıp ona göre davranmak imanın gereğidir.

Allah'a iman etmiş kul bu şekilde başkasına ait olana gönül verip hasetle kendisine geçmeyi arzulamaktan kurtulur. Kendi gayret ve çabasıyla kazanmaya, elde etmeye çalışır.

²⁴³ Kasas, 28/79-81

2.3.4. Müşriklerin Efendimize Hasetleri

Hız. Peygamber'in, Allah'ın birliği inancını tavizsiz bir şekilde savunarak yüzyıllardan gelen çok tanrıcılık inancını reddetmesi, putperestler için "gerçekten şaşılacak bir şey idi."²⁴⁴ "Bu sebeple Hz. Muhammed'in peygamberlikle ilgili faaliyetlerini başlangıçta ciddiye almayan Mekke'nin ileri gelen müşrikleri, zaman geçtikçe geleneksel inançlarının, toplumsal konumlarının ve çıkarlarının tehlikeye girdiğini gördüler."²⁴⁵ Sahip olduklarının ellerinden çıkacağı korkusuyla efendimize düşmanlık beslemeye başladılar.

"Peygamberliği insanlardan birine yakıştırmayan müşrikler, beraber yaşayıp çok iyi tanıdıkları kendi soylarından kendileri gibi bir insanın getirdiklerine inkıyat edip kabul emek yerine peygamberlik gibi güzel bir meziyetin efendimize verilmesine kabullenemediler."²⁴⁶ Hakkı bile bile kabul etmemeleri sadece hasetleri sebebiyleydi.²⁴⁷

Müşrikler, siyasi ve sosyal yönden pek ağırlığı bulunmayan, servet ve kuvvet açısından da ileri olmayan bir adam nasıl önümüze geçer, biz ona nasıl boyun eğerez mantığı ile Peygamberi ve mü'minleri kıskanmışlardır. Hasetlerinden "Allah aramızdan şunlara mı lütfu layık gördü?"²⁴⁸ deyip inanmamışlardır. Efendimize yakıştırmadıklarını kendi seviyelerinde birilerine yakıştırdılar. "Bu Kuran, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!" diye de eklediler.²⁴⁹ Allah da müşriklerin bu anlamsız hasetlerine cevap olarak: "Yoksa insanları, Allah'ın lütfünden kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı?"²⁵⁰ demektedir. Allah, onların heva ve heveslerine göre mi hükmünü icra edecekti? "Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."²⁵¹ ayeti, onların bu garip ve anlamsız hasetlerinin yanlışlığını açık bir şekilde belirtmektedir.

²⁴⁴ Sâd, 38/4-5

²⁴⁵ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 566-568.

²⁴⁶ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi I*, Ensar yayınları, İstanbul, 2012, 167.

²⁴⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefââtihu'l-Gayb)*, XXVI, 367.

²⁴⁸ En'âm, 6/53

²⁴⁹ Zuhruf, 43/31

²⁵⁰ Nisa, 4/54

²⁵¹ Zuhruf, 43/32

İnanmamakta direnen Mekkeli müşrikler, inanmayacakları halde bahaneler üretmeye devam ediyorlardı. Peygamber efendimize: *“Allah’ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız dediler.”*²⁵² Onlara, iman edip şirkten kurtulmalarına vesile olacak mucizeler gösterilince de *“Bu bir büyü, biz bunu kabul etmiyoruz”*²⁵³ demişler.

Peygamberlik iddiasına karşı şaşkınlıklarını gizleyemeyen müşrikler; *“Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi? Veya ona bir hazine verilmeliydi ya da zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı.”* Bu zalimler (inanana), *“Siz sadece kendisine büyü yapılmış bir adamın peşinden gidiyorsunuz”* dediler.²⁵⁴ Başta en büyük mucize Kur’anı Kerim ve diğer mucizeler onların iman etmelerine yetmedi. Geçmiş kavimlerin ve peygamberlerin kıssalarının Kur’an’da anlatılması, aslında onların yabancı oldukları bir bilgi değildi. Kendileri de atalarından bu kıssalara benzer hikâyeler duymuşlardı. Tüm bu gelişmeler karşısında inanmamalarının en önemli nedenlerinden biri de kuşkusuz içlerini saran haset hastalığıydı.

*“O, Nuh’a buyurduklarını, sana vahiy ettiklerimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir. Onlar (peygamberlerin muhatapları), özellikle kendilerine dine dair bilgi geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden bölünüp parçalandılar.”*²⁵⁵ ayetinde belirtildiği gibi, kendilerinden düşük gördükleri birine peygamberliğin gelmesi müşrikler için zor bir durumdu. Bunun da sebebi haset ve kibirleriydi.

Hz. Peygamber ve Kur’an’da herhangi bir kusur bulamayan müşrikler, insanların İslam’a girmelerini engellemek için peygamberin sözüne güvenilmez bir mecnun olduğunu yaymaya başladılar. *O inkârcılar Kuran’ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, “Şüphe yok o bir delidir”* derler. Oysa Kur’an, âlemler için

²⁵² En’âm, 6/124

²⁵³ Zuhruf, 43/30

²⁵⁴ Furkan, 25/7-8

²⁵⁵ Şûrâ, 42/13-14

*öğütten başka bir şey değildir.*²⁵⁶ Hz. Peygambere karşı duydukları kıskançlık ve kinlerinden ona fiilen bir zarar vermek istiyorlardı. Bu isteklerini uygulayamadıklarında ise sanki gözleriyle onu öldüreceklermiş gibi hasetle bakarlardı.²⁵⁷

O dönemde yaşanan ibretlik bir olay şöyledir: Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduktan sonra Ebu Cehil'in de bulunduğu bir heyet, Resulullah'ı davasından dönmesi için amcası Ebu Talip'e şikâyet etmiş, üzerinden himayesini çekmesini istemişlerdi. Hz. Peygamber'i meclise çağıran Ebu Talip, ona yapılan şikâyetleri aktardı. Efendimiz, bunun üzerine onlara: "Size bir kelime söylesem, onu kabul ettiğinizde tüm Araplara hükmetmeniz ve Acem de size boyun eğse istemez misiniz?" karşılığını verdi.

Ebu Cehil: "Ey kardeşimin oğlu söyle, sen söyle biz on kez söyleyelim." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "La ilahe illallah dersiniz ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeyleri söküp atarsınız." buyurdu. Orada bulunanlar bunu duyunca yüz çevirdiler ve şöyle dediler: "Ey Muhammed, bütün ilahları tek bir ilah mı kılmak istiyorsun? Bu ne acayip bir şey!" daha sonra bu cevaba öfkelenerek meclisi terk ettiler.²⁵⁸ Resulullah'ın İslama davetini engelleyemeyen Mekkeliler iftira ve hakaretlerde bulunmaya başladılar. "*Bu adam bir sihirbazdır, tam bir yalancıdır.*"²⁵⁹ ifadeleriyle yalanladılar. Kur'an için de bu bir sihirdir. Çünkü baba oğul ve karı kocayı birbirinden ayırıyor, dediler.²⁶⁰

Müşriklerin kibir ve hasetlerinden dolayı haset etmelerine çarpıcı bir örnek de Velid b. Muğiredir. Velid b. Muğire Mekke'li müşriklerin en azılılarından. Zekâ ve kavrayışta ileri, Mekke ve çevresinde itibarlı ve söz sahibiydi. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olduğunu biliyordu. Fakat Mekke'deki itibar ve nüfuzunu kaybetme korkusuyla İslam'ı kabul etmedi. Bununla da kalmayıp kin ve hasedinden Peygamber efendimizi yalanlamaya başladı.

Genelde tüm inanmayanlara, özelde ise bizzat Velid bin Muğire için inen şu ayetler bu durumu açıklamaktadır: "*Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını*

²⁵⁶ Kalem, 68/51-52

²⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 564.

²⁵⁸ Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân (tefsirul kurtubi)*, XV, 150; Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an (tefsiru taberi)*, XXI, 150-151.

²⁵⁹ Sâd, 38/4

²⁶⁰ Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân (tefsirul kurtubi)*, XV, 149.

*çattı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi. "Bu" dedi, "Olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir."*²⁶¹

O, ayetleri iyice düşündükten sonra hasedin etkisiyle inanmadı. Bu onun sukut edip alçalmasıydı. Çünkü inen ayetlerin büyüklüğünü ve hakikat olduğunu bile bile bu bir beşer sözüdür deyip yalanlamaya başladı.²⁶² Hem kendi haset ediyor hem de başkalarını haset etmeye çağırıyordu.²⁶³ Onun hâsîd, kendini beğenen, münkir durumunu ve acıklı sonunu geçen ayetler çarpıcı bir şekilde tasvir etmektedir.²⁶⁴

Kur'an, onların Resülullah'ı çok iyi tanıdıklarını ve gelen dinin esaslarından da haberdar olduklarını bildirir. Buna rağmen inanmamakta ısrarları kin, düşmanlık, haset gibi hasletlere sahip, düşük karakterli olmalarındandır.

Ayetlerde Hz. Peygamber'e hitap edilerek kavmi tarafından yalanan ilk peygamber olmadığına, önceki peygamberlerin de getirdikleri apaçık deliller, mucizeler yol gösterici kitaplara rağmen sırf yalanlandığına dikkat çekilerek kendisine teselli verilmektedir.²⁶⁵ Hasetlerinden, hakkı kabule yanaşmayıp komik bahaneler ile haktan yüz çevirmişlerdir. *"Şayet kibirlerine yediremezlerse bilsinler ki rabbinin katında bulunanlar bıkip usanmadan, gece gündüz O'nu tespih etmektedirler."*²⁶⁶ ayetinde belirtildiği gibi onların inkârları ve kibirlerinden Allah'a ibadet etmemeleri, Allah için bir önem taşımaz. Şayet ibadet ve iman edeceklerine ihtiyaç olsa bile ibadetlerinde kibir göstermeyen, Allah'ı gece gündüz saygıyla tespih ve takdis eden sayısız varlık bulunmaktadır.²⁶⁷

*(Resulüm!) De ki: "Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben, olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim."*²⁶⁸ ayetinde onların Resulullah'a haset etmelerinin anlamsız olduğunu ve Resulullah'ın hasedi gerektirecek bir durumunun olmadığını, onun karşılık beklemeden sadece vazifesini yaptığını ayetlerde görmekteyiz.

²⁶¹ Müddessir, 74/18-25

²⁶² Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XXX, 706.

²⁶³ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merağî*, XXIX, 132; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, V, 261.

²⁶⁴ Abdullah b. Abbas, *Tenvîrû'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, 492.

²⁶⁵ Bknz., Mü'minûn, 23/66-74; Fâtır, 35/23-26

²⁶⁶ Fussilet, 41/38

²⁶⁷ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merağî*, XXIV, 135.

²⁶⁸ Sâd, 38/86

2.3.5. Münafıkların Hz. Peygambere ve Müminlere Hasedi

Sözlükte “tarla faresi yuvasına girmek; olduğundan başka türlü görünmek” anlamındaki nifâk masdarından türemiş bir sıfat olan münafık kelimesi, inanmadığı halde kendisini mümin gösteren, kimse demektir.²⁶⁹ Tarla faresinin bir tehlike anında kaçmasını sağlamak üzere yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması gibi kelimenin kök anlamı olarak münafık, dinin bir kapısından girip diğerinden kaçan çifte şahsiyetli kimse, olarak da tanımlanmıştır.²⁷⁰

Öfke ve kinlerini içlerinde saklayan, kendi memleketlerinde kendilerine hükmedilmesini içlerine sindiremeyen münafıklar müminleri kıskanmışlar, onlara verilen nimetleri çekememişlerdir.²⁷¹ Allah (c.c.) münafıklardan bahsederken: “*Sizin de kendileri gibi kâfir olmanızı istediler ki onlarla eşit olasınız.*”²⁷² Münafıklar cenabı Hakk’ın Hz. Peygambere ve müminlere verdiği lütuflarını, İslam’ın adım adım tamamlanarak hızlı bir şekilde ilerlediğini gördükçe İnananlara ve efendimiz olan haset, kin ve düşmanlıkları daha da artmaktaydı. “*Münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler; ‘Allah ve Resulü bize sadece boş vaatlerde bulundu’ diyorlar.*”²⁷³ Bu Münafıklar hasetlerinden inanmamaları ve kendilerine bahane bulmaya çalıştıklarını göstermektedir. “*Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır.*”²⁷⁴ ayeti içinde buldukları durumu ve karşılaşacakları akıbetlerini belirtmektedir.

“*Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz, onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısıyorlar. De ki: "Öfkenizden çatlayın!" Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir.*”²⁷⁵ Yani: Müslümanların kendilerinin kerem sahibi olmalarından dolayı Ehli Kitaba müsamaha ve şefkat göstermeleri, onların her şekilde düşmanlık besleyip tuzak kurmalarına mani

²⁶⁹ Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 568.

²⁷⁰ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l kâmûs*, “nfk” md., XXVI, 436; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “nfk” md., X, 359.

²⁷¹ Bilal Gündüz, *Kuranda Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, 145.

²⁷² Nisa, 4/89

²⁷³ Ahzâb, 33/32

²⁷⁴ Bakara, 2/10

²⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/119

olmadı. Ey Muhammed, onları içlerindeki düşmanlık ve diğer çirkin niyetleriyle baş başa bırak. Allah, kullarını dilediği yola ulaştırır.²⁷⁶

Müslümanları her şekilde kıskanan münafıklar, yapılan bir savaşa katılmamışlar, fakat savaşlarda ganimet elde edildiğini görünce de sadece dünyevi kazanç için bir sonraki savaşa katılmayı istemişlerdir. Kendilerine izin verilmeyince de Müslümanların ganimete ortak olmamaları için onları kıskandığını ileri sürmüşler, “Hayır, siz bizi çekemiyorsunuz”²⁷⁷ demişler. Oysa bu, gerçeği hiçbir şekilde yansıtmamaktaydı.²⁷⁸ Onlar Müslümanlarca kabul edilmediler. Çünkü onların niyetleri çıkarlarını düşünmekten başka bir şey değildi. Bu sebeple kendilerinde bulunan kıskançlık ve hasetliklerini Müslümanlara atfediyorlardı.

Allah, müminlere: “Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin.”²⁷⁹ şeklinde uyarıda bulunmuş, münafıkların kıskançlıklarını ve düşmanlıklarını hatırlatmıştır. Çünkü münafıklar, Müslümanların dinlerinden dönüp tekrar onlar gibi küfre girmelerini hasetle arzuluyorlardı.²⁸⁰

“Münafıkların faaliyetleri; barış zamanı ensar ve muhacirler içinde kavga çıkartarak İslâm toplumunu birbirine düşürmek, Hz. Peygamber’e gelen vahiyleri küçümseyip yeni Müslümanlar olanların inançlarında tereddüt uyandırmak, onun şahsını ve aile fertlerini cemiyet içinde lekeleyerek yıpratmak şeklinde yoğunlaşırken savaş zamanı Müslümanların cesaretini kırmak, düşmana avantaj sağlayıcı yollara başvurmak, Resûlullah’a karşı kötü fiiller tertiplemek ve İslâm ordusunu içten çökertmeye çalışmak, şeklinde sıralanabilir. Bu gayretler karşısında Hz. Peygamber önce dış desteklerini keserek onları yalnızlığa itmiş ve ashap arasında kurduğu kardeşlik, tevhid ve birlik şuuruyla iç huzuru ve güvenliği sağlamıştır. Böylece, Resul-i Ekrem’in vefatına yakın dönemde münafıklar etkilerini tamamen kaybetmişlerdir.”²⁸¹

²⁷⁶ Kuşeyrî, *Letaifu'l İşarat(Tefsiru küşeyri)*, I, 273.

²⁷⁷ Fetih, 48/15

²⁷⁸ Yemenî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 58.

²⁷⁹ Nisâ, 4/88-89

²⁸⁰ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, V, 264.

²⁸¹ H. Ahmet Sezikli, “Münafık”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 569.

Kalbi hasetle dolu münafıkların dünyada yaptıkları kötü davranışlar ve müminlerin arasına koymaya çalıştıkları nifaklarının cezası olarak ahirette karşılaşacakları dehşetli azabı Kur'an ayetleri bize şöyle açıklamaktadır: “*O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar (cennete gitmekte olan) mü'minlere derler ki: Bize bakın da sizin nurunuzdan yararlanalım. Onlara: Arkanıza dönün de nur arayın! Denilir. Derken aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet vardır, dış yönünde azap (vardır).*”²⁸²

2.3.6. Ehli Kitabın Hasedi

2.3.6.1. Ehli Kitabın Müminlere Hasedi

Ehli kitap (Ehlü'l-kitâb) tamlaması “ilâhî bir kitaba inananlar” anlamına gelir. Buna göre Müslümanlara da Ehli kitap denilebilir. Ancak Kur'an dışındaki ilâhî kitaplarda yer almayan bu terkip, terim olarak Müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahibi din mensupları için kullanılır.²⁸³

Ehli kitaptan Yahudi ve Hıristiyanlar müminlere daima haset etmişler. Kendileri iman edip Allah'ın fazlından istifade edemedikleri için müminlerin Rablerinden nail oldukları hayırları gördükçe hasetleri artmış, türlü türlü desiselerle müminler arasına nifak sokmaya çalışmışlar. Neticede büyük sarsıntılara, karışıklıklara sebep olmuşlardır. Kur'an'da “*Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler.*”²⁸⁴ buyurulmuştur. Yani; “Ey müminler! Kâfirlerin size adavetleri öyle bir dereceye yaklaşmıştır ki eğer dünya menfaatinden bir şey isabet eder ve düşmanınıza galebe edip ganimet mallarını alırsanız, onları size isabet eden bu gibi iyilikler örü kılar. Çünkü şiddeti adavetleri neticesi size isabet eden iyilik onlara keder ve meşakkat verir. Zira razı olmadıklarından Âdem-i rızalarının eseri yüzlerinde görülür. Eğer size, düşmana mağlup olmak veya aranıza nifak düşmek gibi bir bela isabet ederse onlar o belaya sevinirler.”²⁸⁵

²⁸² Hadîd, 57/13.

²⁸³ Remzi Kaya, ‘Ehl-i kitap’, *DİA*, X, 516.

²⁸⁴ Âli İmrân, 3/120

²⁸⁵ Konyalı Mehmet Vehbi, *Büyük Kuran Tefsiri (hülasatül beyan)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, II, 709-710.

Ehli kitaptan olanlar, özellikle de Yahudiler, kendi kitapları ve atalarından edindikleri bilgilerle bir peygamberin geleceğini biliyorlardı.²⁸⁶ Bekledikleri bu peygamberi her fırsatta dile getiriyor, karşı koyamadıkları düşmanlarına karşı koz olarak kullanıyorlardı. Gelen peygamber kendi kavimlerinden gelmeyince beklentileri olmamıştı. Kurtarıcıları bekledikleri gibi değildi. Aksine kendilerine rakip kabul ettikleri Arap ırkındandı. Kendilerinin saltanatı son bulacaktı. Bu sebepten onlar İslam'ı seçmekte tereddüt göstermiş, hakkı kabul etmeye yanaşmamışlardı. Yahudilerin Kur'an'ı ve dolayısıyla İslam'ı inkârları aslında kendi inançları ile çelişki içinde olduklarını gösterir. Çünkü Tevrat kesin bir şekilde Kur'an'dan bahsetmektedir. Onların inanmamaları hasetlerinden başka bir şey değildi.²⁸⁷

Yahudiler Müslümanlara devamlı düşmanlık beslemiştir. Bu, Allah'ın fazlı kereminden Resûlullah'a ve müminlere nimetler bahşetmiş olmasına karşı duydukları hasetleri sebebiyledir. Müslümanları cahiliyeden çıkarıp yepyeni bir hayata başlatan din nimetine hasetlerinden. Müslümanlara şeref, izzet, huzur ve güven bahşeden bu ilahi dine hasetlerindendi.²⁸⁸

“Kur'ân, inkâr edenlerin müminlere karşı besledikleri bu arzunun nüfuz ettiği alanları birkaç şekilde bildirerek müminleri ikaz eder. Onların müminlerde görüp de kıskandıkları ilk olgu, imandır ve onları bundan vazgeçirip kendilerine uydurmak için bütün gayretlerini seferber ederler.”²⁸⁹ Allah'a inanmayıp iman nimetini elde edemeyen Yahudiler, bu nimeti Müslümanlarda gördükçe müminlere olan hasedi daha da artmış ve inananların hak yoldan cahiliye putperestliğine geri çevirmelerini öfke ile arzulamışlardır. Ayet bu durumu şöyle açıklıyor: “*Ehli Kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler.*”²⁹⁰ Geçen ayette müminler uyarılmış ve Ehli Kitabın kıskançlıklarından içlerindeki niyetleri belirtilmiştir. Müminlere hitaben; “o Ehli Kitabın çoğu sizleri imanınızdan sonra geri çevirip hepinizi kâfir

²⁸⁶ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-âmmeh li'l-kitâb, Kahire, 1990, IV, 210-211; Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an (tefsiru taberi)*, VII, 439.

²⁸⁷ Cevziyye, *Et-Tefsîrü'l-Kayyım*, I, 87.

²⁸⁸ Kutub, *Fî zılâli'l-kur'ân*, II, 99.

²⁸⁹ Ali Yılmaz, “Kur'ân'a Göre İnkârın Psikolojik Tezâhürleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/3, 2003, 112.

²⁹⁰ Bakara, 2/109

yapsalar, dinden çıkartsalar memnun olurlar. Onlar sizin dinden çıkmanızı, Müslümanlıktan evvelki devirlere dönmenizi arzu etmektedirler, bunun için hileye müracaat ederler, bu da hayırhahlıklarından, dindarlıklarından değil sırf nefislerinden, nefsanîyetlerinden neşet eden hasetten hak hakikat kendilerine tebeyyün ettikten, dini İslam'ın hakkaniyetine her vecihle, hatta ellerindeki kitap mucibince bile vakıf olduktan sonra kıskançlıklarındandır.”²⁹¹

İslam tebliğ edildikten sonra Ehli Kitabın çoğunluğu kabule yanaşmasalar da, bazıları ırkçılık ve hasede kapılmadan hemen İslam'ı seçmiş, peygamber efendimizi kabul etmiştir. Kendi kavimlerinin baskılarına direnmiş, doğru bildiklerinden taviz vermemişlerdir. Bunların İslam yolunda göstermiş oldukları sebat ve samimiyet Kur'an'da övülmüştür. Kendilerine yaptıkları güzel davranışlarına karşılık kendilerine kat kat verileceği söylenmiştir. Ayet-i kerime bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. *“Bundan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler (bir kısmı) buna da iman ederler. Onlara Kuran okunduğu zaman, "Ona iman ettik, şüphesiz o rabbimizden gelmiş gerçeğin kendisidir. Esasen biz bundan önce de rabbimize boyun eğmiştik" derler. İşte (baskılara karşı) sabretmelerinden ötürü onlara mükâfatları iki defa verilecektir. Onlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve "Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size; esen kalın; bizim cahillerle işimiz yok" derler.”*²⁹² Ayette anlaşıldığı gibi Ehli Kitap kendi kutsal kitaplarını iyi bildiklerinden, Kur'an indirildikten sonra ayetleri tetkik etmiş ve bu ayetlerin kendi kitaplarına benzeyen ilahi emirler olduğunu anlamışlar. Bildikleri halde hasetlerinden kabule yanaşmamışlar, üstelik kendi içlerinden kabul edip hakkı seçenleri kınamışlar, türlü türlü hakaretlerle dinlerine geri dönmeleri için çaba sarf etmişler.

“Esasen biz bundan önce de rabbimize boyun eğmiştik” ifadesi, Ehli kitabın, Hz. Peygamber'in geleceğine dair kendi kitaplarındaki müjdeye veya genel olarak Allah'ın birliğine ve gönderdiği peygamberlere inandıklarına işaret etmektedir. Bunlar, hem Kur'an'dan önceki kitaplara hem de Kur'an'a iman ettikleri ve bu uğurda kendi toplumları tarafından uygulanan her türlü maddî ve manevi baskıya, boykot ve eziyete

²⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 464.

²⁹² Kasas, 28/52-55

katlandıkları söylenmiş. Ayetlerde zikredilen diğer ahlâkî özelliklere de sahip buldukları için mükâfatları iki defa yani diğer müminlere verilecek mükâfatın iki katı veya daha fazlasıyla verilecektir.”²⁹³

Allah Yahudileri cimrilik ve haset ile nitelemektedir. Bunlar, kendilerine verilen nimeti başkalarında esirgiyor, bununla da yetinmeyip başkalarına verilen nimetlerin de kendilerinin olmasını istiyorlardı.²⁹⁴

Yahudilerin tutumlarından dolayı Allah Teâlâ onları taaccüple karşılayıp üzerlerine lanet yağdırdıktan sonra; Resûlullah’a ve Müslümanlara karşı tutumlarını ve Allah’ın Müslümanlara böyle lütufta bulunmasını, Allah’ın bu dini ve bu nimeti müminlere bahşetmesini, kendilerine de verilmediği için besledikleri kını ayıplıyor. Aynı zamanda Yahudilerin dönektabiatlarını ve başkalarına verilen ihsanları olduğundan fazla göstermelerini de belirtiyor. Hâlbuki Allah Teâlâ kendilerine ve atalarına da bol bol ihsanlarda bulunmuştu ama onlar bunun kadrini ve kıymetini bilmemişlerdi. Yine de buğz ve haset beslemekten imtina etmemişlerdi.²⁹⁵

*“Ehl-i kitap’tan kâfirler ve putperestler rabbinizden size iyi bir şey indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuft sahibidir.”*²⁹⁶ Onların inkârda inat etmeleri boşunadır. Böyle davranmakla peygamberlik makamını kendilerine alamayacaklar. Çünkü bu olacak bir şey değildir ve hakikati de değiştirmez. Bu şekilde müminlere hiçbir zararları dokunamaz. Fesat ve bozgunculuk dışında yapacakları bir şey yoktur. Kaybedecekleri ahiret kurtuluşunun yanında dünyevi küçük zararlarının hiçbir kıymeti yoktur. Maddi ve manevi rızıkları taksim eden onlar değildir. Allah hikmeti gereği dilediğine rızkını verir. Onların kibirli, gururlu, bencil ve kıskanç heveslerine göre karar vermez.

2.3.6.2. Ehli Kitabın Efendimize Hasetleri

“İslam dışındaki medeniyetlerden Hıristiyanlık ve Yahudiliğin mensuplarının yeni bir peygamber geleceği düşüncesine yabancı olmadıklarını biliyoruz. Çünkü Hz. Peygamber çocukluk döneminde Suriye’ye ticaret kervanlarıyla gittiğinde Bahira adında

²⁹³ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 236.

²⁹⁴ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 521.

²⁹⁵ Kutub, *Fî zilâli’l-kur’ân*, II, 99.

²⁹⁶ Bakara, 2/105

bir rahip, gördüğü olağanüstü durumlardan etkilenerek beklenen peygamberin kervandaki bu çocuk olduğuna kanaat getirmişti.”²⁹⁷

Hıristiyan ve Yahudiler, kendi kitaplarının verdiği bilgilerle son peygamberin vasıflarını bildikleri halde; peygamber kendilerinden değil diye onu çekemediler ve inkâra yöneldiler. Hıristiyan ve Yahudiler son peygamberin geleceği hususunda fikir birliği içerisindeydiler. Onlar, İslam’ın ve peygamberin geleceğini, Tevrat ve İncil’de geçmesiyle, kesin bir şekilde biliyorlardı.²⁹⁸ Özellikle Yahudiler, ellerindeki kitapların verdiği bilgiye dayanarak bir peygamber geleceğini bekleyip durdukları halde, gelen peygamber kendi aralarından olmadığı için haset ettiler. Hasetleri iman etmelerine mani oldu. Yahudilerin ve Hıristiyanların Resulullah’ı tanıma konusundaki bilgiler gayet kesin ve net şekildeydi.”²⁹⁹ Bu, Kur’an’da açık bir şekilde belirtilmiştir.

“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenlere gelince, işte onlar inanmazlar.”³⁰⁰ ayeti Ehli Kitabın özellikle de Yahudilerin Resulullah’ı çok iyi tanıdıklarını ve buna rağmen inanmamakta direnmelerini açık bir şekilde göstermektedir.

Onun peygamber olmadan önceki hayatını, ülkesinin ve kavminin şartlarını, büyüdüğü çevre ve ortamı ve peygamber olmadan önceki hayatının kırk yılını nasıl geçirdiğini çok iyi biliyorlardı. Tüm bunlar da şu anda yaptığı büyük ve harika işlere vesile olabilecek hiçbir şey olmadığını da iyice anlıyorlardı. O halde, o gerçekten Allah resulü olmalıydı. Bu o denli açık bir ayetti ki bundan sonra başka bir işaret veya mucizeye gerek yoktu.³⁰¹ Efendimizin eşlerinden Safiye Binti Huyeyy’e şöyle bir olay anlatmıştır: Bir gün babam ve amcam senin yanından geldiler. Babam, amcama:

“Onun hakkında ne dersin?” diye sordu. Amcam:

“O, Musa’nın müjdelediği peygamberdir” dedi. Babam:

“Peki, onun hakkında görüşün nedir?” diye sordu. Amcam:

²⁹⁷ Martin Lings, *Hız Muhammed’in Hayatı*, trc., Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993, 55-56.

²⁹⁸ Yemenî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 420.

²⁹⁹ Kasapoğlu, *Kur’anda İman Psikolojisi*, Yanlızkurt Yayınları, İstanbul, 1997, 178.

³⁰⁰ En’âm, 6/20

³⁰¹ Ebul Âlâ el-Mevdüî, *Tefhim-ul Kur’an*, İnsan Yayınları, 1996, I, 109.

“Ömür boyu ona düşman olacağız”, diye cevap verdi.³⁰²

Allah bu yahudiler hakkında: “*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.*”³⁰³ buyurmuştur.

Yahudilerin efendimizi çok iyi tanıdıklarını gösteren başka bir olay da şöyledir: Abdullah bin Selam Resülullah’a gelerek:

“Ya Resülullah, beni bir yere saklayın ve Medine’de ne kadar Yahudi âlimi varsa hepsini çağırın! Sonrada onlara beni ve babamı nasıl tanıdıklarını sorun! Muhakkak olumlu cevap vereceklerdir. Sonra da ben saklandığım yerden çıkıp Müslümanlığımı ilan edeyim.” teklifinde bulundu. Resülullah da bu teklifi kabul etti. Abdullah bin Selam evin bir yerine gizlendi. Gelen Yahudi âlimleri yerlerini aldılar.

Resülullah sordu:

“Siz Abdullah b. Selam’ı ve babasını nasıl bilirsiniz?”

O ve babası bizim aramızda en âlim ve en şerefli dendir cevabını verdiler.

Resülullah tekrar sordu:

“Beni tasdik ederse siz ne dersiniz?” Onlar:

“İmkânsız asla böyle bir şey olmaz!” dediler. Abdullah b. Selam karşlarına çıkıp iman ettiğini söyledi. O sırada Abdullah b. Selam hakkında söyledikleri övgü dolu sözleri geri alarak:

“O bizim en şerlimiz ve en şerlimizin oğludur.” dediler.³⁰⁴

Yahudiler, o dönemde müşrik olan Evs ve Hazreç kabileleriyle savaştıklarında onları gelmesini bekledikleri peygamberleriyle tehdit ediyorlardı. Bu konuda Abdullah İbni Abbas’tan anlatıldığına göre: Yahudiler Hz. Peygambere vahiy inmeden önce, bir savaşa girdiklerinde “Allah’tan bize göndermeyi vaat ettiğin peygamber ve kitap hürmetine senden yardım bekliyoruz” deyip dua ederlerdi. Bu şekilde Allah’ın yardımı onlara geliyordu. Fakat Hz. İsmail’in soyundan peygamber gelince onu tanıdıkları halde

³⁰² Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 480.

³⁰³ Bakara, 2/146

³⁰⁴ Buhari, tefsir, 6

peygamberliğini inkâr ettiler.³⁰⁵ Bunu üzerine cenabı hak: “Daha önce kâfirlere karşı (gelecek olan nebiyi vesile ederek) zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat’ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat’tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşlarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah’ın laneti böylece inkârcılardır. Allah’ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kışkırdıkları için Allah’ın inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü!

“Kendilerine, ‘Allah’ın indirdiğine iman edin’ denilince, ‘Biz sadece bize indirilene inanırız’ derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kuran, kendi ellerinde bulunan Tevrat’ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resulüm!) Onlara, “Şayet siz gerçekten inanıyor idiyse daha önce Allah’ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?” deyiver.”³⁰⁶ ayetlerinde son kısmındaki “Şayet siz gerçekten inanıyor idiyse daha önce Allah’ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?” ifadesinden anlaşılıyor ki onların bahaneler uydurup inanmamakta ısrarları yeni bir şey değildi. Ataları da gerçeği bile bile peygamberlere isyan etmişler. Bununla da kalmayıp onları öldürecek kadar ileri gitmişler. Bunlar da ataları gibi iman konusunda samimi değiller. Gayeleri ve Peygambere itirazları doğruyu bulmak için değil, aksine doğru bildiklerini kabullenmemeleridir. İçlerindeki kin ve haset duyguları onlara öldürme gibi çirkin bir işi yaptırıyordu.³⁰⁷

Hz. Muhammed’in hak peygamber, Kur’an’ın hak kitap olduğunu bile bile Allah’ın dilediği kavimden, dilediği kuluna kitap indirip peygamberlik ihsan etmesini gönül rızasıyla kabullenip iman etmek gerekirken, inkâr yolunu seçmek bütün kötülüklerin en fenasıdır. Yahudiler, ırkçılık ve benlik gururuna kapılarak bu kötülüğü işlemekle gerçekte benliklerini kaybetmişler, kendilerini boşa harcamışlar, mümin olmanın şerefinden yoksun kalmışlardır. Böylece onlar, esasen Musa’nın dinini canlarının istediği gibi yorumlayıp sapmaları yüzünden uğradıkları ilâhî gazaba, bu kez de Hz. Muhammed ve Kur’an karşısındaki olumsuz tutumlarıyla maruz kalmışlar, alçaltıcı bir cezaya müstahak olmuşlardır.³⁰⁸

³⁰⁵ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtîhu’l-Gayb)*, III, 646; Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Din*, III, 237; Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 479.

³⁰⁶ Bakara, 2/89-91

³⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 328.

³⁰⁸ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 156.

“Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır.”³⁰⁹ ayetinde belirtildiğine göre Yahudiler, hem kin hasetlerinden dolayı hem de Allah Teâlâ’nın yüce peygamberine indirdiği kitabında onların durumlarını açığa çıkardığı için onların azgınlığını ve inkârını arttıracaktır. Çünkü onlar iman etmekten kaçınmaktadırlar.³¹⁰ “Ehli Kitaba her türlü mucizeyi getirsen onlar yine de senin kiblene asla dönmezler. Sen de onların kiblesine uymayacaksın. Onlar birbirinin kiblesine de uymazlar. Eğer sana gelen gerçeğin bilgisinden sonra onların arzusuna uyarsan, işte o vakit sen kesinlikle hakkı çiğneyenlerden olursun.”³¹¹ Ahitlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden Tevrat’ın önemli bir kısmını da unuttular.

Bu inkâr topluluğunun yanında hakkı inkâr etmeyen, hakka teslim olan ehli kitaptan bir gurup da vardı. Bu gurup Tevrat’tan ve atalarından duydukları peygamberi hemen kabul etmişler. Kendi kitaplarının hükümleriyle aynı olan ve yabancı olmadıkları inanç esaslarından bahseden Kur’an’ı kabul etmişler, kavimleri bunları ayıplasa da imanda tereddüt göstermemişler. Kuran, inanan bu ehli kitabı övmüş, onların güzel amellerinden bahsetmiş ve yaptıklarının karşılığı olarak mükâfatlandırılacaklarını belirtmiştir.

“Hepsi bir değildir: Ehli Kitap’tan geceleri secdeye kapanarak Allah’ın ayetlerini okuyup duran bir topluluk vardır. Bunlar Allah’a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir. Ne hayır yaparlarsa bilsinler ki karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah kötülükten sakınanları bilir.”³¹² Bu ayet ehli kitaptan, Abdullah ibni Selam, Esed ibni Übeyd ve diğer sahabilerin iman etmesi üzerine inmiştir. Ayetten anlaşıldığı gibi daha önce zemmedilen ehli kitap ile iman eden bunlar aynı değildirler. Bunun için Allah ‘hepsi bir değildir’ hepsi aynı seviyede değildirler. Bilakis onlardan hem iman edenler ve hem de günahkârlar vardır, buyurur. Ehli kitaptan, Allah’ın emrini yerine getiren, Allah’ın şeriatına itaat eden, Allah’ın peygamberine uyan ve doğru yolda olanlar vardır.

³⁰⁹ Mâide, 5/64

³¹⁰ Kutub, *Fî zilâli’l-kur’ân*, IV, 327.

³¹¹ Bakara, 2/145

³¹² Âl-i İmrân, 3/113-115

Onlar secdeye vararak geceleri Allah'ın ayetlerini okurlar. Bu topluluk, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirler. Hayırlara koşuşurlar. İşte onlar salihlerdendir.³¹³

Ehli Kitaptan hasetleri sebebi ile inanmayanlar olduğu gibi inananlar da çıkmıştır. Onların münkir ve isyankâr hallerine karşılık peygamber efendimiz yumuşak ve kavli leyin şeklinde karşılık vermiştir. İnatlarında ısrar etmeleri sonucu ayette peygamberi teselli niyetiyle şöyle denmekte: Ey nebi onların inkârda ısrarları seni üzmesin. Tasalanma. Bunda senin bir hatan yok. “*Sen yine de onları affet, hoş gör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.*”³¹⁴

2.3.6.3. Ehli Kitabın Kendi Aralarındaki Hasedi

Cenabı Hak, geçmişte insanoğlunun haktan sapmasıyla ortaya çıkan batıl inançlar ve sapkın fikirleri ortadan kaldırmak ve hak dinini tesis için onlara nebiler göndermiş, kitap ve Suhuflar indirmiştir. Bu şekilde insanlar tevhit inancını öğrenmişler, yeniden hidayete kavuşup yanlış inançlarını düzeltmişler. Fakat zamanla kitap indirilen kavimler arasında da ihtilâflar çıkmaya başlamış. “*İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler de onun kendilerine verildiği kimseler oldu. Sonra Allah, onların üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği, kendi izniyle müminlerin bulmasını sağladı. Allah dilediğini doğru yola iletir.*”³¹⁵ ayeti bu durumu açıklamaktadır. Kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ihtilaf ettiler’ yani birbirlerini çekememekten ve dünya hırslarından dolayı zulmettiklerinden ayrılığa düştüler.³¹⁶

‘Kendilerine kitap verilenler’ ifadesi, genellikle Yahudi ve Hıristiyanlar olarak anlaşılmalıdır.³¹⁷ Ehli Kitabın ancak ilim geldikten sonra ihtilâfa düştüğünün ifade

³¹³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ķur'ani'l-'Azîm*, II, 91.

³¹⁴ Mâide, 5/13

³¹⁵ Bakara, 2/213

³¹⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, VI, 372.

³¹⁷ Bakara Suresi, 2/64, 213; Âl-i İmrân Sûresi, 3/19; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, VI, 372; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, I, 93-94; Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 346.

edilmesi, kendilerine yeterince çok açık ilahi uyarılar yapıldığı ve bu açıdan hiçbir mazeretleri bulunmadığı, sırf kendi ihtirasları ve hasetleri sebebiyle dünyevi çıkar ve nefsanî tutkular uğruna ayrılığa düştüklerini ve çatışmaya girdiklerini belirtir. Yahudiler ile Hıristiyanlar benzer inanç ve kültürden gelmelerine rağmen, kişisel ihtirasları ve özellikle de çıkar çatışmaları yüzünden tarih boyunca birbirleriyle çatışma halinde olmuşlardır.

“Sonra Allah, izniyle, o geçmişteki kavimlerin hakkında ayrılığa düştükleri gerçeği müminlere gösterdi” buyrulmuştur. Şu halde insanlar kıskançlık, haksızlık, kin ve öfke gibi olumsuz duyguların esiri olarak ihtilâfa düşüp haktan sapmışlar; sonunda yüce Allah, onları yeniden hakka döndürmek üzere İslâm dinini göndermiş, Kuran’ı indirmiş, izni ve iradesiyle bu dine inananları bütün dinlerin özü olan hakka ulaştırmış, sıratı müstakime kavuşturmuştur.”³¹⁸

Bunların ayrılıkları, iyi niyete dayanan makul ve meşru görüş farklılıklarından çıkacağı gibi kötü niyetlerinden de çıkmış olabilir. Ayette “aralarındaki kıskançlık yüzünden” ifadesinden anlaşıldığı gibi, Ehli Kitabın arasındaki ayrılıklar haset ve kötü niyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu anlam birkaç ayette geçmektedir. Bu da kıskançlıklarının boyutunu gösterme adını dikkate değerdir. “*Allah katında din kesinlikle İslâm’dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın ayetlerini inkâr ederse, şüphesiz Allah’ın hesabı çabuktur.*”³¹⁹ ayeti de onların bu çirkin hasletlerini yermektedir. Beyzâvî ayeti şu şekilde yorumlamıştır: Yahudi, Hıristiyanlar yahut geçmiş kitap sahipleri ancak şunlardan dolayı ayrılığa düştüler: Bir gurup vahiy haklı dedi, bir gurup da o Araplara hastır dedi, bir gurup da onu tamamen reddetti. Tevhitte ihtilaf ettiler. Hıristiyanlar teslisi kabul ettiler, Yahudiler “*Üzeyir Allah’ın oğludur*”³²⁰ dediler. Hz. Musa’nın (a.s.) kavmi de daha sonra ayrılığa düştüler³²¹

Ehli Kitap kendi aralarındaki parçalanmaların kendilerine yeterli kadar ilâhî bildirim yapılmamış olmasından ileri sürseler de; bu iddiayı reddeden ayetlerde, bölünmenin asıl sebebinin bilgisizlikleri değil, kişisel çıkarlarına düşkünlük ve

³¹⁸ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 330-333.

³¹⁹ Âl-i İmrân, 3/19

³²⁰ Tevbe, 9/30

³²¹ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, II, 9-10.

çekememezlik duyguları olduğu özellikle vurgulanmıştır. *“Onlar (peygamberlerin muhatapları), özellikle kendilerine dine dair bilgi geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden bölünüp parçalandılar. Rabbin tarafından belirli bir süre tanıma sözü verilmemiş olsaydı, aralarında hemen hüküm verilir, iş bitirilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içine düşmüşlerdir.”*³²² ayeti bu durumu teyit mahiyetindedir.

Yahudilerin Hz. İsa’yı öldürmeye çalışmaları Hz. Zekeriya ve ailesine çektirdikleri eziyetler de onların kıskançlıkları ve hakkı kabul etmedeki inatları sebep olmuştu. Onlar aynı ırktan olmalarına rağmen peygamberin kendi kabilelerinden çıkmamasını haset etmişler, hasetleri de öldürme eylemini yaptıracak kadar büyük bir düşmanlığa sebep olmuştur.

Yahudi ve Hıristiyanlar Ehli Kitap olmalarına rağmen aralarında birlik olmamıştır. Tarih boyunca üstünlük iddialarıyla birbirleriyle tartışa gelmişler ve husumetleri hep devam etmiştir.³²³ *“Onlara din konusunda açıklamalar yaptık. Kendilerine bu bilgiler geldikten sonra sadece birbirine karşı hak tanımazlık yüzünden aralarında görüş ayrılığına düştüler. Kuşkusuz rabbin kıyamet gününde, aralarında ihtilâfa düştükleri konularda hükmünü verecektir.”*³²⁴ ayetinde onların his ve heveslerinin sebep olduğu bu anlamsız tartışmalarının açığa kavuşacağı bildirilmiştir. Her gurubun kendi yolunun gerçek kurtuluşa ulaştırdığını iddia etmesi ve diğerlerini yok sayması durumu açığa kavuşacaktır. İhtilaf ettikleri konular gün yüzüne çıkacaktır. Haklı ve haksız ortaya çıkacaktır.

2.3.7. Geçmiş Kavimlerin Hasedi

Allah insanoğluna ruhu üflemiş. Bu ilahi nefha ile insan, insani özelliğini kazanmış ve yeryüzüne halife olarak seçilmiştir. Buna rağmen insanın bilgisi kısa, tecrübesi sınırlı, gücü azdır. Buna binaen, Allah’ın yardımı olmadan ve onun doğruyu gösterecek hidayet ışığı bulunmadan insan tek başına bu görevi yapamaz. Bu ulvi nefha yoluyla insanın Allah ile bağlantısı sağlanmış ve insan değer kazanmıştır. Bunun için Allah insanın kendi cinsinden emirleri alacak ruhi kabiliyete sahip birisini seçmiş ve bu

³²² Şûrâ, 42/14

³²³ *“Ehl-i kitap ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler.”* Beyyine, 98/4

³²⁴ Câsiye, 45/17

kişiyeye vahiy göndererek beşeriyeti daldığı karanlık yollardan aydınlığa çıkarmıştır. Allah, insanlara muhtaç oldukları anlarda yardım elini uzatmış ve onları dalaletten kurtarmıştır.³²⁵ Bu bağlamda insanlığın var oluşundan itibaren risalet görevini icra için insanlardan peygamberler seçilmiştir. Bu peygamberler doğru ve yanlış, iyiyi ve kötüyü, kulluk vazifesi ve muamelat ile ilgili konularda insana yol göstermiş ve rehber olmuştur. Aldıkları mesajları, hiçbir değişiklik yapmadan insanlara ulaştırmışlardır. Bu sayede toplumlar hem kulluk vazifelerini ifa etme hem de dünyada birbirinin haklarına riayet ederek barış içinde yaşama bilincini almışlardır. Fakat bazı dönemlerde insanlık sapmalara uğramış ve haktan uzaklaşmıştır. İşte bu dönemlerde Allah kendilerini doğruya ileten nebiler göndermiştir.

Tarih boyunca tebliğin başlamasıyla insan bir peygamber hep garipsenmiş ve peygamberlerden garip isteklerde bulunmuş. Bazıları peygamberlere refakat eden melekler, bazıları hazineler, bazıları da daha ileri giderek bizzat Allah'ın zatını görmek istemişlerdir. *"Bizim huzurumuza çıkarılacaklarını hiç beklemeyenler, "Bize melekler gönderilmesi veya rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?" diyorlar. Gerçek şu ki onlar içlerinde derin bir kibir duygusu besliyor, azgınlıkta sınır tanımıyorlar."*³²⁶ ayetiyle buna işaret edilmiş, sapkın bir düşünce içerisinde oldukları belirtilmiş, yaptıkları ile nasıl bir azgınlığa saplandıkları vurgulanmıştır.

"Toplumların bu itirazlarına birçok sebep olduğu gibi, en büyük sebeplerden biri de peygamberleri kıskanmalarıydı. İman temeline dayanan birliğin bozulması daha çok insanların ihtiras ve kıskançlıkları yüzünden olmuştur. Buna haddi asmak, ileri gitmek, Peygamberlerle bile yarış etmek gibi çirkin davranışları da ekleyebiliriz."³²⁷ Kendilerine doğru yolu gösteren nebiler ve salih insanlara uymalarına bu duyguları izin vermemiştir. Onların, küfürde direnip inanmama adına bahane üreterek peygamberlere yönelttikleri tüm bu sorulara efendimizin şahsından: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda dolaşırlardı. Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi görüp gözetlemektedir."*³²⁸ ayetiyle cevap verilmiştir. Fakat hidayet yerine dalaleti seçen bu

³²⁵ Kutub, *Fî zılâli'l-kur'ân*, V, 2552.

³²⁶ Furkân, 25/21.

³²⁷ Gölcük, Şerafeddin, *Kuran ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya, 1996, 167.

³²⁸ Furkân, 25/20

toplumlar ilahi mesajlara kulak vermemiş, inananlar çoğu zaman azınlıkta kalmıştır. Küfürde ısrar eden bu toplumlar *“Allah’ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adalet isteyen insanları öldürenler var ya, onlara can yakan bir azabı müjdele!”*³²⁹ gibi ayetlerle de tehdit edilmiş, çeşitli azaplara uğramışlardır.

Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayp, Musa gibi, Kur’an’da adı geçen ve geçmeyen nice peygamber gönderildikleri kavimlerden olumlu bir karşılık bulamamışlar. Gönderildikleri toplumların iktidar ve dünyalık arzuları onları hakkı kabule yanaştırmamış, peygamberlerin doğruya ve iyiye götüren çağrılarına hep kulak tıkamışlar. Kin ve düşmanlıkları hasetle birleşerek inanmalarına mani olmuştur. Bunun sonucunda da farklı şekillerde ilahi gazaba uğramış ve helak olmuşlar. Bu durum ayetlerde şöyle geçmektedir:

*“Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek mutlaka ora halkını, Allah’a yönelip yalvarsın yakarsınlar diye dert ve sıkıntıya uğratmışızdır. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve "Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı" dediler. (İnkârda ısrar edince) biz de onları, kendileri farkında olmadan ansızın yakaladık.”*³³⁰

*“Bunlara kendilerinden öncekilerin, Nuh, Ad ve Semûd toplumlarının, İbrahim’in kavminin, Medyen halkının ve yıkılıp giden beldeler ahalisinin haberleri gelmemiş miydi? Onlara peygamberleri apaçık delillerle geldiler. Demek ki Allah onlara zulmetmiş değildi, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdi.”*³³¹

*“Sonra birbiri ardından elçilerimizi gönderdik. Her bir ümmete kendi peygamberi geldikçe hep onu yalancılıkla suçladılar; biz de onları birbiri peşinden tarihe gömdük, onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. İnanmayanların cehenneme kadar yolu var!”*³³²

Kur’an’da, haset kıskançlık ve diğer olumsuz davranışları sebebiyle ceza gören ya da helak olan toplumlar çoktur. Biz, bunlardan bazılarına değinip geçmiş kavimlerde meydana gelen haset örneklerini özetle göstermeye çalışacağız.

³²⁹ Âl-i İmrân, 3/21

³³⁰ A'râf, 7/94-95

³³¹ Tevbe, 9/70

³³² Mü'minûn, 23/44

Hz. Nuh ve kavmi:

Rivayete göre insanlar Hz. Nuh'a kadar tevhit inancıyla yaşamış, putperestlik ilk defa Nuh'un kavmiyle ortaya çıkmıştır. Kur'an'ı Kerimde: *“Dediler ki: Tanrılarınızı bırakmayın, ilâhlarınız Ved, Süva, Yegus, Yeuk ve Nesr'den vazgeçmeyin”* mealindeki ayette,³³³ *“Hz. Nuh'un kavminin taptığı putlardan bahsedilmektedir. Kutsadıkları bu isimler başlangıçta iyilikleriyle temayüz etmiş kişilere aitti. Ölümünün ardından bunların heykelleri yapılmış, daha sonra insanlar onları Allah ile kendi aralarında aracı olarak birer tapınma objesi yapmıştır.”*³³⁴ Hz. Nuh'un kavmi, yoldan çıkmış çok zalim ve azgın olan bir kavimdi.³³⁵

Kur'an'ı Kerim'de Nuh'un 950 yıl kavminin arasında kaldığı³³⁶ ve kavmini Allah'a, kulluğa ve hidayete davet ettiği³³⁷ belirtilmektedir.

Hz. Nuh, tevhit inancından uzaklaşıp putperestliği benimseyen kavmini tekrar tevhit inancına döndürmek için gönderilmiştir. Ayette:

*“Biz Nûh'u, "Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce halkını uyar" diyerek kavmine gönderdik. Şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüphesiz ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım.”*³³⁸ buyrularak, Hz. Nuh'un Allah tarafından peygamber olarak seçildiği ve kavmine tebliğ için gönderildiği belirtilmiştir.³³⁹

Nuh (a.s.), kavmini Allah'tan başkasına ibadet etmemeleri hususunda uyarılmış, aksi takdirde başlarına gelecek azabı kendilerine haber vermiştir.³⁴⁰ Onlar, Nuh'a inanmadığı gibi ona mecnun da demiş ve onu taşlamakla tehdit etmişler.³⁴¹ Ayrıca Nuh'un risaletini kabul etmeyip onu yalancılıkla itham etmişler. Onların bu taşkınlıklarına rağmen *“Nuh şöyle cevap verdi: "Ey kavmim! Bende hiçbir sapkınlık yoktur; şu var ki ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size rabbimin vahyetiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan (gelen vahiy ile) biliyorum. Günahattan sakınıp da rahmete nâil olabilirsiniz diye, içinizden*

³³³ Nûh, 71/23

³³⁴ Ömer Faruk Harman, “Salih”, *DIÂ*, XXXIII, 226.

³³⁵ Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52

³³⁶ Ankebût, 29/14

³³⁷ Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25-26; Şuarâ, 26/106-110

³³⁸ Nûh, 71/1-5

³³⁹ Nisâ, 4/163; Nûh, 71/1; A'râf, 7/59-64; Âl-i İmrân, 3/33

³⁴⁰ Nûh, 71/1-4

³⁴¹ Şuarâ, 26/116

sizleri uyaracak bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaşırdınız mı?”³⁴²

İnanmayan gurup kibir ve hasetlerinden kendisine uyan alt tabakadan insanları yanından uzaklaştırmasını istemişler. Sıradan insanlar ile aynı seviyede olmak onlara ağır gelmiş,³⁴³ bu da onların küfürde inat etmelerine sebep olmuştur. İnatlarında ısrar eden bu kavim, Nuh’un başlarına geleceğini bildirdiği azabın bir an önce gelmesini istemişler.³⁴⁴ “*Onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık; ayetlerimizi asılsız sayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler.*”³⁴⁵ ayetinde belirtildiği gibi alaya aldıkları o çetin azaba müstahak olmuşlar. Haset, kin, düşmanlık gibi kötü huyları onların inanmalarını engellemiş ve şiddetli cezaya çarptırılmışlardır.

Âd kavmi ve kardeşleri Hûd peygamber:

Âd kavmiyle ilgili bilgiler genellikle Kur’an’a dayanmakta, ayrıntılar ise daha çok tefsirlerde bulunmaktadır. Kur’an’ı Kerim’in beyanına göre bu kavim muhteşem saraylara³⁴⁶, mallara, sürülere ve eşsiz bağ ve bahçelere sahipti.³⁴⁷ Bu yüzden gurur ve kibre kapılmış olan Âd kavmi putlara tapmaya başlamış, insanlara zulmederek azgınlık ve taşkınlıkta bulunmuştur.³⁴⁸ Allah, Hz. Hûd’u bu kavme peygamber olarak göndermiş, fakat kavmi onu yalanlayarak kendisine karşı çıkmıştır.³⁴⁹ Hz. Hûd’un onları uyarması, Allah’ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatarak O’na inanmalarını istemesine karşı onlar, “*İster öğüt ver ister verme, bizce birdir, fark etmez*”³⁵⁰ diyerek kendilerine yapılan ikazları dinlememişlerdir. İsyân ve inkârlarının cezası olarak Allah, önce yağmurlarını keserek kuraklık sebebiyle ünlü irem bağlarını kurutmuş, daha sonra kasıp kavuran bir rüzgârla onları cezalandırmıştır.³⁵¹ Sekiz gün süren bu rüzgâr, Kur’an’ın tasvirine göre Âd kavmini hurma kütükleri gibi buldukları yerden söküp atmıştır.³⁵²

³⁴² A’râf, 7/61-63

³⁴³ A’râf, 7/59-63; Hûd, 11/27; Kamer, 54/9

³⁴⁴ Hûd, 11/32

³⁴⁵ A’râf, 7/59-64

³⁴⁶ Şuarâ, 26/128-129

³⁴⁷ Şuarâ, 26/133-134

³⁴⁸ Hûd, 11/59; Şuarâ, 26/130

³⁴⁹ A’râf, 7/65; Hûd, 11/50; Şuarâ, 26/123-126

³⁵⁰ Şuarâ, 26/136

³⁵¹ Ahkâf, 46/24-25; Kamer, 54/19-21; A’râf, 7/72

³⁵² Hâkka, 69/6-8

Hz. Hûd ve ona inanan müminler ise bu felâketten kurtularak³⁵³ ikinci Âd kavminin çekirdeğini oluşturmuşlardır.³⁵⁴

Ayeti kerime bu müthiş durumu şöyle tasvir etmekte:

*“Âd halkı ise dehşetli bir kasırga ile yok ediliverdi. Allah o kasırgayı ard arda yedi gece, sekiz gün onların üzerine gönderdi. Öyle ki (orada bulunsaydın), o kavmi devrilmiş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.”*³⁵⁵ Ad kavmi hasetleri ve inkârda inatları yüzünden helak oldular. Bu, onların müminlere olan düşmanlık ve hasetlerinden dolayı hak ettikleri bir cezaydı.

Semud kavmi ve kardeşleri Hz. Salih:

Semud kavmi tebük ile Medine arasındaki Hicr şehrinde yaşayan, ticaretle uğraşan zengin ve refah seviyesi yüksek bir kavimdi. Kayalardan kendilerine barınaklar yapmaktaydılar.³⁵⁶ Bu kavim zamanla tevhit inancından uzaklaşmış, putlara ve değişik nesnelere tapmaya başlamışlar. Temiz ve güzel olan her şeyden uzaklaşmış, fuhşiyat ve ahlaksızlıkta iyice azgınlaşmışlar.

Bu kavme kendi içlerinden, kendi ırklarından bir peygamber gönderildi.³⁵⁷ Salih peygamber tebliğ vazifesini aldıktan sonra kavmini uyarmaya başladı. Onun, halkını tevhide ve imana çağırması, onlarda şaşkınlığa neden oldu. Çünkü dünyalık zevk ve lezzetler içinde adeta yüzen, sefahatin her türlüünü yaşayan bu kavim için hakka teslim olmak zor bir durumdu. Durumun ciddiyetini kavramayan, ya da anlamak istemeyen bu topluluk, ilkin Salih peygamberin niyetini anlamak istediler. *“Dediler ki: "Ey Salih! Sen bundan önce içimizde kendisine ümit bağlanan biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi davet ettiğin konuda ciddi bir şüphe içindeyiz.”*³⁵⁸

Önceki peygamberlerde görüldüğü gibi kavminden küçük bir topluluk Salih peygambere iman ederken başta ileri gelenler olmak üzere çoğunluk onun peygamberliğini inkâr etti. Bunlar Salih'i büyülenmiş ve uğursuz olmakla, ayrıca

³⁵³ A'râf, 7/72

³⁵⁴ Celal Kırcı, “Ad”, *DİA*, I, 334.

³⁵⁵ Hâkka, 69/6-7

³⁵⁶ Hicr, 15/80-82

³⁵⁷ A'râf, 7/73

³⁵⁸ Hud, 11/62

şımarıklık ve yalancılıkla suçladılar.³⁵⁹ Salih Peygamber'in tebliğde ısrar etmesi üzerine ondan peygamberliğini doğrulayıcı bir mucize getirmesini istediler ve ancak o zaman iman edeceklerini söylediler. Salih de onlara apaçık bir mucize olarak dişi bir deveyi getirdi.³⁶⁰ *"(Allah Salih peygambere şöyle buyurdu:) "Şüphesiz biz dişi deveyi onları sınamak için göndermiş bulunuyoruz. Şimdi sen onların ne yapacağını izle ve sabret."*³⁶¹ uyarısıyla imtihana tabi tutulmuşlardır.

Kavmin ileri gelenleri gelen bu davet karşısında kin ve hasetlerini saklayamamış, Hz. Salih ve inananlara karşı taraf olmuşlardı. Toplumu inanmaktan alıkoymak ve Hz. Salih'ten uzaklaştırmak için her türlü yalan ve iftiraya başvurmuşlardı. *"Bu da olsa olsa sizin gibi sıradan bir insan. Sizin yediğinizden yemekte, içtiğinizden içmektedir."*³⁶² diyerek, insanları dine davetten uzaklaştırmaya çalıştılar. Bunun en büyük sebeplerinden kuşkusuz inananlara ve peygambere karşı besledikleri haset ve kinleriydi.

Semut kavmi haset, inat ve inkârlarında ısrar etmeye devam ettiler. *"Derken, (kendilerine imtihan için gönderilen) o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve "Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir!" dediler. Bunun üzerine onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler."*³⁶³ Bu şekilde semut kavmi de kin, haset ve düşmanlıkları sebebiyle azgınlık ve taşkınlıklarda bulunup ilahi emre karşı gelerek cezalarını çekmiş oldular.

Hız.Şuayb ve Eyke halkı:

Ashâbü'l Eyke tabiri Kur'an'ı Kerim'de bir kaç kez geçmektedir.³⁶⁴ Sık ağaçlık, ağaçları birbirine sarmaş dolaş olmuş bir orman, yumuşak ağaçlıklı bir bataklık bölgesinde yaşayan Ashâbü'l Eyke, son derece verimli bir arazi üzerinde yaşıyorlardı. İklimi son derece güzel ve mutedil idi. Buranın, Kızıldeniz sahillerinde olan Medyen şehri olduğu bilinmektedir.

³⁵⁹ Neml, 27/47; Kamer, 54/23-25

³⁶⁰ Ahmet Güç, "Salih", *DİA*, XXXIV, 32.

³⁶¹ Kamer, 54/22-28

³⁶² Mü'minûn, 23/33

³⁶³ A'râf, 7/77-79

³⁶⁴ Şuarâ, 26/176; Hicr, 15/78; Sad, 38/13; Kaf, 50/14

“Kur’an’da Hz. Şuayb ve Musa kıssaları ile beraber on yerde geçen Medyen kelimesi, Şuayb’ın peygamber olarak gönderildiği³⁶⁵ ve Hz. Musa’nın Mısır’dan çıktıktan sonra evlenip yıllarca aralarında kaldığı kavmin yaşadığı³⁶⁶ bölgeyi ifade etmekte, bu kavimden de Ashâb-ı Medyen³⁶⁷ ve Ashâbü’l Eyke³⁶⁸ diye bahsedilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de verilen bilgiye göre Medyen halkına mensup olan ve bu halka peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb, kavmini çok tanrıçılıktan uzaklaştırıp Allah’a tapmaya çağırılmış; ölçü ve tartıda, alışverişte haksızlık yapmak, ülkede bozgunculuk çıkarmak, tehditle insanları Allah’ın yolundan alıkoymak gibi tutum ve davranışlara son vermelerini istemiştir.³⁶⁹ Ancak kavminin önde gelenleri Şuayb’ı yalancılıkla itham etmiş, isteklerine karşı çıkmış, ona inananları tehdit etmiş, kendisini ve ümmetini ülkeden sürme tehdidinde bulunmuştur. Bunun üzerine Şuayb (a.s.) onlara ilâhî azabın geleceğini bildirmiş, nitekim şiddetli deprem ve korkunç bir gürültü onları helâk etmiştir.”³⁷⁰

Ayette şöyle bahsedilmekte: “*Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi ki: 'Ey kavmim Allah 'a ibadet edin. Sizin ondan başka bir ilâhınız yoktur.*”³⁷¹

Fakat “*Ashabu'l Eyke de gerçekten zalim kimselerdi.*”³⁷² Allah’ın dinine ve emirlerine uymayı, ondan başka tanrıları ilah kabul etmemeyi onlara son derece güzel bir belâgat ve fesahatle anlatan Hz. Şuayb’ın davetine icabet etmediler. Haset ve çekememezlikleri yüzünden, küfür ve inatlarında ısrar ettiler. Sonunda “*Ashabu'l Eyke resullerini yalanladılar.*”³⁷³ Onların vazgeçemedikleri son derece kötü bir alışkanlıkları da vardı: Ölçü ve tartılarda halkı aldatmak, sahte para basıp kalpazanlık yapmak, hile yapmak gibi. Hz. Şuayb onları bu hâllerinden bir türlü alıkoymadı. Tevhide davet, onlara fayda vermedi ve bu davete kulak asmadılar. İnkârlarında daha da ileri giderek: “*Eğer doğru söyleyenlerden isen gökten üstümüze bir parça düşür. Sen de bizim gibi bir insansın. Senin gerçekten yalancılardan olduğunu zannediyoruz...*”³⁷⁴ demişlerdi. Ama

³⁶⁵ A‘râf, 7/85; Hûd, 11/84; Ankebût, 29/36

³⁶⁶ Tâhâ, 20/40; Kasas, 28/22-28

³⁶⁷ Tevbe, 9/70; Hac, 22/44

³⁶⁸ Hicr, 15/78; Şuarâ, 26/176; Sâd, 38/13; Kaf, 50/14

³⁶⁹ A‘râf, 7/85-86; Hûd, 11/84-87

³⁷⁰ Ömer Faruk Harman, “Medyen”, *DİA*, XXVIII, 346.

³⁷¹ Hûd, 11/84

³⁷² Hicr, 15/78

³⁷³ Şuarâ, 26/176

³⁷⁴ Hûd, 11/185-187

hakkı tasdikten uzak durdukları, Allah resulüne muhalefet ettikleri için gerçek yalancı kendileriydi. İnat, kin ve hasetleri inanmalarına engel oluyordu. *“Nihayet o şiddetli deprem onları yakalayiverdi de yurtlarında yere serilip kaldılar. Şuayb’ı yalanlayanlar sanki orada hiç yurt tutmamış gibi oldular. Böylece asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb’ı yalanlayanlar oldu. Şuayb onlardan ayrıldı ve (bu arada) "Ey kavmim!" dedi, "Ben size rabbimizin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım!"*”³⁷⁵

Hz. Musa ve Mısır Halkı:

Firavun ve halkı kendilerine kölelik yapan ve ayak işlerinde çalışan Yahudilerin, Hz. Yusuf zamanındaki gibi güçlü hale gelmelerini istemiyorlardı. Zira o dönemde refah seviyeleri yüksek ve mısırın güzel semtlerinde oturuyorlardı. Zamanla inananların azalmasıyla beraber Hz. Yusuf’un soyundan gelenler de zayıflamış, Mısırın alt tabakasını oluşturmuşlardı. Mısır halkı kendilerini büyük görüyor diğer milletleri ancak kendilerine birer hizmetkâr olarak görüyorlardı.

Yahudilere bir peygamberin gelmesinden endişe duyan bu millet, peygamberin gelmesiyle endişeleri daha da artmıştır. Onların korku ve endişeleri Yahudilere olan kinlerini daha da arttırmış, bu da düşmanlık ve haset şeklinde belirmişti. *“Sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn’u, ayetlerimizle ve apaçık bir delil ile Firavun’a ve onun önde gelen adamlarına gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar herkese tepeden bakan bir topluluktu. Nitekim şöyle dediler: "Soydaşları bize kölelik ederlerken bizden farklı olmayan bu iki adama mı inanacağız!"* Böylece onları yalancılıkla itham ettiler, sonuçta helâk edilenler arasına onlar da katıldı.”³⁷⁶ Bu, onların hasetlerindendi.

İsrailoğulları’nın Hasedi:

*“Biz, şüphesiz İsrâiloğulları’na da kitap, hüküm ve peygamberlik verdik; onları güzel şeylerle rızıklandırdık ve kendilerini diğer topluluklardan üstün kıldık.”*³⁷⁷ Allah, İsrailoğulları’na birçok nimet verdiği halde, barış ve huzuru yaşamaları gerektiği yerde aralarında süregelen kin ve hasetleri sebebiyle ayrılığa düştüler. Onlara bahşedilen nimetler iki çeşittir: Biri dini, diğeri dünyevi nimetler. Elbette dini nimetler dünyevi

³⁷⁵ A’râf, 7/91-93

³⁷⁶ Mü’minûn, 23/45-48

³⁷⁷ Câsiye, 45/16

nimetlerden daha üstündür. Dünyevi nimetlerden de bildircin ve kudret helvası gibi nice nimetler vermiş, Tevrat ve peygamberler ile ilim ve hikmet ihsan etmiş, kendi zamanlarında diğer milletlerden üstün kılmıştı.³⁷⁸

İsrailoğulları tarihte birçok kez adalet ve hakkaniyetten uzaklaşmışlardır. Kavim olarak her an sapmaya meyilli bir yapıya sahiptiler. Öyle ki, mısırdaki yaşadıkları dönemde tevhit inancından uzaklaşarak inek gibi çeşitli tanrılara inanmaya başlamışlardı. Mevkilerini korumayıp köle haline gelmişlerdi. Bu dönemde onları firavundan kurtaran Harun ve Musa'ya düşmanlık ve haset besleyenler olmuştur. Diğer peygamberlerin geldiği dönemlerde de azgınlık yapmış, Allah'ın ayetlerini inkâr etmiş, haksız yere peygamberleri ve adalet isteyen insanları öldürmüşlerdir. *"(Resulüm!) Onlara, "Şayet siz gerçekten inanıyor idiyse daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" deyiver."*³⁷⁹ Ayeti de "siz elinizde ve hükümlerini kabul ettiğiniz Tevrat'ı tasdik eden ve doğru olduğunu bildiğiniz peygamberleri sadece kin ve hasedinizden öldürüyordunuz"³⁸⁰ anlamındadır. Allah, belki yollarını düzeltirler diye Hz. Musa'yı ve Tevrat'ı İsrâiloğullarına gönderdi.³⁸¹ Fakat azgın olan bu kavim Hz. Musa'ya da düşmanlık yapmış, onlara haset ve kin gütmüşlerdir. Azgınlıkta sınır tanımayan bu kavim tarihleri boyunca kırk üç peygamber öldürmüşler.³⁸²

Haksız yere peygamberlerini öldürmelerine bir örnek de şu ayettir: *"İsrâiloğulları'na şöyle yazmıştık: "Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur." Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler."*³⁸³

Yahudilerin kıskançlık ve bencillikleri nedeni ile yaptıkları taşkınlıklar ve bunun sonucunda da uğradıkları ilahi gazaba ayette şöyle değinmiştir: *"Hani siz, "Ey Musa! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın*

³⁷⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XXVII, 674-75.

³⁷⁹ Bakara, 2/91

³⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 328.

³⁸¹ Mü'minûn, 23/49; Kasas, 28/43

³⁸² Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, I, 423; Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmi'l-kur'an (tefsirul kurtubi)*, IV, 46; Vâhidi, *et-Tefsîrü'l-Basît*, V, 133.

³⁸³ Mâide, 5/32

mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin" demiştiniz. Musa ise, "İyiye kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var" dedi. Zillete, fakru zarurete mahkûm oldular; Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu."³⁸⁴

İsrailoğullarına Tâlût peygamber olarak gönderildiğinde, Tâlût'a da düşmanlık beslemiş ve hasetleri Tâlût'a tabi olmalarını engellemiştir. "*Peygamberleri onlara "Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi. "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyük iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?" dediler. Peygamber "Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı" dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.*"³⁸⁵ Tâlût beden ve ilmen peygamberlik görevine onlardan daha çok layıktı. Fakat buna rağmen haset ve kibirleri itiraz etmelerine neden olmuş, toplumun çoğunluğu Tâlût'a isyan edip itaat etmemiştir.

Sonuç olarak; İsrailoğulları, diğer deyişle Yahudiler, tarih boyunca bozgunculuk çıkararak halka ve peygamberlerine zulmetmişler. Sadece güçlü zamanlarında değil, güçleri yetmediği zamanlarda da ikilik çıkarmayı başarmışlardır. "*Onlara din konusunda açıklamalar yaptık. Kendilerine bu bilgiler geldikten sonra sadece birbirine karşı hak tanımazlık yüzünden aralarında görüş ayrılığına düştüler*"³⁸⁶ Allah, onlara hakkı bilip uygulansınlar diye ilim gibi yüksek bir değeri verdiği halde onlar ilmi bırakıp haset ve inatlarından baş olma sevdasına düştüler. Bu sebeple aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıktı.³⁸⁷

Bu halleri temelde onların dünya sevgisi, mal sevgisi, baş olma sevgisi gibi hasletlerindendi. Bu durumları onların haset, kin ve inat gibi kötü duygularını tahrik etmiştir. Bu da kargaşa ve anarşiye sebep olmuştur. Bu yanlış davranışlarının neticesinde çeşitli imtihanlarla sınanmışlar, bazen dünya hayatında uyarılmış, bazen de Allah'ın ahiretteki azabına duçar olmuşlardır. *Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, haksız*

³⁸⁴ Bakara, 2/61

³⁸⁵ Bakara, 2/247

³⁸⁶ Câsiye, 45/17; Âl-i İmrân, 3/110

³⁸⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XXVII, 675.

*yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adalet isteyen insanları öldürenler var ya, onlara can yakan bir azabı müjdele!*³⁸⁸ ayeti ile kin, haset ve çeşitli düşmanlıklarının bedelinin en ağır bir şekilde ahirette verileceği belirtilmiştir.

³⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/21

3. BÖLÜM

3.1. HASEDİN SEBEP VE SONUÇLARI

3.1.1. Hasedin Sebepleri

İnsanların genelinde derecesine göre, az ya da çok çekememe duygusu bulunabilir. Kişi, sağlam bir irade ya da inançtan gelen emir ve yasaklarla bunu kontrol altına alabilir. Kıskançlık duygusunun dışa yansımaları kişiden kişiye farklılık gösterdiği gibi, bu duyguyu meydana çıkaran sebepler de kişiden kişiye farklılık gösterir. Bu duygu, kişisel ve çevresel etmenlere bağlı olarak duruma göre açığa çıkar.

“İrade sahibi bir varlık olarak insanın sorumluluğu da buradan başlar. Bu sebeple o, bu kötü huylardan korunma ve iyi huyları davranış biçimi haline getirmekle mükellef tutulur. İnsanın yaratılışında olup da insanın varlık ve gelişimine hizmet eden her eğilim gibi büyüklük duygusu da insana bir hikmete binaen verilmiştir; ancak bu duygu, ıslah edilmediği zaman insanlarda hastalık boyutuna gelebilmektedir.”³⁸⁹

Toplum hayatı, sosyal hayat ve aile hayatında meydana geldiğinde çeşitli olumsuz sonuçlar bırakan haset duygusu, sebep ve sonuç itibari ile önem arz etmektedir. Bu bağlamda haset hastalığının sebeplerini iyi irdelemek gerekir. Bu hastalığın kaynağı bulunduğu kuşkusuz tedavisi de kolay olacaktır.

İslam âlimleri haset konusunu ele almış ve her biri hasedin sebep ve sonuçlarını farklı başlıklar altında belirtmiştir.

İlk İslam düşünürlerinden olan Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857), hasede sebep olan durumları: makam ve mevki sevgisi, kin, ucb, riya, düşmanlık, nefret ve dünya malına düşkünlük gibi maddelerle açıklar.³⁹⁰

Ragıb el-İsfahani (ö.502/1108) ise, farklı nedenlerle beraber, kıskanma ve hasedin temel sebepleri olarak hırs ve cimriliği görür.³⁹¹

³⁸⁹ Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, 143.

³⁹⁰ Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillâh*, 483.

³⁹¹ İsfahanî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 245-246.

Gazzâlî (ö.505/1111) de hasede sebep olan durumları: Düşmanlık ve kin gütmeye, üstünlük duygusu (teazzüz), kibir, böbürlenme (ucub), ulaşılmak istenen şeylerden mahrum kalma korkusu, baş olma sevgisi, ruhun kirlenmesi ve cimrilik şeklinde belirtir.³⁹² Günümüz sosyologlarından Adler, kıskançlığın sebebi olarak güçlü bir aşağılık duygusunun yattığını söyler.³⁹³

Hasede sebep olan durumlar kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bir kişide çekememeyi ortaya çıkaran bir durum, başka bir kişide herhangi bir etki göstermeyebilir. Bunda, kişinin ruhsal yapısı, çevrenin etkisi ve diğer faktörlerin etkisi oldukça büyüktür. Haset etmenin, hem eden hem de edilen açısından birçok sebebi vardır. Hasede sebep olan bu durumlar çoktur ve hepsinden bahsetmemiz mümkün değildir.

Biz, hasede sebep olan durumları belli başlı bazı başlıklar altında ele alacağız.

3.1.1.1. Allah'ın Hükmüne Razi Olmama

Hasedin en önemli kaynaklarından biri Allah'ın taksimine razı olmamak ve bu taksimi beğenmemektir. Kişinin çeşitli nimetlerden dolayı başkasından düşük derecede olması, açgözlülüğünden elindekilere kanaat etmeyip başka birinin elindekine de göz dikmesi, Allah'ın insana verdiği razı olmama ve buna kanaat getirmemekten kaynaklanır. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de: *أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ* “Yoksa onlar, Allah'ın lütfünden verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar?”³⁹⁴ buyurularak, sırf hasetlerinden, Allah'ın istediğine istediği nimeti tahsis etmeyi çekemiyorlar, inkâr ediyorlar denmektedir.³⁹⁵

Allah'ın verdiği razı olmama bir nevi verdiklerini inkâr etmek ve O'na isyan etmektir. Kıskanma duygusunun semadaki sonucunun ilki İblisin akıbeti, dünyadaki olumsuz sonuçlarının ilki ise Hz. Âdem'in çocukları arasında yaşanan olaydır. Bu, aynı zamanda Allah'ın hükmünü beğenmeme ve ona karşı çıkmaktır.³⁹⁶

³⁹² Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 240-242.

³⁹³ Alfred Adler, *Yaşama Sanatı*, trc., Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1992, 97.

³⁹⁴ Nisa, 4/54

³⁹⁵ Ebü'l-Kasım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l İşarat, (Tefsiru küşeyri)*, Tahk., İbrâhim Besyûnî, Heyetu-l Mısıriyye, Mısır, tsz., I, 339.

³⁹⁶ Zemahşerî, *El-keşşâf*, II, 624-625.

Allah, insana herhangi bir nimet ile lütufta bulunur. Bu da ancak Allah'ın istediği şekilde dilemesiyle olur. Cenabı hak, imtihan gereği bazılarına çok bazılarına da az lütufta bulunabilir. Kendisine şan, şöhret, dünya makamı, çocuklar, güzellik ya da herhangi bir nimet az bahşedilmiş kişi halinden memnun olmayıp Allah'a isyan etmek isterse iki ihtimal ortaya çıkar: Ya bu nimetleri nimet sahiplerinden zorla ve zulmederek alır ya da elinden bir şey gelemediğinden onlara haset ederek duygularını ortaya çıkarır.

Kıskanç, ilahi taksimata rıza göstermiyor demektir. Zekeriya Peygamber de Allah'ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: kıskanç kişi nimetime düşman, hükmüme kızan ve kullarım arasında yaptığım taksimata rıza göstermeyen biridir. Resulullah (s.a.v.) buyuruyor: “*Ümmetim için endişe duyduğum şey aralarında servetin çoğalıp birbirlerine haset ederek dövüşecek olmalarıdır.*”³⁹⁷

Hasid, haset ettiği kişiye gelen musibetlerden memnun ve ona verilen nimetlerden mahzun olup kader ve rahmet-i İlâhiyeye, onun hakkında ettiği iyiliklerden küsüyor; âdeta kaderi tenkit ve rahmete itiraz ediyor. Kaderi tenkit eden başını örse vurur kırar. Rahmete itiraz eden rahmetten mahrum kalır.³⁹⁸ Allah'ın hükmüne rıza göstermek kaderici bir anlayışla olaylara bakmak değildir. Tevekkül ile elinden geleni yapıp sonuç ne olursa olsun Allah'ın verdiklerine razı olmak, ona karşı çıkmamaktır.

Hasetçi, haset ettiği kişide bulunan nimetlerin Allah'tan olduğunu hatırlamalı ve bu kötü duygudan vazgeçip O'ndan istemelidir. “*Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.*”³⁹⁹ ayetinde belirtildiği gibi Allah isteyene ve çalışana istediğini vereceğini vaat etmiştir. İnsana düşen de başkasını haset etmek değil, Allah kendisine de bu nimetleri versin diye çalışıp çabalamaktır.

3.1.1.2. Hırs

“Hırs, bir amaca ulaşma hususunda kişinin bütün benliğini saran istek ve tutku anlamında ahlâk terimidir.”⁴⁰⁰ Hırs, insanı olanla yetinmeyip daha fazlasına ya da daha iyisine ulaşma çabasıdır. Bu çaba gittikçe kıskançlığa dönüşebilir. Çünkü daha iyisine

³⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 234.

³⁹⁸ Said Nursi, *Mektubat*, RNK Neşriyat, İstanbul, 2014, 284.

³⁹⁹ Zuhruf, 43/32

⁴⁰⁰ Çağrıcı, 'Hırs', *DİA*, XVII, 383.

ulaşamayanın doyumsuz hırsı bu sefer nimet sahibinin elindekine göz dikmesine sebep olur. Arzuladığı nimete sahip olamayınca da karşıdakini çekemez ve ona haset etmeye başlar.

İblis ve Âdem'in işledikleri günahların sebebi çekememezlik ve hırs duygularıdır. İblis âdemi çekemediği için lanetlenip cennetten kovulmuş, Âdem de hırsından rabbinin yasakladığı ağaca yaklaşmış ve cennetten kovulmuştur. Haset ve hırs bütün kötülüklerin dal verdiği iki ağaç hükmündedir.⁴⁰¹ Kabil'in Habil'e haset etmesinin en önemli sebebi de yaradılışa güzel olan kıza sahip olma hırsıydı. Hırsı haset etmesine, hasedi de kardeşini öldürmeye kadar götürdü.

İnsanın hırsı, nimetin başkasında olmasını istemeyip kendisinde olmasını arzulama ya da başkasında olanın da kendisine geçmesini isteme olarak çekememe ve kıskanma şeklinde tezahür eder.

3.1.1.3. Büyükleme (taazzüz)

“Hasede sebep olan bir duygu da kişinin başkasını hakir ve hor görerek kendisini büyük görmesidir. Buna taazzüz de denilmektedir. Hasede kaynaklık eden böyle bir duygu Kuran'ın ruhuna ters düşmektedir. Çünkü Kuran, insanların Allah katında eşit olduğunu, hiç kimsenin kimseyi hor ve küçük görmemesinin gerektiğini haber vermektedir.”⁴⁰²

Geçmiş kavimlerin inanmama sebeplerinden biri de kendilerini beğenmelerinden ortaya çıkan haset duygularıydı. Kendini üstün gören bu toplumlar inanmıyorlar ve inananları yollarından engelleyemediklerinden de iş kıskançlık ve hasede dönüşüyordu. Geçmiş milletlerin hasede kapılarak inkâra sürüklendiklerine işaret eden pek çok ayet bulunmaktadır.

“Kavminin ileri gelen inkârcıları, "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz

⁴⁰¹ İsfahânî, “*ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*”, 245.

⁴⁰² Nurettin Turgay, “İslam'da Hased Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, XII, Ankara, 2004, 85-87.

kanaatini taşıyoruz" dediler."⁴⁰³ ayetinde, kavmin ileri gelenlerinin kendilerini üstün, diğerlerini de ayak takımı olarak nitelediklerini, onlarla aynı ortamdan bulunmayı kendileri için bir ayıp saydıklarını görmekteyiz. Bu onların büyüklük taslamalarının bir göstergesidir. İstediklerine nail olamayınca da haset ve kinlerinden peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardır. Bunun benzerini mısır firavunlarından da görmekteyiz. Ayette: "*Soydaşları bize kölelik ederlerken bizden farklı olmayan bu iki adama (Musa ve Harun) mı inanacağız!*"⁴⁰⁴ sözüyle buna işaret edilmiştir.

"Kendini beğenen insanların kıskançlık duygusu, hayatlarında çok önemli yer işgal eder. Bunlar başkalarını kıskanırlar ve başkalarının da kendilerini kıskandıklarına inanırlar."⁴⁰⁵ Böylece kendilerinde bulunan bu duygu onları haset etmeye sürüklemektedir. Başkasına üstünlük taslama karşısındaki de kendisine haset etmesine sebep olabilir. Burada haset eden kişi bizzat kıskançlık eğilimi göstermemekte, kendini beğenen ve kibir gösterene karşı doğal bir savunma haline girmektedir.⁴⁰⁶ Bu anlamda büyükleme hem sahibinde haset hastalığının oluşmasına sebep olur, hem de muhatabın bu duruma bir savunma olarak hasede başvurmasına sebep olur.

Kendini büyük görme ve hasetle bu yanlış davranışını daha da kalıcı hale getirmenin yanlış olduğu ve bunun Allah katında hiçbir faydasının olmadığı; aksine zararlı olduğu: "*Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.*"⁴⁰⁷ ayetinde ifade edilmiştir. Kişinin kendisine biçtiği konum ve kendinde tahayyül ettiği meziyetler büyüklük ve değer ölçütü değildir. Büyüklükte asıl ölçü, kişinin Allah katındaki konumudur.

3.1.1.4. Irkçılık

Irk (العرق) kelimesi Arapçada kök, saçın ciltte kök vermesi, bitkinin gövdesi, damar anlamlarını içerdiği gibi; asalet, irsi özellik, nesep, menşe anlamlarına da gelir.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Hûd, 11/27

⁴⁰⁴ Mü'minûn, 23/47

⁴⁰⁵ Tarhan, "Büyüklük Hastalığı", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 1998, I, 58.

⁴⁰⁶ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 240.

⁴⁰⁷ Hucurât, 49/13

⁴⁰⁸ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "ark" mad., X, 240; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l kâmûs*, "ark" md., XXIV, 130.

“Cenabı Hak insanları farklı ırk ve şubelere, aşiretlere ayırmakla toplum hayatının ahenk ve düzenini sağlamıştır. Böylece kabileler birbirlerini tanıyacaklar, birbirlerine yardım edecekler ve birbirlerinin eksikliklerini tamamlayacaklardır. Toplum hayatında işbölümü ve ihtisaslaşma hayatın kemaline yardım ettiği gibi; farklı ırk ve kabiliyette yaratılmaları da, tanışmalarına, yardımlaşmalarına, gelişmelerine sebeptir.”⁴⁰⁹ Oysa bu farklılıkları bir üstünlük ve meziyet olarak görmek, başkasını dışlama ve dolayısıyla toplumsal bozulmalara sebep olur.

Toplumsal hastalıklardan biri olan ırkçılık, haset etmenin başlıca sebeplerinden biridir. Mekke'nin fethedildiği gün, Peygamber Efendimiz'in emri üzerine Bilal-i Habeşî Hazretleri Kâbe'nin üzerine çıkararak ezanı okumuş ve bazı müşrikler: Muhammed şu karakargadan başka birisini bulamadı mı?" diyerek, Bilal'i tahkir etmişlerdi. Bunun üzerine, şu ayet kerime nazil oldu:

*“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”*⁴¹⁰ Ayette kavim, ırk ve kabileciliğin üstünlük sebebi olmayacağı gerçeği açık bir şekilde vurgulanmıştır. Farklı soy, yapı veya kültürde olmanın birçok hikmete binaen Allah'ın iradesiyle olduğu ve üstün olmanın ise sadece takva ve salih amel ile olacağı belirtilmiştir.

Allah (c.c.) bir ayette :“*Müminler ancak kardeştir. Öyle ise kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'tan korkun umulur ki merhamet olunursunuz.*”⁴¹¹ buyurmuştur. İslam kardeşliği toplumda sevginin, barışın, yardımlaşmanın ve birliğin hâkim kılınmasını gerektirir.⁴¹² Hz. Peygamber (s.a.v.) de kin, haset ve ırkçılık gibi çirkin vasıflar hakkında müminleri şöyle uarmıştır: “*Birbirinize buğz etmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz.*”⁴¹³

İrkçılık ve kabilecilik hastalığına sahip milletlerin başında Yahudiler gelmektedir. Yahudiler kendilerini en üstün ırk olarak görmektedir. Tarihte birçok olay bunu

⁴⁰⁹ <https://sorularlaislamiyet.com/blog/bir-ayet-i-kerimenin-gozuyle-irkcilik>

⁴¹⁰ Hucurât, 49/13

⁴¹¹ Hucurât, 49/10.

⁴¹² Kutup, *Fî zılâli'l-kur'ân*, IX, 326.

⁴¹³ Buhari, Edeb, 57; Müslim, Birr, 23; Tirmizi, Birr, 24.

göstermektedir. Bu düşüncelerinden ötürü kendi ırklarından olmayan Hz. Muhammed'i (s.a.v.) de kıskanmışlar ve ona inanmamakta ısrar etmişlerdir.

Ayetlerde şöyle geçmektedir: *"Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene inanırız" derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'an, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resulüm!) Onlara, "Şayet siz gerçekten inanıyor idiyse daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" deyiver."*⁴¹⁴

Göründüğü gibi ırkçılık hastalığı, insanı hasede ve diğer çirkin durumlara sokmaktadır. Neticede peygamberleri bile öldürme fiilini de yaptırmaktadır. Üstünlük ve şeref, Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından şiddetle kaçınan muttakiler, yani takva sahiplerininindir.

3.1.1.5. Cimrilik ve Tamah

Servet edinme tutkusuyla karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma eğilimi. "Adi, alçak" anlamındaki Farsça cimri kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle "pintilik, hasislik" manasında kullanılır. İslâm ahlâk literatüründe aynı kavramlar, şuhh ve buhl kelimeleriyle ifade edilir. Buna göre şuhh, öncelikle kişiyi mal mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, buhl ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmaktır. Cimrilik anlamına gelen şuhh, buhl'un ileri derecesidir. Buhl kişilerde, şuhh ise genelde görülür. Denilir ki pintilik malda, cimrilik ise mal ve ilimde olur.⁴¹⁵

Çekememezlik bir açıdan aşırı cimriliktir. Çünkü cimri, kendi malını kıskanan kimsedir. Hasetçi ise Allah'ın lütuf ve nimetini kıskanan biridir. Nitekim şöyle denmiştir: Hasetçi, sahip olmadığı şeylerde cimrilik eden kişidir. Bir diğer açıdan zalimlerin en zalimidir. Çünkü başkalarının sahip oldukları hayırların zail olması için çalışarak onlara zulmetmekte hatta Allah'ın takdir ettiği nimetlere rıza göstermeyerek rabbine bile isyan etmeye yeltenmektedir.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Bakara, 2/91

⁴¹⁵ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "şuhh" md., II, 495; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-kâmûs*, "şuhh" md., VI, 498.

⁴¹⁶ İsfahânî, *"ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a"*, 245.

Anormal durumlardan biri olan haset, cimrilik ve tamahın nefiste birleşmesi sonucunda meydana gelmektedir. Haset cimrilikten daha kötüdür. Çünkü cimri kimse sadece sahip olduğundan başkasına bir şeyi vermeyi istemez. Hâlbuki haset eden kimse, kendisinin sahip olmadığı bir şey bile olsa başka bir kimsenin kendisine lehine olacak herhangi bir şey elde etmesini istemez.⁴¹⁷

Kötü tabiatlı insan, Allah'ın kullarına verdiği hayırları ve nimetleri gördükçe, nimet sahiplerini kıskanır. Aslında bu bir ruh hastalığıdır. Çünkü nimetin karşıdakinden gidip gitmemesinin kendisine hiçbir faydası yoktur. Allah'ın kullarına verdiği nimet sanki kendi mülkünden gidiyormuş gibi cimrilik eder. Ruhen çirkef olan bu kişi, Allah'ın kullarına verdiği bu nimetleri kıskanmaktadır. Bunun sebebi o kişinin yaratılışta cimri ve kıskanç olmasıdır.⁴¹⁸

“Cimrilik, insanda diğer bazı yönelimlerle birlikte bulunur. Adler, cimrilik yöneliminin hasetle, kendini beğenmişlikle, bencillikle iç içe ve aynı zamanda var olduğunu belirtir.”⁴¹⁹ “Cimriliğin hem hasetle hem de açgözlülük ve kendini beğenmişlikle yakından ilişkisi vardır. Çoğunlukla birlikte meydana çıkarlar. Dar görüşlü, korkak ve pinti olanlar cimrilik hastalığına kolay yakalanırlar. Cimrilik bir sağlık belirtisidir. Melankoli, paranoya gibi bazı patolojik durumlarda cimrilik ruhsal bir dengesizlik olarak ortaya çıkar.”⁴²⁰

Kur'an'da bu konuda Yahudiler örnek olarak gösterilmektedir. Allah, Yahudileri cimrilik ve haset ile nitelemektedir ki bunlar en kötü iki özelliklerdir. Bular kendilerine verilen nimeti başkalarından esirgiyor, bununla da yetinmeyip başkalarına verilen nimetin de kendilerinin olmasını istiyorlardı.⁴²¹

Hz. Peygamber: “İki haslet vardır ki bir müminde asla beraber olmaz: Cimrilik ve kötü ahlak”⁴²² buyurarak, cimriliğin ve kötü ahlakın müminde olmaması gerektiğini

⁴¹⁷ Ebû Bekir er-Râzî, “*Resâil Felsefiyye li Ebî Bekr er-Razî*”, “*et-Tıbbu'r-Ruhanî*”, 48.

⁴¹⁸ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 241-242.

⁴¹⁹ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, trc., Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1998, 250.

⁴²⁰ Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, XI/2, 2007, 333; Eric Hoffer, *Aklın Muhteris Çağı*, trc., İhsan Durdu, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, 74; Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, 137; Bozkurt Koç, “*Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif-Kompulsif Kişilik Bozukluğu*”, EKEV, Erzurum.

⁴²¹ Zemahşerî, *El-keşşâf*, I, 521; Kuşeyrî, *Letaifu'l İşarat(Tefsiru küşeyri)*, I, 339.

⁴²² Tirmizî, *Birr*, 41

ifade etmiştir. Bir diğer hadislerinde ise: “*Cimrilik etmekten sakının. Çünkü cimrilik sizden önce yaşayan insanları, birbirini boğazlamaya ve dokunulmaz haklarını çiğnemeye götürmek suretiyle helak etmiştir.*”⁴²³ buyurarak cimriliğin mümine yakışmayan bir durum olduğunu ve birçok soruna neden olan böyle çirkin bir hasletten uzak durulması gereğini vurgulamıştır.

Cimrilik hasleti ayetlerde de kötülenmiştir.⁴²⁴ “*Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah’ın kendilerine lütfunden verdiğini gizleyen kimselerdir.*”⁴²⁵ ayetini Nesefî (ö.710/1310) şöyle tefsir etmiştir: Onlar ya kendi elleriyle ya da başkasının eliyle cimrilik yapıp cömertliği öldürüyorlar. Denilir ki buhl kendi yiyip başkasına yedirmeme, şuhh ise ne kendi ne de başkasına yedirmedi.⁴²⁶

Allah cömerttir, cömert olanın kuluna da yakışan vasıf cömertliktir. Çünkü “*Şeytan sizi fakirlikle korkutur; sizi her türlü hayâsızlığı ve ahlâksızlığı yapmaya teşvik eder. Allah ise size bağışlamayı ve bol nimet vermeyi vaat eder. Allah, lütfu pek geniş olan, her şeyi hakkıyla bilendir.*”⁴²⁷ ayetinde belirtildiği gibi; varlık da yokluk da birer imtihan vesilesidir. Kula düşen, müjdelenmiş nimetlere sahip olabilmek için çaba sarf etme ve Allah’ın gösterdiği doğru yolu seçip, “*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.*”⁴²⁸ ayetini rehber etmektir.

3.1.1.6. Düşmanlık, Kin ve Öfke

Kişi, düşmanından intikam alma düşüncesindedir. Düşmanındaki maddi ve manevi güzelliklerin ondan gitmesini arzular. Ona karşı kin ve nefret besleyerek bu arzusunu gerçekleştirmeye çalışır. Bunun sonucunda da kendisine düşmanlık beslediği kişiye karşı kıskançlığı şiddetlenir. Bu da onu haset etmeye zorlar. Bunu fiiliyata ister döksün ister dökmesin neticede düşmanlık kişide haset şeklinde tezahür etmiş olur.

Düşmanlık duygusu birçok zaman haset şeklinde görülür. Özellikle de İslam’dan nasiplenmeyen Ehli kitap, münafık ve müşriklerin efendimize ve müminlere olan düşmanlıkları onları haset etmeye zorlamıştır. “*Ey iman edenler! Sizden olmayanları*

⁴²³ Müslim, Birr, 56

⁴²⁴ Nisâ, 4/37; Necm, 53/33-34; İsrâ, 17/100; Âl-i İmrân, 3/180; Teğabûn, 64/16

⁴²⁵ Nisâ, 4/37

⁴²⁶ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâkiku't-Te'vîl (tefsiru nesefî)*, I, 357.

⁴²⁷ Bakara, 2/268

⁴²⁸ İsrâ, 17/29

sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır. Kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışlardır. Eğer düşünüyorsanız! Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler. Eğer sabreder ve sakınırsanız, onların tuzağı size hiçbir zarar vermez. Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”⁴²⁹ ayeti onların düşmanlık ve hasetlerine işaret etmektedir. Mü'minlere düşmanlık besleyen ve bunu her fırsatta bilfiil gösteren Ehli Kitab'ın düşmanlıklarının hasede dönüşmesine birçok ayette yer verilmiştir.⁴³⁰

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşıldığı üzere, Ehli kitab'ın müminlere olan düşmanlıklarının kin ve öfkeye, dolayısıyla da hasede dönüşmesi açık bir şekilde ifade edilmiştir. Eğer inananlar bir düşmana mağlup olsa veya içlerine bir nifak düşse ya da onlara bir bela isabet ederse, buna sevinirler.⁴³¹ Onların bu düşmanlıkları, ehli imana birçok tuzak kurmalarına da sebep olmuştur.⁴³²

Haset, kin ve düşmanlığı gerektirir ve bu iki duygu hasedin başta gelen sebeplerindendir. Takva sahibi bir kişi kin tutmamaya ve bunu nefsinden bulundurmamaya gayret eder. Düşmanlıkla haset Allah'ın kâfirlere nispet ettiği hasletlerdir.⁴³³

3.1.1.7. Kibir ve Gurur

Hasedin önemli sebeplerinden biri de, insan fitratında bulunan kibir ve gurur duygusudur. Kibirli kişi, sadece kendisini büyük görür. En iyi sıfatların sadece kendisinde olduğunu iddia eder veya öyle olmasını ister. Bu da kendisinden daha üstün olan ya da olabilecek birini çekememesine, ona kin beslemesine sebep olur.⁴³⁴ Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir, tevazuun zıddı olarak “kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir.⁴³⁵

⁴²⁹ Âli İmrân, 3/118,120

⁴³⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*, VIII, 342.

⁴³¹ Konyalı Mehmet Vehbi, *Büyük Kuran Tefsiri (hülasatül beyan)*, II, 709-710.

⁴³² Abdullah b. Abbas, *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs*, 55; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr(Mefâtîhu'l-Gayb)*, VIII, 344.

⁴³³ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 240.

⁴³⁴ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 240.

⁴³⁵ Mustafa Çağrırcı, 'Kibir', *DİA*, XXV, 562.

Kur'an'ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde kibir ve gururla hareket etmenin kötülüğünden bahsedilmektedir. Bu konuda birkaç örnek şöyledir: "*Meleklerle, "Âdem'e secde edin" dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.*"⁴³⁶ (İblis), "*Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın*" dedi. Allah, "*Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!*" buyurdu.⁴³⁷

İblis, kendisinden yaradılışça daha düşük gördüğü Âdeme karşı büyüklendi ve kibri haset ve kıskançlığa dönüştü.⁴³⁸ Şeytan, kendisinden düşük ve hakir gördüğü insana nasıl secde edecekti? Bu onun kibrinin bir tezahürüydü. Çünkü İblis, kibrinden dolayı Hz. Âdemin üstünlüğünü inkâr etse de aslında Hz. Âdemin kendisinden üstün bir yaradılışla yaratıldığını bilmekteydi. Dolayısıyla kendisinde bulunmayan ve Âdem'de bulunan üstün meziyetler onu çekememeye ve kıskançlığa itmişti.

Allah Teâlâ iblisin kalbindeki haset, kin ve küfrü bilmekte, melekler ise bilmemektedir. Bunlar Âdeme secde emrini alınca, meleklerin kalbinde itaat ve sevgi belirdi, şeytandan ise kibir hile ve haset ortaya çıktı. İblis Kibirleşip büyüklendi ve kâfirlerden oldu.⁴³⁹

Başka bir örnekte Mekkeli müşriklerdir. Müşriklerin peygamberimize karşı hasetlerinin en önemli sebeplerinden biri de kendilerinde bulunan kibir duygusuydu. Mekke'nin uluları ve seçkinleri olan bu kibirli insanlar, kendi sınıflarından olmayan birine itaati gururlarına yediremediler. "*Bu Kuran, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!*" diye de eklediler."⁴⁴⁰ ayetinde işaret edilen geçmiş kavimlerin kibir ve hasetleri, aynen müşriklerde de tezahür etmişti. "*Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?*"⁴⁴¹ diyerek, Müminlerle alay ediyor, kibirlerini her fırsatta çirkin davranışlarıyla gösteriyorlardı. Eğer Kur'an kendileri gibi birine gelseydi zorlarına gitmezdi. Bu şekildeki sözlerinin inanmama hususunda özür sayılmayacağı, onların sadece kibirlerine kapılıp haset etmeleri inanmalarına engel oluyordu.

⁴³⁶ Bakara, 2/34

⁴³⁷ A'araf, 7/12-13

⁴³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vî'l-Kur'an(tefsiru taberi)*, I, 296.

⁴³⁹ Cevziyye, *Et-Tefsirü'l-Kayyım*, I, 133.

⁴⁴⁰ Zuhuf, 43/31

⁴⁴¹ En'am, 6/53

“Bizim huzurumuza çıkarılacaklarını hiç beklemeyenler, "Bize melekler gönderilmesi veya rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?" diyorlar. Gerçek şu ki onlar içlerinde derin bir kibir duygusu besliyor, azgınlıkta sınır tanımıyorlar.”⁴⁴² gibi birçok ayet, toplumların benliğini sarıp onları helake götüren kibir illetinden bahsetmektedir. Geçmiş kavimlerin kibirlerinden peygamberlere haset edip inanmamaları ve Allah’a boyun eğip kullukta bulunmamaları, Allah için bir eksiklik değildir. Aynı zamanda bu durum Allah’ın şanından bir eksiklik göstermez. Hem Allah’ın buna ihtiyacı da yoktur. Ayet bu durumu şöyle izah ediyor: “Şayet kibirlerine yediremezlerse bilsinler ki rabbinin katında bulunanlar bıkip usanmadan, gece gündüz O’nu tesbih etmektedirler.”⁴⁴³

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”⁴⁴⁴ ayeti de, istenmeyen ve hoş görülmeyen bir davranış tanımlarken, aynı zamanda bu menedilen davranıştaki nahoş niteliği ilginç bir tasvirle duygusal boyuta taşımıştır. Ayette insanlar kibir konusunda ikaz edilirken, bu davranışın nitelikleri ve bireyin tavrındaki yansımalarının tasviri, dikkat çekici bir yöntemle ifade edilmektedir.⁴⁴⁵ “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.”⁴⁴⁶ hadisi kibirli olmanın zararını güzel bir şekilde ifade eder. Bu durumun haset duygusunu beslemesi ve ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Çünkü kibirli kişi herhangi bir dünya nimetinde kendi rakiplerini kıskanır onların kendisinden daha aşağı derecede olmasını arzular. Buna güç yetiremediğinde de haset etmekten başka yol bulamaz.

Mümine düşen Allah’ın kendisine verdiği nimetler sebebiyle kibre kapılmamaktır. Kendisini başkasından üstün görüp böbürlenmemektir. Kendisinde bulunan bu haslet sebebiyle nimet sahibi başka insanlara da haset etmemektir. Unutulmamalıdır ki, “Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla

⁴⁴² Furkân, 25/21

⁴⁴³ Fussilet, 41/38

⁴⁴⁴ İsrâ, 17/37

⁴⁴⁵ Kerim Aydın & Mehmet Şanver, “İsrâ Sûresi’ne Eğitsel Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, 23/2, 47.

⁴⁴⁶ Müslim, İman, 147

sevmez.”⁴⁴⁷ ayetini rehber edip bu kötü hasletten uzak durmak, inancın gereğidir ve mümine de yakışan budur.

3.1.1.8. Şaşkınlık ve Kuşku

Kur’an’ı Kerim’de geçmiş ümmetlerin kendilerine kendileri gibi bir insanın tebliğde bulunması ve onları hakka çağırması sebebiyle şaşkınlık içerisinde oldukları bildirilir.⁴⁴⁸ Bu şaşkınlık, onların hakka yönelmelerinden çok, haktan uzaklaşıp hakkı kabul etmemelerine sebep olmuştur. Kur’an ayetleri, onların bu durumlarının vahametini şu ayetlerle belirtiyor: *“Günahattan sakınıp da rahmete nail olabilirsiniz diye, içinizden sizleri uyuracak bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaşırдыңız mı?”*⁴⁴⁹ *“İçlerinden bir adama, insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahiy etmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, "Bu elbette apaçık bir sihirdir" dediler?”*⁴⁵⁰ Onların bu itirazları alışık olmadıkları yeni bir durumla karşılaşmaları ve şaşkınlıklarını göstermektedir.

Peygamberlerin tebliği karşısında şaşkınlık içinde kalan toplumlar, ilkin kuşkuya kapılıp inanmakta zorlanmışlar. Daha sonra inananlar çıksa da kuşkularını atamayıp bunu düşmanlık ve hasede çevirmiş ve peygamberlere başkaldırmışlardır.

Kendilerine gelen elçilere: *“Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de ellerini ağızlarına götürüp getirerek,(şaşkınlıkla) "Biz size gönderilene inanmıyoruz, bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz" dediler.”*⁴⁵¹ *“Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem rahman herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!”*⁴⁵² *“Bu da olsa olsa sizin gibi sıradan bir insan, sizin yediğinizden yemekte, içtiğinizden içmektedir. Sizin gibi sıradan bir insana uyacak olursanız o zaman herhalde kaybedenlerden olursunuz.”*⁴⁵³ diyerek, ilahi çağrıya uzak durmuşlar.

⁴⁴⁷ Nisâ, 4/36

⁴⁴⁸ İsrâ, 17/94

⁴⁴⁹ A'râf, 7/63

⁴⁵⁰ Yûnus, 10/ 2

⁴⁵¹ İbrâhîm, 14/9

⁴⁵² Yâsîn, 36/15

⁴⁵³ Mü'minûn, 23/33-34

Kendileri gibi bir insanın Risalet, vahiy ve Allah'a yakınlık gibi mevkie ulaşmasına şaşkınlık ve bu şaşkınlıkları neticesi haset ettiler. Bunun sonucunda da peygamberlik nimetinin onlardan alınmasını istediler. Yaradılıştaki kendileri gibi olan insanın kendilerinden üstün olacağından korktular.⁴⁵⁴

Geçen ayetlerde haber verildiği gibi geçmiş toplumlar kendilerine gelen peygamberlerin vahye mazhariyetlerini çekememişler, Allah'a yakınlıklarını hayretle karşılayıp onları böyle yüce makamlara layık görmeyerek haset etmişler. Yaradılıştaki kendileri gibi olan bir insanın kendilerinden üstün olmasını kabullenmeyip, peygamberliğin onlardan gitmesini istemişlerdir. Burada kibirlenme, baş olma, düşmanlık ve diğer sebeplerden herhangi biri söz konusu değildir. Burada tek sebep onların olaylara karşı gösterdikleri bir taaccüptür.⁴⁵⁵

“De ki: Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.”⁴⁵⁶ ayeti, onların şaşkınlık yaşayıp haset ve kin gütmelerinin yanlış olduğunu, bu sebepten ötürü de inanamamalarının anlamsız olduğunu ifade etmektedir. İnsana insan türünden resul gelmesinin hiç şaşılacak bir durum olmadığı vurgulanmıştır.

3.1.1.9. Makam ve Mevki Sevgisi

İnsanoğlu tarih boyunca, makam ve mevki sevgisi ya da baş olma aşkıyla birbirlerine haset etmişler, düşmanlık yapmışlar ve hatta bu yüzden zaman zaman birbirleriyle savaşmışlar. Allah, insanoğlunu kendisine itaat ve kendi aralarında da barış içinde yaşamalarını öğütlediği halde onlar birbirlerine haset edip, ayrılığa düşmüşlerdir. Çünkü onların her biri tek başına lider olmayı ve yalnız kendisinin söz sahibi olmasını istemiştir.⁴⁵⁷ Çünkü insan, kendisine rakip olarak gördüğü kişiyi çekemez ve ona haset eder. Maksuduna ulaşmak için elinden geleni yapar. İktidar mücadelesinin olduğu her ortamda çekişme ve mücadele olmuştur. Taht kavgaları yüzünden yaşanan kargaşa sonucunda meydana gelen ölümler ve daha birçok tarihi yıkım, haset ve kıskançlık sebebi ile olmuştur.

⁴⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 239-240.

⁴⁵⁵ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 241.

⁴⁵⁶ İsrâ, 17/95

⁴⁵⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, III, 646.

Makam ve mevki sevgisi de toplum hayatında kıskançlığa sebep olan en büyük nedenlerden biridir. Üstün ve yüksek makamlara kendisini layık gören kişi, istenilen makama ulaşamayınca makam sahibini çekemez ve haset etmeye başlar. Ta ki o makam onun elinden çıkıp kendisine geçsin. İstedığı makama erişen hâsid, bu sefer de makamının elinden çıkması tehlikesine karşı muhtemel rakiplerini kıskanır, onlara haset besler. Burada hasedin tek sebebi, baş olma tutkusuyla kendisine rakip olabilecek kişileri kıskanmadır.⁴⁵⁸

Şöhret kazanmak hırsıyla yanıp tutuşan ve kendisinin herkes tarafından tanınmasını isteyen kişi, kendisiyle menfaat çatışması yaşadığı herkesi kıskanır, onlara haset eder.⁴⁵⁹ Şöhret ve makam hissi, ahiretini düşünenler için tehlikeli ve günaha girme sebebi olabilir. Sadece dünya hayatını önemseyenler için de sonuçları itibariyle gayet tehlikeli ve birçok kötü ahlâkın da kaynağı olma ihtimali var.⁴⁶⁰ Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlıklarının sebeplerinde biri de babalarının yerine göz dikmeleriydi. Onlar, Hz. Yakup'un hem aile reisliği gibi dünyevi hem de peygamberlik gibi uhrevi makamlarını arzuluyorlardı. Yusuf'un rüyasını duyduktan sonra da zaten var olan hasetleri daha da şiddetlenmişti.

Riyaset ve makam, insan için hakiki bir kemal ve üstünlük değildir. Her an elden çıkabilecek geçici ve mecazi bir dünya metaıdır. İnsan ölümsüz olsaydı ve bir gün son bulmasaydı, belki dünya hayatı içi bir önem arz ederdi. Hâlbuki ömrü kısa, hayatın son bulacağı kaçınılmaz. Hiçbir makam sahibi elindeki muhafaza edememiş. Ahiretini düşünen için ise makam ve mevki sahibi olma isteği haram değildir. Fakat kâmil insan ve Müslüman olma yolunda engel olma ihtimalinden dolayı kerih görülebilir. Çünkü makam sahibi hak hukuk meselelerinde eşit ve adaletli davranmazsa manevi bir mesuliyete girer.

3.1.1.10. Gayeyi Elde Edememe Korkusu

Bu durum aynı hedefe yönelenlerin, yaşadığı bir durumdur. Çünkü aynı gayeye yönelen kişilerden her biri, bu gayeye rakiplerinden önce ulaşmak ister. Dolayısıyla onu

⁴⁵⁸ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 241.

⁴⁵⁹ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 243.

⁴⁶⁰ Nursî, *Mektubat*, 401.

gayesinden geri bıraktıracak ve başkalarını öne geçirecek her durum hususunda rakibine haset eder.

Mal, mülk ve miras için ebeveynlerinin yanında daha iyi görünmeye çalışan kardeşlerin durumu ve toplum tarafından kabul görüp güzel bir konuma gelmek isteyenlerin birbirine olan hasedi de buna örnek olarak verilebilir.⁴⁶¹

Kıskançlık dünya işlerinde olduğu gibi uhrevi işlerde de daha iyi makam ya da mertebede olan biri kıskanılabilir. Kur'an'da böyle bir durum tasvip edilmemekte ve inananların bu şekilde haset etmeleri istenmemektedir.⁴⁶² Bu bağlamda, Müslümanların birbirlerine karşı sergilemeleri gereken tavır şu ayette gösterilmektedir: *“Ey rabbimiz” derler. Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.*”⁴⁶³

“Kur'an, başkalarını kıskanmak ve ellerinde olana sahip olmak yerine, o nesnenin veya özelliğin var edicisi olduğuna inanılan Allah'a yönelmeyi, ondan istemeyi ve paylaşımı öngörmektedir. Nitekim inanan bireyin ruh sağlığı açısından bu davranış hem daha olumlu, hem de bu yüzden stres yaşamasının engellenmesi bağlamında önemlidir.”⁴⁶⁴ Bir gayeye yönelenlerin hepsinin aynı kazancı elde etmeleri mümkün olmayabilir. Bu durumda çekemeyip haset etmek başvurulacak en kolay yoldur.

3.1.1.11. Kanaatsizlik ve Şükürsüzlük

İnsan kendinde olanla yetinmeyip kanaat etmezse hep başkasının elindekinde gözü olur, onu elde etmeyi arzular. Bazen bu arzusuna ulaşır bazen de ulaşamaz. İsteddiği şeye ulaşamayan başkasındakini hasetle ister.

Kıskançlık ve çekememe duygularına sebep olan birçok durum vardır. Kanaatimizce Allah'ın verdiklerine kanaat etmeme ve elinde olana şükretmeme hasedin ve kıskançlığın ana sebeplerindendir. Çünkü elindeki nimete kanaat etmeyen fazlasını ister ve bunu da başkasıyla kıyas yaparak bilir. Kıyas ettiği nimet sahibinin elindekini

⁴⁶¹ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 242-243; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, III, 259-260.

⁴⁶² Vâhidi, *et-Tefsîrü'l-Basît*, IX, 139-140.

⁴⁶³ Haşr, 59/10

⁴⁶⁴ Mustafa Doğan Karacoşkun, “Kur'an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2005, IX, 99.

de hırsla, hasetle arzulamaya başlar. Zaten kanaat ve tevekkül, elindekine şükredip daha iyisine ulaşmak için de çabalamaktır. Şükürsüz insanda nimete ulaşmak için çaba olsa da olmasa da, nimetin kendisine geçme isteği ve hırsı vardır.

Anlatılan bu kötü halden kurtulmak için şu hadis rehber edilmelidir: “(Şayet) biriniz, mali imkânlar bakımından ve beden en kendisinden daha iyi durumda olanlara (imrenip) bakacak olursa; bir de (bu yönlerden) kendisinden daha kötü durumda olanlara baksın!”⁴⁶⁵ Hadisten anlaşıldığı üzere kişi kendinden daha iyi birine sadece imrenmelidir. Ona gıpta edip istediğine ulaşmak için de gayret etmelidir. Eğer bu duygunun hasede kayma ihtimali varsa, nimet bakımından kendisinden daha aşağıda olana bakıp haline razı olmalı ve haset duygusundan bu şekilde kurtulmaya çalışmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, “Allah rızık veren güç ve kuvvet sahibidir.”⁴⁶⁶

3.1.1.12. Nefis ve Şeytanın Etkisi

“Şehvet, kibir, hırs ve haset damardaki kana, cesetteki cana benzerler. Eğer bu düşmanlar kuvvet bulurlarsa senin hükmünden, reyinden baş çevirirler. Aklın pençesini kuvvetli görünce, hava ve heves inadı bırakır, emre ram olurlar.”⁴⁶⁷

“Kur’an’da nefsin⁴⁶⁸ kötülüğü emredici karakteristiği vurgulanmıştır.⁴⁶⁹ Ayrıca nefisle mücadele edenler övülürken,⁴⁷⁰ nefsin hevasına uyanlar ise kınanmıştır.⁴⁷¹ Nefsini arındırmanın kurtulduğu müjdelenirken; onu kötülöklere gömüp kirleten kimsenin de ziyana uğradığı uyarısı yapılmıştır.⁴⁷² Güzel ahlâka ulaşmada ve gerçek Mü’min olmada, bütün kötü ahlâkın ve çirkin davranışların kaynağı olan nefsi arındırmanın önemli bir yeri vardır. Bunun yanında Kur’an’da nefis üzerinde hâkim olmak isteyen şeytanın bizim düşmanımız olduğu ve taraftarlarını cehenneme davet ettiği için bizim de onu düşman edinmemiz gerektiği⁴⁷³ uyarısına yer verilmiştir.”⁴⁷⁴

⁴⁶⁵ Buhârî, Rikâk, 30; Müslim, Zühd, 8

⁴⁶⁶ Zâriyat, 51/58.

⁴⁶⁷ Sa’dî Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, trc., Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yayınevi, 1980, 223-224.

⁴⁶⁸ bk., Ahmet Ögke, *Kur’an’da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

⁴⁶⁹ Yusuf, 12/53

⁴⁷⁰ Nâziât, 79/40-41

⁴⁷¹ Bakara, 2/87

⁴⁷² Şems, 91/9-10

⁴⁷³ Fâtır, 35/6-8

Dikkat edilirse görülür ki dünya islerinde sefih olanlar, yaratılışları itibariyle cahil ve zayıf olarak nitelendirilmişler. Bunlar için kınanacak hiçbir durum söz konusu değildir. Ancak, gerçekten bilgili ve dirayetli oldukları halde, kibirleri ve hasetlerinden dolayı ahiret islerini berbat eden sefihler vardır ki, asıl sefihler ve kınananlar bunlardır. Nitekim iblis, Allah'ın yaratıcılığını bilmekte;⁴⁷⁵ hem ahiret gününe,⁴⁷⁶ hem de Yüce Allah'ın izzet ve kudretine inanmaktadır.⁴⁷⁷ “Bütün bunlara rağmen, kibir ve haset duygularına yenik düşmüş, aklını kullanmayıp sefih, yani beyinsiz vasfını kazanmıştır. Yüce Allah böyleleri için: Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimsenin iman etmesi mümkün değildir. (O, akıl ve iradelerini iman tarafına kullananlara iman nasip eder) *“Fakat akıllarını çalıştırmayanlara ise şeytani musallat eder, o pislikte bırakır.”*⁴⁷⁸ buyurmuş ve inanmanın da ötesinde, şeytan gibi hakikati bildikleri halde, sefahati bırakmayıp hakiki manada iman etmeyenlerin de bu pislikten kurtulamayacaklarını *“Allah, iman etmeyenlerin üstüne iste böyle pislik çökertir.”*⁴⁷⁹ ayetiyle bildirmiştir.”⁴⁸⁰

İnsanın nefsi günah işleme yönelimindedir. Kötülük yapmaya kabiliyetlidir. Fakat haramlardan kaçınıp salih amel işleyerek nefsini ıslah edebilir. *“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir.”*⁴⁸¹ ayetinde belirtildiği gibi insan kendisinde bulunan kabiliyet ve yetenekleri hayırda kullanarak hem dünya hem de ahiret saadetini kazanabilir. Çirkin olarak nitelenen duygulardan biri olan haset de terbiye edilse hem dünya hem de ahirette rahata ve huzura erişilir. Eğer bu duygu terbiye edilmezse sahibine hem dünyada keder ve elem çektirir hem de ahiret hayatında sahibini helakete götürür.

Kendisini tüm kötülüklerden arındırmaya çalışarak güzellikleri yaşamaya çalışan doğru yolu bulmuş demektir. Çirkin ve kötü hasletlerini terk etmeyip batılda ısrar

⁴⁷⁴ Bekir Köle, “Alvarlı Muhammed Lutfi'nin Hülâsatü'l-Hakâyık Adlı Eserinde Nefis Algısı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 17/1, 167.

⁴⁷⁵ Sâd, 38/76

⁴⁷⁶ Sâd, 38/79

⁴⁷⁷ Sâd, 38/82

⁴⁷⁸ Yunus, 10/100

⁴⁷⁹ En'am, 6/125

⁴⁸⁰ Emanullah Polat, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Rûhî Hastalıklar”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, 2010, 183-184.

⁴⁸¹ Şems, 91/7-9

edenler ise hep yanlış yolda bocalayıp durmuşlardır. Kıskançlık ve çekememe duyguları da yanlış olan hasletlerdendir. Kişi bu hasletlerden kendisini kurtaramadığı sürece doğru yolu bulmuş olamaz ve bu yönüyle de hakiki manada iman etmiş sayılamaz.

3.1.2. Hasedin Zararları

“Tüm kötü ve iyi eğilimler insanın fitratında potansiyel olarak bulunmaktadır. İnsan, var olan huyları iyi ve kötü olarak ayırt edebilme yeteneğiyle yaratılmış, bu sayede peygamberlerin bu konudaki tebliğlerini algılayabilmişlerdir. Yaratılıştan gelen bu huylar zaman içinde sosyal çevrenin etkisi ve eğitimle gibi etmenlerle insanda karakter haline gelir.”⁴⁸²

“Haset, fitri bir duygudur. Fitri olan bir şey de insana Allah tarafından bazı gayeler için verilmiştir. Çünkü insanda bulunan hiçbir şey abes değildir, boşuna yaratılmamıştır.”⁴⁸³ Kıskanma duygusu da çeşitli gayeler için insana verilmiştir. Bu duygu doğru bir mecraya yönlendirilir ve iyi bir şekilde kullanılırsa faydalı olur. Birçok alanda terakkiye ve gelişime sebep olur. Fakat yanlış bir şekilde kullanılırsa, maddi manevi birçok yıkım ve zarara sebep olabilir. Bu yıkım ve zararlar; kişinin özel, dini ve sosyal hayatında meydana gelebilir.

Haset etme davranışının sebep olduğu zararları teker teker saymak mümkün değildir. Biz haset davranışının sonuçlarını geniş tafsilata girmeden, kişisel, toplumsal ve dini açıdan ele alacağız.

3.1.2.1. Hasedin Kişisel Zararları

Hasedin zararı ilk önce haset edenin kendi kişisel hayatında meydana gelir. Çünkü başkasındaki nimeti kıskanan kişinin aynı nimete nail olma ihtimali ya da elde edemediği nimet sahibine de bir zararı olması düşüktür. Bu şekilde haset duygusu fiiliyata dökülmedikçe haset edenin içini kemirir, onu huzursuz eder, sadece ona zararı olur.

Haset etmede güzel herhangi bir zevk yoktur. Olsa bile sair lezzetlerden çok az bir lezzet bulunabilir. Haset duygusu insanın psikolojisini olumsuz yönde etkilediği gibi

⁴⁸² Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlakilik Dersleri*, İstanbul, 1968, 17-18.

⁴⁸³ Selçuk Coşkun, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı*, Erzurum, 1996, 296.

haset edenin fiziksel durumuna da kötü etkide bulunur.⁴⁸⁴ Haset hem ruh hem de beden için zararlıdır. Hasedin nefse olan zararı: Nefsi uyuşturması ve düşünce gücünden yoksun bırakması ve nefiste uzun süreli gam, keder, üzüntü gibi olumsuz durumlar meydana çıkarmasıdır. Nefsi kendine vakit ayıramayacak kadar meşgul etmesidir. Bedene olan zararı ise: Bedeni uzun süreli uykusuzluklara ve kötü beslenmeye maruz bırakmasıdır. Bunun sonucunda da beden solar, cilt kötüleşir ve mizaç bozulur.⁴⁸⁵ “Haset olunanın ise dünyada ve ahirette bundan hiç zararı olmaz. Hatta faydası olur. Haset edenin ömrü üzüntü ile geçer. Haset ettiği kimsede nimetlerin azalmadığını, hatta arttığını görerek, sinir buhranları geçirir.”⁴⁸⁶

Adler: Kendini sürekli başkalarıyla karşılaştırmak, hem hasetlik duygusunun oluşmasına hem de insanın mutluluğu yakalayamamasına sebep olduğunu söyler.⁴⁸⁷ Bu şekilde haset eden kederlenme, kalp yorgunluğu ve azabı gibi hem ruhen hem de bedenen zarar görür.⁴⁸⁸

Sa’dî Şîrâzî (ö.691/1292) Gülistan adlı eserinde şöyle der: “Kimseyi incitmemeye gücüm yetmiyor. Gelgelelim kiskancı ne yapayım? Zaten kendisi kendisinden eza çekiyor. Ey kiskanç! Öl de kurtul bari. Bu öyle bir azap ki ölüm dışında kurtulamazsın ondan. Bedbahtlar, bahtiyarların saadetinin, mevkiinin zevalini arzu ederler. Yarasa gözlü kimse gündüz görmezse, güneşin ne günahı var? Doğrusunu ister misin? Güneşin kararmasından ise bin öyle gözün kör olması daha iyidir.”⁴⁸⁹

Elmalı’ya göre: Haset düşüncede kaldıkça haset edenin kendinden başkasına zararı yoktur. Bu duruma sabrettiği takdirde sevaba bile girebilir. Hasetçi öyle kötü bir ruh haline girer ki o his anındaki bakışları, haset edileni zayıf bir halde yakaladığı takdirde onu yıldırım gibi çarpmaktadır. Hasetçi bu kötü his ile her türlü fenalığı göze alır. Hasedin gereğini icraya kalkışmayıp da kendi nefsinde sakladığı ve bu yolda nefsi

⁴⁸⁴ Kurtubî, *El-câmi’ li-ahkâmi’l-kur’ân (tefsirul kurtubi)*, II, 71.

⁴⁸⁵ Ebû Bekir er-Râzî, “*Resâil Felsefiyye li Ebî Bekr er-Razî*”, “*et-Tıbbu’r-Ruhanî*”, 51.

⁴⁸⁶ Hâdimî, *İslâm Ahlâkı*, 78.

⁴⁸⁷ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 249.

⁴⁸⁸ Bedruddin İbn Cemaa el-Kinani, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, trc., Muhammet Şevki Aydın, TDV Yayınları, Ankara, 2012, 83.

⁴⁸⁹ Sa’dî Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, trc., Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yayınevi, 1980, 330.

ile mücadele edebildiği takdirde, haset edilene bir kötülüğü dokunmaz, zararı sırf kendine olmaktadır.⁴⁹⁰

“Başkalarının elindeki nimeti kıskanan, nimeti çekemeyen hasetçinin ruhunu sarmış olan kıskançlık ateşi dışarıya vurduğu zaman, haset ettiği kimseye karşı elinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmez. Onu hiçbir şey memnun etmez.”⁴⁹¹ Bu şekilde hem kendisi huzursuz olur hem de karşıdakini çeşitli şekillerde rahatsız eder.

Ebulleys es-Semerkandi (ö.373/983) “hasetten daha kötü bir hasletin olmadığına işaret ederek, haset eden kimsenin şu beş kötülüğün içine düşeceğini söyler:

1. Haset eden kimsenin gam ve kederi eksilmez, üzüntüsü bitmez.
2. Haset etmesi onun için ecir ve sevabı olmayan bir musibettir.
3. Hasedinden dolayı kınanır, ayıplanır.
4. Allah Teâlâ'nın rahmet ve yardım kapıları ona kapanır
5. Haset eden hiçbir başarı kazanamaz.”⁴⁹²

Abdullah bin Ömer (r.a.) anlatıyor: “*Peygamberimiz soruldu:*

Ey Allah'ın Resulü, insanların faziletlisi kimdir? Peygamberimiz:

Her temiz kalpli ve doğru sözlü olandır, buyurdu. Ashap:

Doğru sözlüyü biliyoruz. “Kalbi temiz olmak nedir?” diye sordular.

Peygamberimiz: O, tertemiz, onda günah, başkaldırma, aldatma ve haset olmayan kalptir.”⁴⁹³ buyurdu.

Kişi, içinde haset duygusunu besleyerek başkalarına zarar verir, strese girer kendine zarar verir. Bu duygunun altında kişinin kendine güvensizliği, topluma güvensizliği ve dışlanmışlık hisler gibi duygular yatmaktadır. Aşırıya kaçan bir kıskançlık kişinin yaşam kalitesine ve kişinin psikolojik yapısına zarar vermektedir. Aslına bakılırsa kıskanan kişi kendisine zarar vermiş olur fakat bunun farkında değildir.

⁴⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6403.

⁴⁹¹ Akseki, *Namaz Sürelerinin Türkçe Terceme ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2012, 56.

⁴⁹² Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tenbihul Gafilin Bostanul Arifin*, trc., Abulkadir Akçipek, Bedir Yayınevi, 2002, 85.

⁴⁹³ İbn Mâce, Zühd, 24.

Nitekim kıskanmak kendi içinde bir huzursuzluk ve üzüntü yaratır. Kendini başkalarından daha aşağı seviyede görmesiyle haset duygusu oluşmaktadır.⁴⁹⁴

Haset, haset edilenin haset edenden intikam alması için kullanabileceği en güzel silahtır. Çünkü haset, bizzat hasetçiyi devamlı üzüntü ve keder içinde bırakarak hem ruhsal hem de bedensel çeşitli yıkımlara sebep olur. Bu kötü haslet daha çok kendi sahibine zarar verir. Kendi sahibini çeşitli sıkıntılara sokar.⁴⁹⁵ Bu şekilde fiiliyata dökülmeyen haset sadece sahibine zarar verir. Fakat düşüncede kalmayıp davranışa dökülen hasedin hem sahibine hem de haset edilene çeşitli zararları vardır.

3.1.2.2. Hasedin Dini Zararları

Hasedin maddî ve manevî pek çok zararları vardır. Fakat her şeyden önce hasedin en büyük zararı, Müslüman'ın dini yaşayışına ve din ahlakına verdiği zarardır.

“ *Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.* ”⁴⁹⁶ hadisinde belirtildiği gibi, “bu duygu sebebi ile insanın amelleri boşa gidebilir ve yaptığı iyilikler, sevaplar hiç uğruna yok olabilir. Hasetçinin dini yönde kendisine şu zararlar dokunur: Evvela, günah kazanmasına sebep olur. Çünkü haset haramdır. Haramı işlemek ise günahtır. Haset, Allah'ın bir kuluna nimet vermesini hoş görmemek ve Allah'ın yaptığına itiraz demektir. Ve kalbin üzüntü ve tasası çoğalarak kalbinin huzursuzluk içine düşmesidir.”⁴⁹⁷

Haset duygusu, insanın dünya hayatına zararlı olduğu gibi, ahiretine de zararlı olmaktadır. Haset eden insan, her şeyden önce Allah'ın gazabına uğrar. Onun taşıdığı bu kötü duygu ibadet ve iyiliklerini yok eder. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisinde: “*Bir koyun ağılına giren iki aç kurdun koyunlara zararı, haset ve aşırı derecede mala düşkünlüğün Müslüman'ın dinine verdiği zarardan daha çok değildir.*”⁴⁹⁸ buyurmuştur. Bu hadis bir bakıma, haset duygusunu taşıyan insanın psikolojisini ifade etmektedir. Çünkü haset eden, haset ettiği kişiyi çekemez. Bu durum onu, ister istemez muhatabının aleyhinde konuşmaya sevk eder. Kişinin bu şekilde

⁴⁹⁴ Nihal Şener Güney, *Kur'an'da Psikolojik Sağlık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, 75.

⁴⁹⁵ Ebû Bekir er-Râzî, “*Resâil Felsefiyye li Ebî Bekr er-Razî*”, “*et-Tıbbu'r-Ruhanî*”, 51.

⁴⁹⁶ Ebû dâvûd, Edeb, 44; İbni mâce, zühd, 22.

⁴⁹⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 201.

⁴⁹⁸ Tirmizî, Zühd, 43; Ebû Davût, Edep, 52.

başkasının aleyhinde konuşması, onun sevaplarının başkasına geçmesine sebep olur. Bunun neticesinde hasetçinin sevapları yok olup tükenir.⁴⁹⁹

Haset, hâsidi haset yaptığı kişi hakkında bazı fiil ve davranışlara sürükler. Bu şekilde hasetçinin iyilik ve sevapları haset ettiği kişiye geçmesine sebep olur.⁵⁰⁰ Bu şekilde kıskançlık yapan ve davranışlarıyla da hasedini gösteren kişi, hem bu çirkin davranışıyla günah kazanır, hem de sevaplarının kıskandığı kişinin hanesine geçmesine sebep olur.

Haset duygusu insanın iyi hasletlerini örten, insanı adeta bir canavara sokan bir durumdur. Dünya üzerindeki savaş ve kan akmasının en önemli sebeplerinden biri de hasettir. Kavimler, haset yüzünden peygamberlerini öldürmüştür.⁵⁰¹ Haset sebebi ile gökyüzünde Allah'a isyan edilmiş ve ilk günah işlenmiştir. Yeryüzünde de Allah'a ilk isyan ve günah haset sebebiyle işlenmiştir. İblis Âdem'i, Kabil Habil'i çekememiş, kıskançlık duygusu kardeşi kardeşe katil yapmıştır.⁵⁰² Hz. Yusuf'un kardeşleri de hasetlerinden ona zarar vermek istediler ve kuyuya attılar. Ömür boyu çekecekleri bir utanç ve pişmanlığa sebep oldular. Bununla beraber ahirette karşılaştıkları azabı da hak ettiler.

İman etmiş her birey haset ve benzeri olumsuz duygu ve davranışlardan uzak durarak ahlaki güzellik ve olgunluğa ulaşabilir. Şayet bu hastalığa yakalanmışsa en kısa sürede kurtulmaya çalışmalı ve imanın mekân ittihaz ettiği kalbinde haset pisliğini söküp atmalıdır. İşte insan bu şekilde salih amel işleyerek fazilet sahibi bir birey haline gelir. Dünya hayatında insanlar arasında itibarlı ve saygın olduğu gibi Allah katında da güzel ve yüksek bir makam elde eder. Hem dünya, hem de ahiret hayatında saadete nail olur. Haset hastalığından kurtulamamış her birey, insanlar arasında itibarsızlaşır. Ona zayıf karakterli ve düşük nazarıyla bakılır. Ahiret hayatında ise bu kötü davranışının kötü sonucunu kötü bir akıbetle karşılaşır. "*Mümin bir insanın kalbinde İman ile haset bir arada bulunmaz.*"⁵⁰³ hadisi, hakiki manada iman etmiş bir kişide bu çirkin hasletin olmaması gereğini bildiriyor. Güzel ile çirkin siyah ile beyaz nasıl birbirine zıt ve uzak

⁴⁹⁹ Hayati Aydın, *a.g.e.*, 274.

⁵⁰⁰ Seyyid Mustafa Rasım Efendi, *Tasavvuf sözlüğü*, Tahk., İhsan Kara, İnsan Yayınları, İstanbul, 402.

⁵⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ķur'ani'l-'Azîm*, I, 265.

⁵⁰² Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân (tefsîrul kurtubi)*, XX, 328; Maide, 5/27-30

⁵⁰³ Nesai, Cihad 8.

şeylerse; haset ve iman da birbirine zıt ve uzaktırlar. Bu anlamda müminin kalbinde ikisinin bir arada olması düşünülemez.

3.1.2.3. Hasedin Toplumsal Zararları

Hasedin mahiyeti, yönü, kontrol altına alınabilirlik derecesi, hayra sevk edilme gayreti insandan insana farklılık gösterir. Kimisinde gelip geçer, kimisinde gıptaya veya iyilik yarışına dönüşür, kimi insanda ise kalıp yerleşir; bütün benliğine, hayat tarzına, dünya görüşüne hâkim olur. Bu hissin, insanın hem dünyası hem de ahiret için tehlikeli olan ve her iki hayatı da zehre çevirip kâbusa döndürecek şekli, özellikle bu sonuncu şekildir. Bu tehlike, tek tek insanlar açısından olduğu kadar, toplum için de söz konusudur. Nitekim Hz. Peygamber, “*Önceki ümmetlerin hastalıklarından olan haset ve kin size de bulaştı...*” buyurarak Müslümanları uyarmıştır.⁵⁰⁴

Haset, insanların birbirlerine olan sevgilerini yok eder. Toplumsal güveni sarsar. İnsanları birbirine düşman olmasına ve toplum düzenin bozulmasına sebep olur. İslam dininin öğütlediği kardeşlik duygusu zarar görür. “*Birbirinizle alâkayı kesmeyin! Birbirinize sırt dönmeyin! Birbirinize kin tutmayın! Haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!*”⁵⁰⁵ hadisinde ifade edildiği gibi: Efendimiz de müminleri bu yanlış durumdan kesin bir dille sakındırmıştır. Haset hali, sosyal ilişkilerde insanlar arası yakınlık ve ilişkinin kesilmesine; kin, düşmanlık, birbiri arkasında iş çevirme gibi ahlaki olmayan davranışların yaygınlaşmasına sebep olur.

Geçmiş kavimler hasetleri yüzünden inkârda ısrar etmişler. Peygamberlerine isyan edip, inananlara savaş açmışlardır. Bunun sonucunda toplumda kargaşa ve huzursuzluk hâkim olmuş, birlikleri dağılmıştır. “*Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Hâlbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer.*”⁵⁰⁶ Hasetleri ve inkârda inatları sonucu, ya inananlar zulme uğrayıp yurdundan edilmiş ya da inkârcılar ilahi azaba uğrayıp helak olmuşlardır. Cenabı Hak, geçmiş bu ümmetlerin akıbetlerini görüp ders almak için onların helak oluşlarının sebeplerini tefekkür edip düşünmemizi ister.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Hadislerle İslam, “İyiliği Tüketen Ateş - Haset”, III, 574.

⁵⁰⁵ Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 23

⁵⁰⁶ Fatır, 35/43

⁵⁰⁷ Akgün, *age.*, 202.

Haset duygusunun umumi bir hal alması, toplumsal gelişme ve ekonomik kalkınmayı da olumsuz yönde etkiler. Çünkü birbirini çekemeyenler, varlıklı olma konusunda da birbirinin aleyhine çalışır. Başkasının kendinden daha iyi bir duruma gelmesini istemez. Elinden gelirse fiilen de buna çalışır. Toplumun içine her yönüyle kin ve adavet kaplar. Böyle bir durum sosyal, ekonomik ve diğer alanları da olumsuz yönde etkiler.

Bu duygu, insanı tuhaf bir hale sokar; onu komşusuna bile düşman kılar. Çünkü bu duygu iman zafiyetinden ileri gelmektedir.⁵⁰⁸ İnsanlığa sevgi ve kardeşlik gibi güzel hasletler yerine, nefret ve fesat duygusunu aşılar. Barış ve refah ortamını yok eder.

“Yakasını ömür boyu hasetten kurtaramayan bir insan, toplumsal yaşam açısından kısır biridir. Böyleleri hep başkalarının elinden bir şey kapmak, başkalarının şu ya da bu şekilde hakkını yemek ve rahatını kaçırmak ister, hep bir bahane bulup başarısızlıklarının suçunu başkalarına yüklerler. İnsanlara empati yapıp onları anlamaya çalışmazlar. İnsanları yanlış tanır ve yanlış yargılara onları incitmekten kaçınmazlar. Haset duyguları, onların, en yakın dostlarının bile acı ve ızdırap çekmelerinden zevk almalarına sebep olur.”⁵⁰⁹

3.1.2.4. Nazar (Göz Değmesi) النظر

Hasedin zararlarından biri de göz değmesi denilen nazar durumudur.⁵¹⁰ Toplumda çokça rastlanılan ve tecrübe edilen göz değmesinin sebebi de haset olarak görülmektedir. Sözlükte “bakmak, görmek; düşünmek” anlamındaki nazar kelimesi Türkçede “beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek” manasındadır. Nazar etmek Türkçede göz değmesi, Arapçada ise nazar (isâbetü'l-ayn) şeklinde kullanılır. Nazar kavramı, daha çok kıskançlık duygusunun eşlik ettiği zarar verici etkiye sahip göz ve bakışla ilişkilendirilse de herhangi bir canlı

⁵⁰⁸ Turgay, *age*, 85-87.

⁵⁰⁹ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 249.

⁵¹⁰ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l Muâsıra*, “nızr” md., III, 2232; Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü'l-luğa es-Sihâhu'l- 'Arabiyye*, II, 830.

yahut objeye yönelik hayranlık ve övgü sözleri de etkisi açısından nazar kapsamında görülmüştür.⁵¹¹

Elmalılı Muhammed Hamdi'ye göre, haset ve göz değmesi birbirine sebep olan ve birbirini netice veren iki durumdur. Haset duygusu galeyana gelip, kin, nefret ve düşmanlıkla haset edilen kişiye yöneldiğinde göz değmesi tabir olunan durum meydana gelir. Hasetçi bu sırada öyle bir hal alır ki bakışları ile karşıdakinin zayıf bir anında zarar verir.⁵¹²

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ “Haset edenin, haset ettiği zamanki, yani içindeki hasedinin gereğini işleme koymaya kalktığı zamanki şerrinden, Allaha sığınırım.”⁵¹³ ayeti nazarı göstermektedir. Bazı müfessirler, nazarın hasetten kaynaklanabileceğini görüşünü bu ayette çıkartmışlardır.⁵¹⁴ Çünkü ayette haset duygusunun fiiliyata dökülmesinden bahseder. Nazar da hasedin dışa yansımalarının bir çeşididir.

Süleyman Ateşe göre has, kuvvede kaldıkça haset edenin kendisinden başkasına zararı olmaz. Ama hasetçinin içindeki hasedi coşup haset edilene karşı, gazap ve düşmanlık ile nefsinin yönelttiği zaman şerri çok büyüktür. Göz değmesi hali de çoğunlukla bu anda olur. Onun için haset ile göz değmesi birbirine bağlı şeylerdir. Haset coştığı zaman o kişinin nefsi öyle kötü bir nitelik kazanır ki o duygu ile fırlattığı kötü bakışların kıvılcımı, haset edilen kişiyi zayıf bulunca yıldırım gibi çarpabilir.⁵¹⁵

Kıskançlık yoğun bir hal aldığı anda karşıdaki nesne ya da kişiye hasetle bakılır. Bu bakış nimetin kendisine geçmesi ya da onda da tamamen yok olması temennisi içermektedir. Böyle bir bakış manyetik bir dalga gibi karşıya etki eder, adeta çarpar.

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

“O inkârcılar Kur'an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, "Şüphe yok o bir delidir" derler.”⁵¹⁶ ayetinde de nazarı görmekteyiz.

⁵¹¹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ayn” md., XIV, 332; Salime Leyla Gürkan, “Nazar”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 443-444.

⁵¹² Yazır, “*Hak Dini Kur'an Dili*”, IX, 6403.

⁵¹³ Felak, 113/5

⁵¹⁴ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, V, 348; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XII, 200; Yazır, “*Hak Dini Kur'an Dili*”, VIII, 6403.

⁵¹⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XII, 200.

⁵¹⁶ Kalem, 68/51

Kur'an'ı işiten inkârcılar Hz. Peygamber'in bu yüce makama ve Kur'an'ı Kerim gibi güzel bir nimete sahip olmasını kıskandıklarından, “*Nerdeyse gözleriyle seni yere yıkıp öldürecekler*” denilmektedir.⁵¹⁷ İbn Kesîr, İbni Abbas ve mücahide isnat ederek; لَيُنْفِذُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لِيُرْلُفُونَكَ kelimesini kullanarak, “*onlar düşmanlıklarından sana verilen nimetlerin zevalini arzularak sana haset ediyorlar*” anlamında tefsir etmiştir.⁵¹⁸

Hz. Yakup'un çocuklarını Mısır'a gönderirken şehre aynı kapıdan değil de ayrı ayrı kapılardan girmelerini tavsiye etmesini,⁵¹⁹ oğullarına nazar değmesinden korktuğu için yaptığı rivayet edilmektedir.⁵²⁰ Yakup peygamberin bu tavrı da nazarın varlığını ve nazara inanıldığını bize göstermektedir.

Nazarın, cahiliye Araplarında çokça görünen ve neredeyse meslek haline gelen bir durum olduğunu rivayetlerde görüyoruz. Araplardan bir adam günlerce yeme ve içmeden kesilip, kendini aç bırakırdı. Daha sonra dışarı çıkıp, “güzel bir deve ya da koyun sürüsüne bakarak; ne güzel bir sürü, bundan önce böyle güzelini görmedim”, dermiş. Biraz zaman geçmeden çoğu ya da birkaçı düşüp telef olurmuş. Kâfirler bu adamdan efendimize de göz değmesi için aynı şekilde nazar etmesini istemişler. Bu ayet bu sebeple inmiştir.⁵²¹

Efendimiz: إِنَّ الْعَيْنَ لَتُدْخِلُ الرَّجُلَ الْقَبْرَ وَالْجَمَلَ الْقَدْرَ “*Nazar, adamı kabre, deveyi tencereye sokar.*”⁵²² buyurmaktadır. Nazarın var olduğunu ve hak olduğunu bu hadisten anlıyoruz. Başka bir hadisinde de “*Kaderi geçecek bir şey bulunsaydı bu göz değmesi olurdu.*”⁵²³ buyurarak, nazarın etkisinin büyüklüğüne de işaret etmiştir.

Peygamberimiz göz değmesi ile ilgili uyarılarda bulunduğu gibi, nazardan korunmak için Allah'a sığınıp dua edilmesini de öğütlemiştir.⁵²⁴

⁵¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 564.

⁵¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, VIII, 219; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 407.

⁵¹⁹ Yûsuf, 12/67

⁵²⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XVI, 165; Zemaşerî, *El-keşşâf*, III, 261; Kurtubî, *El-câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân (tefsirul kurtubi)*, IX, 226.

⁵²¹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, V, 142.

⁵²² Zemaşerî, *El-keşşâf*, III, 261.

⁵²³ Müsned, I, 274; Buhârî, “Tıb”, 36, “Libâs”, 86; Müslim, “Selâm”, 41-42; İbn Mâce, “Tıb”, 33; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 15; Tirmizî, “Tıb”, 19

⁵²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, VIII, 220.

Hz. Peygamber torunları Hasan ve Hüseyin için, أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة وكل عين لامة “Allah’ın en mükemmel kelâmını vesile kılarak sizi şeytanlardan, zararlı şeylerden ve kötü bakışlardan korumasını O’ndan niyaz ederim”⁵²⁵ şeklinde dua etmiş, Hz. İbrâhim’in de oğlu İsmâil ve İshak’ı bu sözlerle Allah’ın korumasına havale ettiğini bildirmiştir.⁵²⁶ Hadiste geçen عين لامة “kötü bakış” göz değmesini göstermektedir.

Ayet ve hadislerden, nazarın Allah’ın izni dairesinde tesirinin olduğunu ve insana isabet etmesinin bir gerçek olduğunu görüyoruz. Enes bin Malikten rivayet edilen şu hadis bu durumu teyit mahiyetindedir: لَا رُقِيَّةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ “Rukye (okuyarak tedavi etme usulü) göz değmesinden ve zehirli böceklerin sokmasından başka yoktur.”⁵²⁷ Yani hiçbir hastalıkta bu iki hastalık kadar olumlu tesiri olmaz. İbni kesir الحمة kelimesine السم yani zehir anlamı vermiştir.⁵²⁸

Bir rivayete göre Resûli Ekrem Ümmü Seleme’nin evinde yüzü sararmış bir kız çocuğu görmüş: “Bu çocuğa rukye tedavisi yapın, çünkü onda nazarın etkisi var”⁵²⁹ demiştir. Sözlükte “yukarı çıkmak; okuyup üfleyerek tedavi etmek” mânalarındaki rukye (raky, rukıyy) kelimesi terim olarak “şifa veya korunma amacıyla Kur’an’dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek” anlamındadır.⁵³⁰

Nazara karşı en etkili dualardan biri de nas ve felak okumaktır. Efendimiz kötü durumlarda muavvizeteyn dualarını okuyup üfürmeyi tavsiye etmiştir.⁵³¹ Nazar ve diğer kötü durumlarda İstiâze ile Allah’a sığınılmayı ve sadece ondan yardım istemeyi öğütleyen ayetler ayrıca şöyledir:

“Ne zaman şeytandan bir fitleme (kötü düşünce seni dürtüklerse), Allah’a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.”⁵³²

“Ve de ki: Rabbim! Şeytanların gizli kışkırtmalarından sana sığınırım. Onların yanımında bulunmalarından da sana sığınırım rabbim!”⁵³³

⁵²⁵ Buhari, enbiya 10; Ebu Davud, Sünnet 20; Tirmizi, Tıb 18; İbn Mace, Tıb 18; Müsned, 236

⁵²⁶ Buhârî, Enbiyâ 10; İbn Mâce, Tıb 36; Ebû Dâvûd, Sünnet 20; Tirmizî, Tıb 18

⁵²⁷ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ayn” md., XII, 301; Buhari, Tıb 17; Müslim, İman 374; Ebu Davud, 17-18; Tirmizi, Tıb 15

⁵²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’ani'l-Azîm*, VIII, 219.

⁵²⁹ Müslim, Selâm 59; benzer bir rivayet için bk. Müsned, III, 486; İbn Mâce, Tıb 32

⁵³⁰ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “nfs” md., II, 196.

⁵³¹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “nfs” md., II, 196.

⁵³² Araf, 7/200

“Nazardan korunmak için başvuru olan önlemlerin bir kısmının dua olduğu görülmektedir. Felâk ve Nâs sûrelerini okumak, “mâşallah”, “bârekellah” gibi dinî metinlerin yazılı bulunduğu kolyeler taşımak bu türdendir. Tecrübe edilen ve umut bağlanan vesileler şeklinde kabul edilmek şartıyla bunlarda dine aykırı bir durum söz konusu değildir. Burada inancı ilgilendiren en önemli husus nazar kavramı etrafında oluşturulan kurşun dökme, çeşitli hayvanların resim veya kemiklerini kullanma gibi bir kısmı İslâm dışı gelenek ve uygulamalardır. Allah’a dayanma yerine bazı şeylere sığınma, Allah’ın yaratıcı ve koruyucu sıfatlarını yaratıklara devretme anlamı taşıyan bu tür davranışları İslâmî açıdan onaylamak mümkün değildir.”⁵³⁴

Nazarın oluşmasında haset duygusunun ve kıskançlığın etkin bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Okunan dua ve ayetler insan vücudunun etrafında kalkan gibi manyetik bir koruyucu olur. Bu şekilde kem gözlerden çıkan etkileyici ışınlar geri çevrilmektedir. Nazara karşı en etkili önlem budur. Bunun dışında nazar boncuğu ve diğer maskotlar İslam dininde reddedilir.⁵³⁵

وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ “Oysa Allah’ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi.”⁵³⁶ ayeti bize gösteriyor ki Allah’ın izni ve sebepler dairesinde insan bazı kötülöklere maruz kalabilir. Karşılaştığı olumsuz durumlardan kurtulmak için de yine Allah’tan dua ve niyazda bulunur. Bunun dışında olaylara anlam verip farklı kurtuluş yolları aramak uygun değildir. İslam dini de batıl inançlardan bizi menetmektedir.

3.2. HASETTEN KORUNMA YOLLARI

Haset etmek gibi çirkin bir davranıştan kurtulmak için kuşkusuz çeşitli yol ve metotlar denenmelidir. İnanç ahlak, eğitim, gibi etmenlerin kişiden kişiye farklılık göstermesi çözüm yollarının da farklı olmasını gerektirir. Fakat kişinin konumu, hali, dini hassasiyeti, kişiliği ve diğer etmenler onun haset hastalığına karşı duruşunu belirler.

⁵³³ Mü'minûn, 23/97-98.

⁵³⁴ İlyas Çelebi, “nazar”, *DİA*, XXXII, 445.

⁵³⁵ Celal Kırca, “Din ve Bilim Açısından Nazar”, *Diyanet Dergisi*, DİB Yayınları, 1986, XXII/1, 45.

⁵³⁶ Bakara, 2/102

Kıskanma duygusu kendisinde beliren kişi, hemen bulunduğu vaziyetten çıkmalı, şayet çıkamıyorsa o duyguyu farklı bir mecraya çekip zararını en aza indirmelidir.

Gazâlî'ye göre fiiliyata geçmemiş hasedi yok etmek herkes için mümkün olmayabilir. Fakat kişi namaz, zekât ya da diğer dini vecibelerde başkasına imrenip onun gibi olmaya çalışırsa hasedini gıptaya çevirebilir. Uhrevi nimetlerde olduğu gibi dünyevi nimetlerde de nimet sahibinden gitmesini istemeden kendisinin de o nimete sahip olma arzusunu taşımasında herhangi bir beis yoktur.⁵³⁷

Kadıızade (ö.1173/1759) hasetten kurtuluş yollarını şöyle sıralamaktadır:

“Kişi, hasedin hükmünü, gerekliliklerini fiilî ve sözlü olarak bilmelidir.

Hasedin farkına vardıldıktan sonra nefsine muhalefet etmelidir.

Hâsid kişi, haset edilen için dua etmeli hayırlar dilemelidir. Bu şekilde hasedin günahından kurtulmak mümkündür.

Haset edildiğinde haksızlık yapıp zulmedilmemelidir.

Haset ettiğinde nefse karşı çıkılmalı ve nefsin talep ettiklerinden uzak durulmalıdır.

Haset edildiği için tövbe ve istiğfar edilmelidir.

Yaratılış ve tasarrufunda Allah Teâlâ'ya itizarından dolayı tövbe etmelidir.”⁵³⁸

Hasede sebep olan durumlar çok olduğu gibi hasetten kurtulmanın yolları çoktur. Biz hasetten kurtulma yollarını detaylı bir şekilde ele alamasak da toplum nazarında kabul görmüş bazı kurtulma çarelerini kısa maddeler şeklinde açıklayacağız.

1. Haset edilen şeyin sonucunu düşünme: Hâsid adam haset ettiği şeylerin akıbetini düşünmeli. Bu şekilde rakibinde olan dünyevi güzellikler, kuvvet, mertebe ve servet, fânidir geçicidir. Faydası az, zahmeti çoktur. Uhrevi meziyetlerde ise zaten haset olmaz. Eğer kişi onlarda dahi haset yapsa, ya kendisi riyakârdır ahiret malını dünyada

⁵³⁷ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 238.

⁵³⁸ Bülent Akot, “Kadıızâde Mehmed Arif Efendi'nin “Risâle Fi Hased” Adlı Eseri ve Muhtevasının Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/32, 2014, 18.

mahvetmek ister yahut haset ettiği kimseyi riyakâr zannederek haksızlık eder, ona zulmeder.⁵³⁹

2. Allah'a tevekkül etme: Hasetçi haset ettiği ve sahip olmayı arzuladığı şeyi gayri ahlaki yollardan elde etmeye çalışır, ya da bu isteğine muvaffak olamadığında sahibinde de gitmesi için çabalar. Hâlbuki bunun yerine arzuladığı tüm nimetlerin asıl sahibinin Allah olduğunu bilse ve ondan istese, tevekkül etse başka yanlış yollara tevessül etmeyecektir. Bir kimsenin kendini Allah'a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah'ı kefil bilip sadece O'na güvenmesi gerekir. Tevekkül, oturup bekleme değil elinden geleni yapmadır.

“Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.”⁵⁴⁰

“Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Müminler yalnız Allah'a güvensinler.”⁵⁴¹ ayetleri tevekkülü emrediyor. Mümine düşen, sadece Allah'a tevekkül edip başkalarını sahip oldukları nimetlerden ötürü haset etmemektir.

3. Allah'a sığınma: Mümine karşı yapılan haset ve başka kötülüklerde Allah'a sığınma en iyi korunma yöntemidir. Çünkü kötülük yapmaktan lezzet alan tipler vardır. Bunlar haset, gıybet gibi ve daha ileri düzeyde zararlar verebilirler. “Kur'an'ın haber verdiği sihir, büyü ve kötülük yapan bazı insan tiplerini insi şeytanlar olarak değerlendirmek mümkündür. Buradan hareketle, insanların birbirlerini haset etmeleri ve kötülük yapmaları, bu şeytanların tesirinden başka bir şey değildir. “Allah'ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşıdır.”⁵⁴² ayetinde denildiği gibi, kötü duygularla sarılı kötü ruh sahibi insanların arkadaşları onları yönlendiren şeytanlar vardır.”⁵⁴³

Allah'a inanan her mümin en zor durumlarında Allah'a yalvarır ondan medet diler. Haset, nazar etkisi gösteren pis bakışlar, kötü ruh ve şeytanların vesveseleri

⁵³⁹ Nursi, *Mektubat*, RNK Neşriyat, İstanbul, 2014, 284.

⁵⁴⁰ Talâk, 65/3

⁵⁴¹ Âl-i İmrân, 3/160

⁵⁴² Zuhruf, 43/36

⁵⁴³ Kaya, “Kur'an-ı Kerim'de İnsan-Şeytan İlişkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, 2003, 20.

karşısında Allah'tan yardım dilenmelidir. Ayette, bu yapıldığı takdirde onların hile ve tuzaklarının mümine hiçbir zararının olmayacağı açıklanmıştır. *“Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁵⁴⁴ ve *“Bir de kışkırdığı vakit kışkanç kişinin şerrinden! Allah'a sığınırım”*⁵⁴⁵ ayetlerinde gösterilen istiazelerle Allah'a sığınılmalı, insi ve cinni şeytanlara karşı sadece ondan yardım istenmelidir.

Peygamber efendimiz de nazardan kurtulmak için Allah'a sığınılmasını tavsiye etmiştir.⁵⁴⁶ Efendimiz, eşlerinden Ümmü Seleme'nin evinde yüzü sararmış bir kız çocuğu gördüğünde: *“Bu çocuğa rukye tedavisi yapın, çünkü onda nazarın etkisi var”*⁵⁴⁷ demiştir. Rükye'den maksat şifa niyetiyle dua okuyup üflemdir.⁵⁴⁸

Anlaşıyor ki habis ruhlu insanların nazarı veya şeytanların vesveseleri gerçektir. Ayet ve hadislerde bunlardan korunmanın tavsiye edilmesi de bu durumu teyit etmektedir. Yapılması gereken *“Eğer sabreder ve sakınırsanız, onların tuzağı size hiçbir zarar vermez.”*⁵⁴⁹ ayetinde belirtildiği gibi, her şeyin yüce Allah'ın tasarrufunda olduğunu ve O istemedikçe hiç kimsenin zarar veremeyeceğini unutmamaktır. O halde nazardan ve hasetçilerin şerrinden sakınmak için, sabır ve dua ile tevekkül edilmeli, Allah'tan yardım dilenmelidir.

4. Kendinden daha aşağı durumda olanlara bakma: Allah her canlının rızıkına kefildir. İnsan çeşitli dünyevi nimetlerde kendisinden üstün durumda olanlara bakıp onları kıskanma yerine, kendinden aşağı durumda olanlara bakıp haline rıza gösterebilir. *“Sizden biri, mal ve yaradılışça kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah'ın üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için gereklidir.”*⁵⁵⁰ hadisi, daha kötü durumda olanlara bakıp haline şükretmek suretiyle hasetten kurtulabileceğini bizlere göstermektedir.

⁵⁴⁴ Araf, 7/200

⁵⁴⁵ Felak, 113/5

⁵⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, VIII, 220; Müsned, I 274; Buhârî, Tıb 36; Müslim, Selâm 41-42; İbn Mâce, Tıb 33; Ebû Dâvûd, Tıb 15; Tirmizî, Tıb 19

⁵⁴⁷ Müslim, Selâm 59; Benzer bir rivayet için bk. Müsned, III 486; İbn Mâce, Tıp 32

⁵⁴⁸ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “nfs” md., II, 196.

⁵⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/120

⁵⁵⁰ Buhari, Rikak 30; Müslim, Zühd 8

5. Kibirleşmeme: Büyüklük yalnız Allah'a mahsustur. İblis, büyüklendiği için Allah onu bulunduğu makamdan daha aşağı derecelere indirmiştir. İblis'in üstünlük taslaması Âdeme olan hasedinin sonucuydu. Zira kendisinin ve meleklerin bu yeni yaratılmış varlığa secdeyle emredilmesi, Âdemin ondan üstün olduğunu gösteriyordu. Ama o kendisinin daha üstün olduğunu öne sürerek kibirlendi ve kibri hasede dönüştü. Görüldüğü gibi kibir hastalığından kurtulma kıskançlığın önlenmesi adına mühim bir durumdur. Ayette: *“Gurura kapılarak insanlara burun kıvrma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez.”*⁵⁵¹ buyurularak, kibirleşmenin yanlış bir tutum olduğu belirtilmiştir.

5. Haset duygusunu baskı altına alma: Kıskançlığı azaltmanın bir yolu da insanların dünya hayatının geçici olduğunu akıllarından çıkarmamasıdır. İçinde haset duygusunu taşıyan kişi, aklın ve dinin buyruğuna uyarak o duyguyu baskı altında tutabilir ve onun etkisine kapılmaktan kendini koruyabilir. Mesela; haset duygusu insanı kıskandığı kişiyi kötülemeye ittiğinde, tam aksine onu övmeli, kibirlenmesini isterse tevazu göstermelidir. Bunu fark eden mahsut memnun kalır ve onu sevmeye başlar. Bu suretle karşılıklı muhabbet başlar ve haset hastalığı da kaybolur.

Resülullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Üç şey vardır ki bunlardan kimse kurtulamaz. Bunlar; kötü zan, uğursuzluk saymak ve haset, yani çekememezlik. Şimdi bunlardan kurtuluş çarelerini size öğreteyim. Kötü zanna kapıldığın zaman, üzerinde durup da iç yüzünü araştırma. Uğursuz diye bildiğin bir şey ile karşılaştığın zaman, aldırış etmeden işine devam et. Su-i zan ettiğinde onu araştırma. Haset ettiğin de de onu fiiliyata koyma.”*⁵⁵² Kişi kendi fitratında bulunan kıskançlık duygusunu tamamen söküp atamasa da, bunu eyleme dönüştürmedikçe ona herhangi bir zararı olmaz. Allah'ın hikmeti ve imtihan vesilesi olan bu durumu iyi değerlendirdiği için manevi mükâfatlar da kazanır.

6. Hasedin hükmünü bilme: İslam'da çirkin görünen haset duygusunun mahiyetini ve hükmünü bilme, bu kötü durumdan kurtulma için caydırıcı bir etkidir. İnsan, davranışlarının ona ne kazandıracacağı ya da ne kaybettireceğini bildiği takdirde, atacağı her adım onun için bir teşvik veya o işten uzak durmaya sebeptir. Haset duygusunun

⁵⁵¹ Lokmân, 31/18

⁵⁵² Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, III, 240.

hiçbir yararı olmadığı bilinen bir gerçektir. Kişi yapacağı hasedin mahiyetini bildiği takdirde kendisini kontrol edebilir. Tamamen zararlı olan ve hiçbir yararı olmayan bu duygunun getireceği zararları hatırd tutma, insanı bu durumdan uzaklaştırır. Özellikle de bu fiilin dini yönde hükmünü bilme, dünyadaki zararları yanında ahiret hayatında kaybettirdiklerinin farkında olma bu davranıştan uzak durma adına önem arz etmektedir.

Akıllı kimse için hasedi ortadan kaldırmanın en iyi yolu onu inceleyip mahiyetini bilmektir. Çünkü kişi, hasedi incelediğinde onun kötü ahlak belirtilerinin çoğunu içinde barındırdığını görecektir.⁵⁵³ Bu şekilde mahiyeti bilinirse haset hastalığından uzak durulabilir.

7. Allah'tan isteme: Başkasında olan nimeti kıskanıp haset ile arzulamak ve çeşitli çirkin haletlere girmek yerine; nimetlerin asıl sahibinden istemek aklın ve mantığın gereğidir. Allah istediğine hesapsız rızık verdiği halde,⁵⁵⁴ ondan istenmeyip nimete ulaşmak için gayri ahlaki yollara tevessül etmek hem iman zafiyetini hem de Allah'ın kudretine güvenmemeyi gösterir.

Mümin inancı gereği sebepler dairesinde sadece Allah'tan istemeli ve ona güvenmelidir. Allah'ın hikmetine binaen kişiye istediğinden daha azını, aynısını, ya da daha iyisini vermesini de kabullenip; verdiği rıza gösterip, ona şükretmelidir. Bu yanlış durumdan kurtulmanın çaresi ise: *“Allah kullarına rızık bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, (rızık) dilediği ölçüde indirir.”*⁵⁵⁵ ayetini rehber etmektir. Bizlere düşen, Allah'ın başkasına verdiği nimete haset etmek değil, Allah'ın fazlından ve kereminden bize de vermesini kavlen ve fiilen istemektir.

8. Kusurunu anlama: Kişi, çekememeyi kişilik haline getirmedeği ve gıybet gibi şeylerle davranışlarına dökmediği sürece, haset zarar vermez. Kusurunu anlasa ve manevi bir nedametle gizli ve istiğfar etse hasedi ona zarar vermez.⁵⁵⁶ Kusurunu anlama bir çeşit tövbedir. Yaptığı hataya pişman olma ve aynı yanlışa tekrar dönmeme gayreti ile haset duygusundan kurtulur.

⁵⁵³ Ebû Bekir er-Râzî, *“Resâil Felsefiyye li Ebî Bekr er-Razî”, “et-Tıbbu'r-Ruhanî”*, 48.

⁵⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/37

⁵⁵⁵ Şûra, 42/27

⁵⁵⁶ Said Nursi, *Mektubat*, RNK Neşriyat, İstanbul, 2014, 284.

9. Kendi davranışını düzeltme: Harakani: “Eğer senin tandırından senin elbisene bir ateş sıçrasa, onu hemen söndürmeye çalışırsın; senin dinini yakacak bir ateşin, yani senin kalbinde yer alan kibir, haset ve riyâ ateşini, nasıl uygun bulursun!”⁵⁵⁷ diye buyuruyor. Bazen hasede sebep olan durum kişinin kendi davranışlarıdır. İnsan ilk önce kendisini düzeltmelidir. Herkes kendi davranışını kontrol edip düzeltmeye çalışırsa toplum da düzelmiş olur.

10. Zekât ve sadaka gibi yardımlarda bulunma: “Fakirlerin zenginlerin servet ve varlıklarını çekememeleri olağan bir durumdur. Zenginler malı sadece kendilerine ayırmamak, bilakis ondan bir kısmını Allah yolunda harcamakla yükümlüdür. Fakirlerin de şerefi itibarı muhafaza altına alınmıştır. Fakir başkasının eline bakmak zilletine düşmez, kin ve haset duygusu ciğerini yiyip bitirmez. Dolayısıyla her iki grup da sevgi, kaynaşma, dostluk, sıcak kalplilik içinde karşılıklı işbirliği yapmış olurlar.”⁵⁵⁸

11. Nimet sahibinin nimeti gizleme ve teşhir etmemesi: Hasedin en önemli sebebi nimet sahibini çekememedir. Varlık sahibi ya da kıskanılacak bir nimete sahip kişi elinden geldiğince durumunu teşhir etmemelidir. Fıtratında haset duygusu baskın olanlar bu nimetleri çekemeyebilir. Bu durumda nimet sahibi de sorumluluk almaktadır.

12. Dua etme: Hasetçi bu hastalıktan kurtulmak için muhakkak her yolu denemelidir. Fakat başvurabileceği en önemli yollardan biri de duadır. Du çaresizlikte her şeye gücü yetenden eman istemektir. Dolayısıyla kişi bulunduğu kötü durumdan kurtulmak için Allah’a yalvarmalı ve ondan yardım dilemelidir.

Yukarıda saydığımız maddeler haset hastalığından kurtulmak için akla ilk gelen durumlardır. Kuşkusuz daha birçok yol vardır. Bu haslete fıtraten sahip olan ya da herhangi bir sebeple bu duruma düşmüş kişi bundan kurtulmak için en güzel çareyi yine kendi belirlese başarılı olabilir. Her fitrat kendine göre çözüm yolu bulmalı ve bir şekilde bu çirkin durumdan kurtulabilir.

⁵⁵⁷ Hanefi Palabıyık & Reyhan Keleş, “Şeyh Ebû'l-Hasan-i Harakânî'nin Nûru'l-ulûm Adlı Eserinde Nasihat”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 2014, 43; Hasan Çiftçi, *şeyh ebû'l-hasan-i harakânî ı (hayatı, çevresi, eserleri ve tasavvufî görüşleri), nûru'l-ulûm ve münâcât'ı (çeviri-açıklama-metin)*, Şehit Ebû'l-hasan Harakânî Derneği Yayınları, Kars, tsz., 239.

⁵⁵⁸ Zuhayli, *Fert ve Topluma Kur'an'ın Mesajı*, trc., Halil İbrahim Kutluay, Risale Yayınları, İstanbul, 1995, 131.

3.3. HASETTEN SAKINMANIN FAYDALARI

Şeyh Ebu’I Hasan Harakani (ö. 425/1034), “ Gerçi namaz ve oruç mühimdir ama gönülden kibri, hasedi ve hırsı çıkarmak daha mühimdir, diyerek, hasetten korunmanın önemine dikkat çekmiştir.”⁵⁵⁹ Hasetle hem maddi hem de manevi olarak mücadele edilmelidir. Bu kötü haletten kurtulma için gerekli tedbirlere başvurulmalıdır. Maddi tedbir hasedi fiiliyata dökmek, kuvveden fiile çıkarmamaktır. Manevi tedbir ise, elden geldiği kadar haset edilen şeyleri düşünmeme, aklen ve kalben bu çirkin hasletten uzak durmaktır.

*“Dedikoduların peşine düşmeyin, kusur araştırmayın, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin! Ey Allah’ın kulları, kardeş olun!”*⁵⁶⁰ hadisinde belirtildiği gibi, hasetten kaçınma müminler arasındaki kardeşlik duygusunu güçlendirir. Müminleri birbirine yakınlaştırır. Toplumsal birliktelik ve huzuru tesis eder.

Haset hastalığından gönlünü korumayı başaran kimsenin cenneti hak edeceğini Peygamber Efendimiz bildirmiştir. “Enes İbn-i Mâlik (r.a.) şöyle anlatıyor:

-Biz Peygamberimizle beraber oturuyorduk. “Şimdi size cennetliklerden bir adam çıkagelecektir.” diye buyurdu.

-Bir de baktık ki Ensar’dan (Medinelilerden) bir adam çıkageldi. Sakalından abdest suyu damlıyordu. Ayakkabılarını da sol eline asmıştı. Ertesi gün olunca Peygamberimiz bir önceki gün söylediği gibi söyledi. Yine baktık ki aynı adam bir önceki gün gibi çıkageldi. Üçüncü gün olunca Peygamberimiz yine önce söylediği gibi söyledi, derken aynı adam ilk hali gibi çıkageldi. Peygamberimiz oradan kalkınca, Abdullah b. Amr o adamı izledi ve ona:

-“Ben babamla tartıştım. Üç gün onun yanına girmeyeceğime yemin ettim. Eğer siz bu süre benim yanınızda kalmama izin verirseniz kalacağım”, demiş. Adam:

-“Evet, kalabilirsin”, diye cevap vermiş.

⁵⁵⁹ Ahmet Emin Seyhan ,Ebu’l-Hasan el-Harakâni’nin Emr-i bi’l- Ma’ruf ve Nehy-i ‘ani’l- Münker Anlayışı, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 10/6 Spring 2015, p. 815-832; Ferîdüddîn, Attar, *Evlîya Tezkireleri*, trc., Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, 629.

⁵⁶⁰ Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 23

Abdullah onunla beraber üç gün kalmış, fakat gece ibadete kalktığını görmemiş. Ancak sabah namazına kadar her uyandıka Allah'ı anmış ve tekbir getirmiş. Abdullah diyor:

-Onun hayırdan başka bir şey söylediğini duymadım. Üç gün geçince sanki onun amelini küçük görür gibi dedim ki:

-“Ey Allah'ın kulu, babam ile aramda bir anlaşmazlık yoktur. Peygamberimiz sizin için üç kere:

-“Şimdi size cennetliklerden bir adam çıkagelecektir’ dediğini işittim. Üç defasında da siz çıkageldiniz. Sizin yanınızda kalarak amelinizin ne olduğunu görmek istedim. Böylece sizin yaptığınızı yapmak istiyordum. Fakat büyük bir amel yaptığınızı görmedim. Sizi, Peygamberimizin müjdelediği mertebeye ulaştırın nedir?” Adam dedi ki:

-“Benim yaptığım gördüğünden başka bir şey değildir.”

-Ben oradan ayrılmak üzere dönünce, bana seslendi ve dedi ki:

-“O senin gördüğün şeyden başkası değildir. Ancak ben, Müslümanlardan hiç kimseye kalbimde hile ve kin tutmam ve Allah'ın verdiği bir hayırdan dolayı hiç kimseye asla haset etmem.” Bunun üzerine Abdullah:

-“İşte seni bu dereceye yaklaştıran budur”, dedi.”⁵⁶¹

Göründüğü üzere haset duygusunu bastırma ya da bu duyguyu iyi yönlerde kullanma insana hem dünyada hem de ahrette sadece fayda getirir. Dünyada insanlar ile olan muhabbet ve beşeri münasebetleri daha iyi olur. En başta kendi iç âleminde huzurlu olur. Hem ruhi hem de bedeni çeşitli hastalıklara maruz kalmaktan kurtulur. Ahrete bakan cihet ise; günah işlemekten kurtulur ve dolayısıyla hanesine sevaplar yazdırır. Nefsi ve kötü duygularıyla mücadelesine karşılık ahrette mükâfatlar kazanır. Bu şekilde dünya ve ahret saadetini kazanabilir.

⁵⁶¹ Ahmed b. Hanbel, III, 166

SONUÇ

İlk insandan günümüze fert ve toplum üzerinde kötü tesirleri bulunan haset duygusunun insan davranışına büyük etkisi vardır.

İnsan; bilgi, zekâ, mevki, makam, şöret, mülk, güzellik gibi haslet ve nimetlerle donatılmıştır. Bu nimetler Allah'ın takdiri ile imtihan vesilesi olarak bazısına çok bazısına da az verilmiş. Haset de imtihan için verilen kötü duygulardandır. Çekememe anlamına gelen haset kelimesi, Allah'ın kişiye lütfettiği her türlü nimeti kıskanıp ondan olmamasını temenni etme ve bu nimetlerin kendisine geçmesini arzulama anlamına gelir. Bu, bazen düşüncede kaldığı gibi bazen de davranışa geçmektedir. Düşüncede kaldığı sürece sadece hasetçiye zarar verir. Fakat eyleme geçmiş hasedin hem sahibine hem de haset edilene pek çok zararı vardır.

İnsan, kendisine verilen sınırsız istek ve arzulara kapılabilir. İçinde bulunduğu duruma rıza göstermeyerek daha iyiye ulaşma çabasına girebilir. İnsanın sosyal bir varlık olması hasebiyle, güzel bir nimete ya da mevkie ulaşma durumunda olumlu ya da olumsuz etkileneceği veya etkileyeceği kişiler olacaktır. Bu durumda ya kıskanma, çekememe haset gibi olumsuz tutumlara girer; ya da gıpta, imrenme ve hayırlarda yarışma gibi olumlu tutuma da sahip olur.

Kişide bulunan ve bahsettiğimiz duygular neticesinde; kişinin dini yaşantısı, sosyal hayatı ve toplumsal düzen iyi ya da kötü yönde etkilenir. Bu etki farklı şekillerde tezahür eder. Bu anlamda ya Allah'ın katında fazilet sahibi olup hem dünya hayatında huzurlu olur, hem de dinin emir ve yasaklarına uyduğu için ahiret hayatı konusunda ümitli olur; ya da hem Kur'an'ın hem de sünnetin öğütlediği davranışları sergilemeyip haset duygusuna kapıldığı için Cenabı hakkın yanında değersiz bir vaziyet alır. Ahirete hazırlıklı olmadığından vicdanen rahatsızlık duyar. Ayrıca haset ve kıskançlığı sebebiyle muhataplarını yenilmesi gereken rakip ve düşman olarak görür. Bunun sonucunda onlara kin ve düşmanlık besler. Birlik ve beraberliğin zarar görmesine, İslam'ın kardeşlik duygusunun kaybolmasına sebep olur. Uyulması gereken insani erdemleri uygulamadığından, sosyal ve toplumsal düzenin bozulmasına sebep olur.

Kur'an'da ve hadislerde haset duygusu yerilmiş ve müminler bu kötü durumdan sakındırılmıştır. Haset duygusuna benzer fakat bu duygu ile tamamen zıt olan gıpta ve münâfese duyguları ise tersine övülmüştür.

Kur'an kıssalarında hasedin sonuçları ve sebep olduğu zararlar üzerinde durulmuştur. Geçmiş toplumların bu kötü duygu nedeni ile düştükleri zelil hallerini ve elim neticeleri hatırlatmak ve inananları uyarmak için bu kıssalar Kur'an'da işlenmiştir. Kur'an, geçmiş toplumların kin, nefret ve özellikle de haset gibi çirkin davranışlar sergilemeleri ve bu nedenle uğradıkları elim sonuçları anlatır. İblis'in huzurdan kovuluşu, Kabil'in cinayeti, Yusuf'un kardeşlerinin hıyanetlerinin ana sebebinin haset olduğunu belirtir. Kavimlerin feci akıbetlerine dikkat çeker.

Hasedin zararlarından biri de göz değmesi denilen nazar durumudur.⁵⁶² Toplumda çokça rastlanılan ve tecrübe edilen göz değmesinin sebebi haset olarak görülmektedir.

*“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”*⁵⁶³ ayetinde belirtildiği gibi Allah, başkasında olana haset etme ve kıskanmayı yasaklamıştır. Dolayısıyla böyle bir davranışta bulunma Allah'ın hükmüne zıt hareket etmek demektir.

Resulullah (s.a.v.) da buyurdular ki: *“Size geçmiş milletlerin hastalığı sirayet etti. Bu, haset ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz, kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız.”*⁵⁶⁴ Hadisten anlaşılacağı üzere haset etmenin kişinin dini hayatına verdiği zarar büyüktür. Sağlıklı bir inanç sahibi haset ve kin gibi çirkin hasletlerden uzak durmalı, kendisini bu zararlı duygu ve alışkanlıklarda korumalıdır.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Bazı İslam ahlakçıları, hasedi çekememezlik duygusunun sadece eyleme dönüşmesi olarak kabul ederken, bazıları bu duygunun hem

⁵⁶² Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l Muâsıra*, “nır”md., III, 2232; Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü'l-luğa es-Sihâhu'l- Arabiyye*, II, 830.

⁵⁶³ Nisa, 4/32

⁵⁶⁴ Tirmizi, sıfatul kıyame 56

niyet, hem de eyleme dönüşmesi olarak kabul etmişlerdir. Bazı İslam bilginleri de hasedi psikolojik bir durum olarak görmüştür.

Bu duygu fiiliyata geçmediği sürece haset edilene bir zararı yoktur. Kıskanan kişi kendi iç âleminde yaşar ve sadece kendisine elem çektirir.

Hasedi derecelendirmek gerekirse şöyle söylenebilir:

Birincisi: Kişi başkasındaki nimetin ondan gitmesini arzular. Burada “nimet ister bende olsun ister olmasın, yeter ki nimet onda da bulunmasın” düşüncesi vardır.

İkincisi: Kişi, başkasında bulunan bir nimetin, kendisine geçmesini ister. Bunda “bende olsun, fakat onda olmasın” düşüncesi vardır.

Fiiliyata geçmesi açısından da haset ikiye ayrılabilir:

Birincisi: Haset edilen kimseye bir zararı yoktur. Kişi kıskandığı nimeti gayrı meşru yollarla almaya çalışmaz. Hasetçi bu kötü duygusunu fiili ve kavli olarak dışa vurmaz. Ya haset duygusunu bastırıp nefsini terbiye ederek bundan kurtulur. Ya da bu durumu içinde saklayarak sadece kendisine eziyet verir.

İkincisi: Kavli ve fiili olarak davranışa dökülen hasettir. Kişi haset ettiği nimete ulaşmak için tüm gayrı meşru yolları dener. Nimetin sahibinden alınıp kendisine geçmesi için elinden geleni yapar. Bu duygu kendisine zarar verdiği gibi karşı tarafa da zarar verme ihtimali yüksektir.

Bu hastalıktan kurtulmak, dünya hayatının bir imtihan yeri olduğunu bilmek ve bize verilen nimetlere şükretmesini bilmekle olur. “*Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.*”⁵⁶⁵ ayetini rehber edip Allah’ın hükmüne rıza göstermekle olur. Dünya nimetleri ve derece farkı üstünlük belirtisi değildir. Asıl üstünlük takvadır.

“*Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan o’dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.*”⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Zuhuf, 43/32

⁵⁶⁶ Mülk Sûresi, 67/2

KAYNAKÇA

- Abdulgâkî**, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi-l Mısriyye, Kâhire, 1364/1945.
- Abdullah b. Abbas**, *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs* Tahk., Muhammed Firuzâbâdî, Dârül-Kütübî'l-ilmîyye, Lübnan, tsz.
- Adler**, Alfred, , *İnsanı Tanıma Sanatı*, trc. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1998.
- Yaşama Sanatı*, trc., Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1992.
- Akgün**, İbrahim, Kur'an'ın Işığında Tefekkür, Gece Akademi Yayınları, 2019.
- Akseki**, Ahmet Hamdi, *Ahlakilik Dersleri*, İstanbul, 1968.
- *Namaz Surelerinin Türkçe Tercüme ve Tefsiri*, DİB Yayınları, sayı 25, Ankara 2012.
- Akot**, Bülent, Kadızâde Mehmed Arif Efendi'nin "risâle fi hased" adlı eseri ve muhtevasının analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/32, 15-25
- Alûsî**, Sihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrût, 1985.
- Alper**, Hülya, "Münafık", *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006.
- Apak**, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*, Ensar yayınları, İstanbul, 2012, 167.
- Ateş**, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Attâr**, Ferîdüddîn, (ö. 627/1230), Evliya Tezkireleri, trc., Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Aydın**, Hayati, *Kur'an 'da insan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Aydın**, Kerim & Mehmet Şanver, "İsrâ Sûresi'ne Eğitsel Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2, 2014
- Başgil**, Ali fuat Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2000.
- Beyzâvî**, Nasîrüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed Kâdî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, Tahk., Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı, Dâru İhyai Turasi-l Arabî, Beyrût, 1998/1418.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429.
- Cevherî**, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâhu Tâcü'l-luğa es-Sihâhu'l-'Arabiyye*, Tahk., Ahmet Abdulgaffar, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987.

- Cevziyye**, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim , *Et-Tefsirü'l-Kayyim*, Daru ve Mektebetü Hilal, Beyrût, 1410/1990.
- Coşkun**, Selçuk, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı*, Erzurum, 1996.
- Beğavî**, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', *Me'âlimü't-tenzil*, Dâru İhyai Turasi-l Arabî, Beyrût, 1429/1999, I, 673.
- Cürcânî**, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitabu't-Tarifât*, trc., Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çağrı**, Mustafa, "Haset", *DİA*, XVI, İstanbul 1997.
-"Hırs", *DİA*, XVII, İstanbul 1998.
-"Kibir", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998.
- Çelebi**, İlyas, "Nazar", *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006.
- Çiftçi**, Hasan, *şeyh ebü'l-hasan-i harakanî, nûru'l-ulûm ve münâcât'ı*, Şehit Ebü'l-hasan Harakanî Derneği Yayınları, Kars, tsz.
- Derveze**, M. İzzet, *Et-Tefsirul-Hadis*, trc., Ahmet Çelen ve diğerleri, İstanbul, 1998.
- Dölek**, Adem, "Hadisler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 10/4, 2002.
- Ebu's-Suûd**, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'anî'l-Kerîm*, Dâru İhyai't-Turâsî'l Arabî, Beyrût, tsz.
- Ebyârî**, İbrâhîm b. İsmâîl, *el-Mevsû'atü'l-Ḳur'âniyyetü'l-müeyyessere*, Müessesetü'l-sicilü-l Arab, Kâhire, 1405/1985.
- Erdem**, Hüsameddin, "Gıpta", *DİA*, XIV, İstanbul 1996.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, Müessesetü'l-Halebî ve Şürekah, Kahire, 1387/1967.
- Güç**, Ahmet, "Salih", *DİA*, İstanbul, XXXIV, 2009.
- Güney**, Nihal Şener, *Kur'an'da Psikolojik Sağlık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.
- Gündüz**, Bilal, *Kuranda Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.
- Gürkan**, Salime Leyla , "Nazar", *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006.
- Hâdimî**, Muhammed, *İslâm Ahlâkı*, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Hadislerle İslam**, Komisyon, DİB Yayınları, Ankara, 2013.
- Harman**, Ömer Faruk , "Nuh", *DİA*, İstanbul, XXXIII, 2007.

-“Medyen”, *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.

Heyet, *Mu’cemül Elfazil Kuran-il Kerim*, ysz., Mısır, I, 1970.

Hoffer, Eric, *Akılın Muhteris Çağı*, trc., İhsan Durdu, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000.

Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc., Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

İbn Kesîr, Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsîru’l-‘Kur’ani’l-‘Azîm*, Tahk., Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Dâru Kitab-ul ilmiyye, Beyrût, 1419/1999.

İbn mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen-u İbn Mâce*, Dâru’l-Marife, Beyrût, 1998/1419.

İbn Manzûr, Ebu’l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu’l-Arab*, “Hasede”, Dâru Sâder, Beyrût, 1414/1968.

- “ark” md., X

- “şuhh” md., II

İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed, *Câmiu’l-Ulum ve’l-Hikem*, Müesseti’r-Risâle, Beyrût, tsz.

İsfehanî, er-Râğıb, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, thk., Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru’l-Kalem, Dımeşk, 1412/1992.

- *ez-Zerî’a ilâ mekârimi’ş-şerî’a*, Dârusselâm, Kâhire, 1428/2007.

Karacoşkun, Mustafa Doğan, *Kur’an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, 2005.

Karagöz, İsmail, *Kur’an ve Hadisler Işığında Sabır ve İnsan*, Diyanet İlmi Dergi, 38/1, 2002.

- *Dini kavramlar sözlüğü*, DİB yayınları, Ankara, 2015.

Karaman, Hayrettin ve dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, I -V, Ankara, 2007.

Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, 1, 2011.

- *Kuranda İman Psikolojisi*, Yanlızkurt Yayınları, İstanbul, 1997.

-“Kur’an’a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, XI/2, 2007.

-“Kur’an’da haya/utanma olgusu”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, 2011.

- Kâsimî**, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru 'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Kaya**, Remzi, "Kur'an-ı Kerim'de İnsan-Şeytan İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, 2003, 1-30
- "Ehl-i kitap", *DİA*, İstanbul, X, 1994.
- Kırca**, Celal, "Ad", *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- "Din ve Bilim Açısından Nazar", *Diyanet Dergisi*, DİB Yayınları, XXII, 1986.
- Kinani**, Bedruddin İbn Cema, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, trc., Muhammet Şevki Aydın, TDV Yayınları, Ankara, 2012.
- Kurtubî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-câmi' li-ahkâmi 'l-kur'an*(*tefsirul kurtubi*), Tahk. Ahmet Bedrettin ve İbrahim Etfiş, Dâru'l-Kutubi-l Mısriyye, Kâhire, 1384/1964.
- Kuşeyrî**, Ebü'l-Kasım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Letaifu'l İşarat* (*Tefsiru küşeyri*), Tahk., İbrâhim Besyûnî, Heyetu-l Mısriyye, Mısır, tsz.
- Koç**, Bozkurt, "Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif-Kompulsif Kişilik Bozukluğu", EKEV, Erzurum.
- Köle**, Bekir, "Alvarlı Muhammed Lutfî'nin Hülâsatü'l-Hakâyık Adlı Eserinde Nefis Algısı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, 2015.
- Kutub**, Seyyid, *Fî zilâli 'l-Kur'an*, Dâru'l-Arabiyye, Beyrût, tsz.
- Lings**, Martin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, trc., Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Maturidi**, Ebu Mansur, *Tevilatul Kurandan Tercümeler*, trc., Bekir Topaloğlu, İmam ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma vakfı, İstanbul, 2003.
- Mâverdî**, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Tefsîr-ul Mâverdî ve en-Nüket ve 'l-Uyûn*, Tahk., Seyyit ibn Abdülmaksut bin Abdurrahim, Dâru Kitab-ul ilmiyye, Beyrût, tsz.
- Merâği**, Ahmed Mustafa, *Tefsirü'l-Meraği*, Mektebetü Mustafa el- Bâbî el-Halebî, Mısır, 1946/1365.
- Muhâsibî**, Ebû Abdillâh Hâris b. Esed, *er-Riâye li Hukûkillâh*, Tahk., Abdulkadir Ahmed Ata, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1986.
- Mevdüdü**, Ebul Âlâ, *Tefhim-ul Kur'an*, İnsan Yayınları, 1996.

- Müslim**, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429.
- Nesâî**, Ahmed b. Şu'ayb b. Ali, *Sünen-u Nesâî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2007/1408.
- Nesefî**, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâkiku't-Te'vîl(tefsiru neseft)*, Dâru Kelimu-t Tayyib, 1998/1419, Beyrût.
- Nursî**, Said, *Mektubat*, RNK Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Okumuş**, Ejder, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.
- Ögke**, Ahmet, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997
- Ömer**, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'lMuâsıra*, Alemü'l-Kutub, Beyrût, 1429/2008.
- Önlüer**, Siraceddin, *Kalbin Hastalıkları 1*, Semerkant Yayınları, İstanbul, 2013.
- Palabıyık**, Hanefî & Reyhan Keleş, “Şeyh Ebû'l-Hasan-i Harakânî'nin Nûru'l-ulûm Adlı Eserinde Nasihat”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 2014.
- Pazarlı**, Osman, *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Polat**, Emanullah, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Rûhî Hastalıklar”, *Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora tezi, 2010.
- Rasım Efendi**, Seyyid Mustafa, *Tasavvuf sözlüğü*, Tahk., İhsan Kara, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Râzî**, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, et-Tefsîru'l-Kebîr (*Mefâtihu'l-Gayb*), Dâ'r-u İhyâit't-Türâsî'l-Arabî, Beyrût, 1420/2000.
- Râzî**, Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ, “*Resâil Felsefiyye li Ebî Bekr er-Razî*”, “*et-Tıbbu'r-Ruhanî*”, Darü'l-Afaki'l-Cedîde, Beyrût, 1402/1982.
- Reis**, Bedriye, *Gazali'de Ahlak-Marifet İlişkisi*, İstanbul, Emin Yayınları, 2011.
- Reşid Rıza**, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-âmme li'l-kitâb, Kâhire, 1990.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru Sâbûnî, Kâhire, 1417/1997.
- Sayar**, Kemal, *Ruh Hali*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Sa'dî Şîrâzî**, *Bostan ve Gülistan*, trc., Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yayınevi, İstanbul, 1980. **Semerkandî**, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Tenbihul Gafilin Bostanul Arifin*, trc. Abulkadir Akçiçek, Bedir Yayınevi, 2002.

- Seyhan**, Ahmet Emin, *Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Emr-i bi'l- Ma'ruf ve Nehy-i 'ani'l- Münker Anlayışı*, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Ankara Turkey, Volume 10/6 Spring, 2015.
- Seyyid Mustafa Rasım Efendi**, *Tasavvuf sözlüğü*, Tahk. İhsan Kara, İnsan Yayınları, İstanbul, tsz.
- Sezikli**, H. Ahmet, "Münafık", *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006.
- Soyak**, Zeki, *İslamda Ahlâk ve Âdâb*, İlkadım Yayınları, Nevşehir, 2012.
- Süyûtî**, Celâlüddîn el-Mahallî & Celâlüddîn, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Dâru'l Hadis, Kahire, tsz.
- Süyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Dâru'l Fıkr, Beyrût, tsz.
- Şafak**, Ali, "bağy", *DİA*, XIV, İstanbul, 1991.
- Şentürk**, Lütfi, *Örnek Vaazlar*, DİB Yayınları, Ankara, 2013.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an*, Tahk., Ahmet Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tarhan**, Nevzat, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- "Büyüklik Hastalığı", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, I, 1998.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-u Tirmizî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2002/1423.
- Topaloğlu**, Bekir, Ebu Mansur el-mâturidi, *tevilatul Kurandan Tercümeler*, İmam ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma vakfı, istanbul, 2003.
- Turgay**, Nurettin, "İslam'da Hased Kavramı", *tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*(12), Ankara, 2004.
- Türkçe Sözlük**, *Türk Dil Kurumu*, Yeni Baskı, Ankara, 1988.
- Vâhidi**, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed En-Nisaburi, *et-Tefsîrü'l-Basît*, İmâdu-l Bahsu-l İlmî, tsz.
- Vehbi**, Konyalı Mehmet, *Büyük Kuran Tefsiri (hülasatül beyan)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, tsz.

- Vural**, Faruk, “Yusuf Süresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Ünivetsitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, 2, 2011, 149.
- Yavuz**, Hilmi, *İslamın Zihin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Yazçıçek**, Ramazan, *Haset*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi, “*Hak Dini Kur’an Dili*”, Eser Neşriyat, İstanbul, 1982.
- Yeğin**, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Yemenî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San’ânî, *Fethu’l-Kadîr*, Dâru ibn-i Kesir, Dimeşk, 1414/1994.
- Yılmaz**, Asiye, *Kur’an’daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.
- Yılmaz**, Ali, “Kur’ân’a Göre İnkârın Psikolojik Tezâhürleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/3, 2003, 87-25.
- Zeydan**, Abdülkerim, *Usulü’l-Da’ve fi Mekke ve Kudüs*, 4. Bsk., Bağdat 1991
- Zebîdî**, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l kâmûs*, Dâru’l Hidâye, tsz.
- “ark” md., XXIV
- “şuhh” md., VI
- Zemahşerî**, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *El-keşşâf*, Dâru Kitâbi’l-Arabî, Beyrût, 1987/1407.
- *Esâsu’l-Belâğa*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998.
- Zuhayli**, Vehbe, *Et-Tefsirü’l-Münir*, Dâru’l-Fikri’l-Muâsır, Dimeşk, 1418/1997.
- Zuhayli**, *Fert ve Topluma Kur’an’ın Mesajı*, trc., Halil İbrahim Kutluay, Risale Yayınları, İstanbul, 1995.
- <https://sorularlailamiyet.com/blog/bir-ayet-i-kerimenin-gozuyle-irkcilik>
- <https://sorularlailamiyet.com/gayretullah-nedir-aciklar-misiniz-zulumler-haksizliklar-belli-bir-raddeden-sonra-gayretulllah>